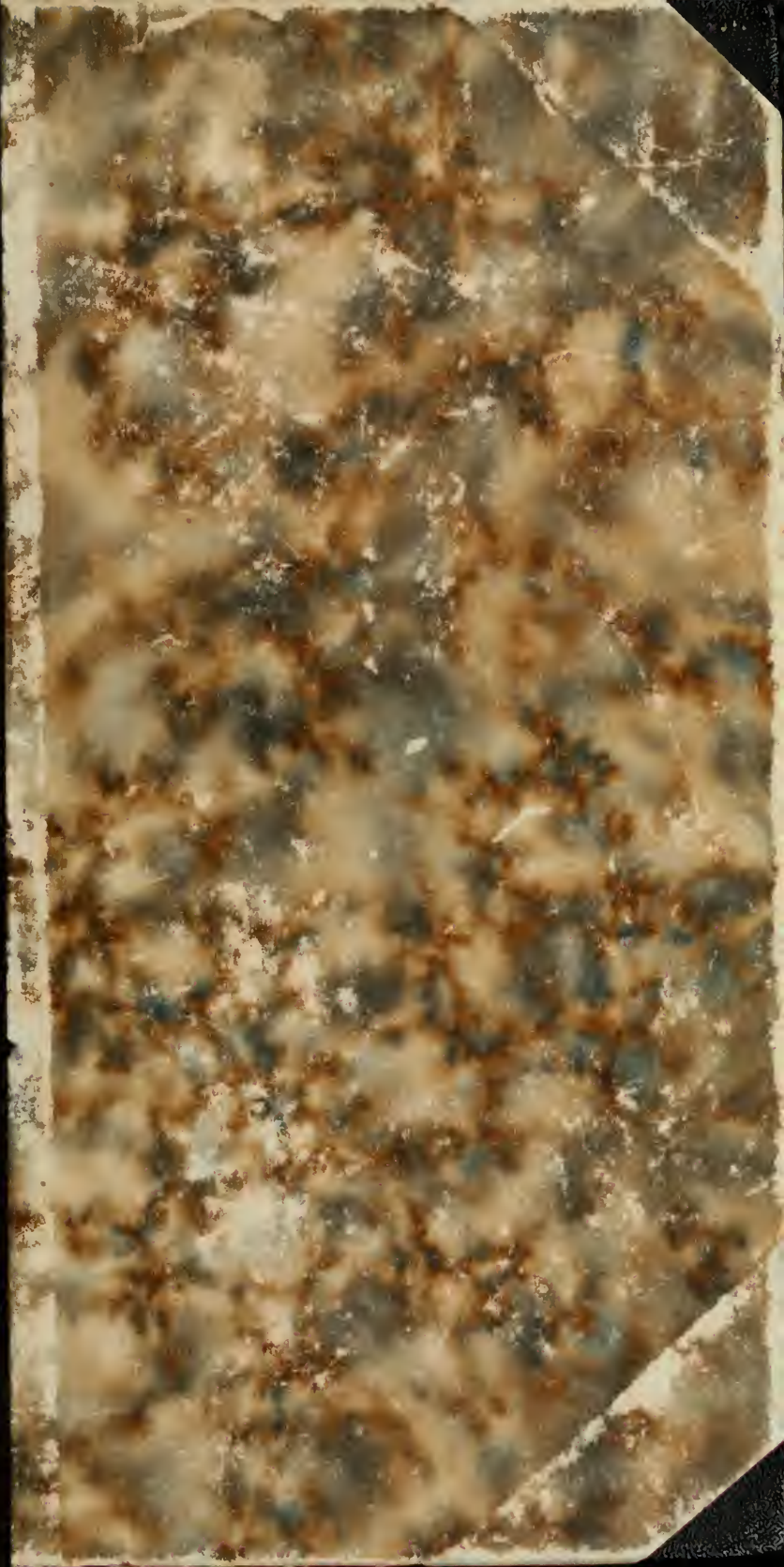

3 1761 08123721 6

Sbírka přednášek a rozprav.

Řada V.

Rediguje prof. dr. FR. DRTINA.

- Sv. 1. Prof. dr. O. Hostinský: *Umění a společnost*. K 1·80
Sv. 2. Prof. dr. B. Němec: *Vztahy rostlin k vnějšímu světu* (rostlinná oekologie) . . . „ 3·80
Sv. 3. Prof. dr. Al. Mrázek: *O nauce vývojové* (theorii descendenční) . . . „ 2·50
Sv. 4. Prof. dr. Arn. Kraus: *Dánsko, jeho hmotná a duševní kultura* . . . „ 3·50
Sv. 5. Prof. dr. Nejedlý: *Zpěvohry Smetanovy*. S čtenými notovými příklady . . . „ 5—
Sv. 6. Prof. dr. Vl. Novák: *Fotografie ve vědě a praxi*. Se 35 obrazy v textu a 12 zvláštními přílohami . . . „ 3—
Sv. 7. Dr. Jiří Daneš: *Spojené státy severoamerické*. S mapkou . . . „ 1·40
Sv. 8. Prof. dr. Josef Janko: *Shakespeare, jeho život a dílo* . . . „ 5·50
Sv. 9. V. Tille: *Maurice Maeterlinck*. Analytická studie. S podobiznou M. Maeterlincka . „ 9—
Sv. 10. Doc. dr. K. Domin: *O rostlinách užítkových* „ 2·40

ŘADA VI.

- Sv. 1. Prof. dr. Zdeněk Nejedlý: *Česká moderní zpěvohra po Smetanovi* . . . „ 6—
Sv. 2. Dr. Karel Kadlec: *Z ústavního vývoje habsburského mocnářství* . . . „ 4·50
Sv. 3. Dr. J. V. Daneš: *Hospodářské problémy světové politiky* . . . „ 1—
Sv. 4. Prof. dr. Jos. Janko: *O pravěku slovanském*. Pokus o celkový obraz zhruba promítnutý . . . „ 5—
Sv. 5. Prof. Jan Koloušek: *Problém populační* „ 3·60
Sv. 6. Prof. dr. Arn. Kraus: *Björnson a Ibsen* . „ 2·80
Sv. 7. Doc. dr. Ot. Fischer: *Friedrich Nietzsche*. „ 6—

Každý svazek ve vkusné plátěné vazbě s originální výzdobou o K 1·20 více.

Sbírka přednášek a rozprav je na skladě v každém knihkupectví
J. OTTO v Praze, Karlovo nám. 34. Ve Vídni I., Gluckg. 3.

SBÍRKA PŘEDNÁŠEK A ROZPRAV.
(VÝBOR LIDOVÝCH PŘEDNÁŠEK ČESKÉ UNIVERSITY.)

REDIGUJE PROF. DR. FRANT. DRTINA.

————— SERIE VI. ČÍSLO 8. —————

KAMIL KROFTA:

BÍLÁ HORA.

(KURS ŠESTIPŘEDNÁŠKOVÝ.)

VYDAL KNIHKUPEC C. K. ČESKÉ UNIVERSITY
J. OTTO V PRAZE, KARLOVO NÁMĚSTÍ 34.

KAMIL KROFTA:

BÍLÁ HORA.

(KURS ŠESTIPŘEDNÁŠKOVÝ.)

VYDAL KNIHKUPEC C. K. ČESKÉ UNIVERSITY
J. OTTO V PRAZE, KARLOVO NÁM. 36.

DB

211

.8

K76

Veškerá práva vyhrazena.

905525

jhk
42.10.30.

BÍLA HORA.

KURS ŠESTIPŘEDNÁŠKOVÝ.

Úvod.

Nepatrné bitvě, svedené 8. listopadu 1620 na pláni bělohorské mezi vojsky císaře Ferdinanda II. a jeho spojenců na jedné a stavů českých na druhé straně, právem se obecně přiznává zcela mimořádný význam dějinný. Právem ji také pokládáme za nejdůležitější mezník v novějších dějinách našeho národa. Bylť touto bitvou rozhodnut zápas mezi katolicismem a protestantismem, mezi neomezenou mocí královskou a právy stavů v zemích českých, byl jí dán dějinám těchto zemí směr, jímž byla umožněna a znenáhla připravována nepřiznivá změna jejich státoprávního postavení uvnitř monarchie habsburské a na dlouhou dobu také převaha živlu německého nad českým v zemi samé. To vše provázeno bylo nevýslovným utrpením všech téměř vrstev národa, jejich hmotným i duševním ochuzením a naopak rozplozením cizáckého živlu v Čechách.

Takového a tak neblahého významu nebyla by však bitva na Bílé Hoře mohla nabýti, kdyby to, co po ní následovalo, nebylo bývalo připraveno

v době předchozí, kdyby se již před osudnou bitvou vývoj věcí v Čechách i v Evropě po ne-
jedné stránce nebyl schyloval tam, kam po bitvě
té rozhodně zaměřil. Ač jistě není správně, ří-
káva-li se, že i bez Bílé Hory bylo by k tomu
všemu došlo, že Bílá Hora musila nastati, že
porážka Čechů a všechny její hrozné následky
byly historickou nutností, že tedy tato porážka
sama vlastně ani mnoho neznamenal, přece dlužno
přiznati, že nepříznivý vývoj českého národa po
Bílé Hoře nebyl zaviněn p o u z e nešťastným vý-
sledkem bělohorské bitvy, nýbrž také příčinami
jinými, hlubšími. Jako však vůbec změny zaviněné
neb aspoň umožněné dlouhým, složitým vývojem
rádi připínáme k určité události, tak i zde Bílá
Hora je nám vnější viditelnou známkou a hranicí
osudného převratu v našem vývoji národním.
Mluvíme-li o Bílé Hoře, nemyslíme tím jen bitvu
samu, nýbrž všechn tento dalekosáhlý převrat.
Také tyto kapitoly, které jsou pouhým jen málo
změněným a doplněným otiskem šesti přednášek,
konaných v lednu a únoru r. 1913 v Košířích, se
nezabývají toliko bitvou na Bílé Hoře, nýbrž
mnohem více rozličnými stránkami onoho převratu,
jeho příčinami a následky.

Platí-li o českých dějinách všeobecně, že možno
je správně chápati jenom v souvislosti s dějinami
obecnými, hlavně západoevropskými, platí to o dě-
jinách převratu bělohorského dvojnásobně, proto-
že v té době osud českého národa byl tak těsně
spleten s osudy jiných státův a národův evropských
jako snad nikdy před tím ani potom. Nelze plně
pochapiti význam naší porážky bělohorské, ne-
známe-li tehdejší obecnou situaci evropskou, po-

měry a seskupení hlavních států evropských, v době, která ji předcházela. Proto o těch věcech pojednám především. Pokusím se nejprve nastítni obecné pozadí tragedie bělohorské, povšechnou situaci evropskou, politickou i náboženskou, ve stol. XVI a na počátku stol. XVII. (kap. I.). Potom podám podrobnější obraz vnitřních poměrů v zemích českých před katastrofou bělohorskou, a to jak poměrů ústavních, společenských a národnostních (kap. II.), tak náboženských (kap. III.). V dalších kapitolách bude vypsán vznik a průběh českého povstání až do bitvy na Bílé Hoře (kap. IV.), dále pokoření odboje a potrestání hlavních jeho původců (kap. V.). Konečně se pokusím vyložití následky porážky bělohorské pro náš národní vývoj po stránce náboženské, ústavní, hospodářské a národnostní (kap. VI.).

Jsem dalek toho, abych v těchto kapitolách spatřoval všestranné uspokojivé nebo dokonce definitivní řešení „problému bělohorského“, stejně nesnadného, jako důležitého. Naopak pokládám takové jeho řešení za dnešního stavu vědeckého badání o příslušných otázkách českých dějin za nemožné. Úkol těchto kapitol je daleko skromnější; mají toliko způsobem pokud možno srozumitelným objasniti neodborným čtenářům podle dnešních našich vědomostí nejdůležitější stránky veliké a pro nás věčně památné události, její hlavní příčiny i následky, a tak přispěti k správnému chápání jejího významu. Svými osobními názory o věcech a osobách, jichž se tu dotýkám, se arci nikde netajím. Vyslovuji-li je všude jasně a rozhodně, nechci je proto vydávati za neomylné. Spíše bych si přál, aby názory ty, které ostatně

většinou nejsou nové, nebyly přijímány tak nekriticky a s tak pohodlnou důvěřivostí jako mnohé odchylné názory starší.

V srpnu 1913.

Kamil Krofta.

PRVÁ PŘEDNÁŠKA.

Politické i náboženské poměry západní Evropy ve stol. XVI. a na počátku stol. XVII.

Středověké dějiny západní Evropy jsou vyplněny velikým zápasem dvou mocí o vládu nad křesťanským světem. Císařové římskoněmečtí i římstí papežové usilovali o sjednocení západního křesťanstva pod svou svrchovaností. Při tom někdy papežové, jindy císařové nabývali převahy, přibližující se více nebo méně k cíli svých snah, ale na konec úsilí obou ztroskotalo. Universální říše římskoněmecká se nikdy neuskutečnila, protože moc císařů nejen se nevztahovala na velikou část východní Evropy, jejímž politickým i kulturním střediskem byl Cařihrad, nýbrž i na západě Evropy mocné a důležité státy se vymykaly z jejího područí. Ba ani vlastnímu jádru této říše, Německu a Italii, se nepodařilo dáti trvalou jednotu; obě ty země se v pozdějším středověku rozpadaly v množství drobných území, států a státečků, téměř úplně nezávislých na moci císařské, která se vždy více stávala pouhým stínem bez skutečného významu.

Papežové se sice dovedli zmocniti na čas nejen skutečné duchovní vlády nad západním křesťanstvem, nýbrž i podříditi všechny části církve jednotné správní organizaci soustředěné v jejich ruce, ale veliké reformní hnutí, jež u nás vyústilo v husitskou revoluci, ale také zrodilo reformní koncily XV. stol., málem bylo by papežství zbavilo svrchované moci nad západním křesťanstvem a proměnilo je takřka ve spolek mnohých církví národních a státních. Nedošlo sice k tomu, ale papežství, pozbyvši většiny své moci, jež plynula z jeho ideové podstaty, bylo nuceno hledati oporu ve svých světských državách, ve státě papežském, sestoupiti se své někdejší povýšenosti mezi vladaře tohoto světa. Na konci středověku a na počátku nové doby papež byl mnohem více vládcem církevního státu než hlavou křesťanstva.

Zatím co říše římskoněmecká propadá neodvratnému rozkladu, a také někdejší jednota římské církve se silně uvolňuje, vynořují se na konci středověku ze všeobecné roztržičnosti znenáhla větší, vnitřně jednotné a na venek výbojně postupující útvary státní, jimž bylo souzeno státi se důležitými činiteli v potomních politických dějinách Evropy. Je to především Anglie a Francie, které vstupují do novověku jako silné, na reálných základech zbudované a moderní organizací správní upevněné státní celky. K nim přistupuje na samém konci středověku nový útvar státní povahou i složením od obou velmi rozdílný, ale mocí i rozsahem nad ně vynikající. Jeho tvůrcem je dynastie habsburská.

Až do konce středověku Habsburové

vládli krom své původní rodové državy ve Sváb-sku toliko nad zeměmi rakouskými, dosti rozsáh-lými, ale vnitřně nesjednocenými. V XV. stol. se země ty rozpadaly ve tři, později ve dvě navzá-jem zcela samostatná správní území s vlastními panovníky, a teprve na konci toho století vymře-ním vedlejších větví dynastie octly se všechny v ruku jediného vladaře, císaře Maximiliána I. Ale dříve než k tomu došlo, Maximilián se do-mohl velikého panství jinde; sňatkem s Marií Burgundskou získal svému rodu bohatý stát bur-gundskonizozemský. Syn Maximiliána I. a Marie Burgundské Filip Sličný, dědic Burgundska a Nizozemí, sňatkem s princeznou španělskou při-pojil k rodové državě trůn španělský, jehož držení znamenalo vládu nejen nad Španělskem, nýbrž i nad Neapolskem a vzrůstajícími koloniemi zá-mořskými. Starší syn Filipův Karel došel takto po smrti otcově a ještě za života Maximiliánova vlády nad Nizozemím i nad Španěly s Neapol-skem a osadami zámořskými, po smrti dědově se měl spolu s mladším bratrem Ferdinandem státi ještě pánem jeho zemí rakouských, a jeho moc měla po přání Maximiliánově býti dovršena vol-bou za císaře římskoněmeckého. Tato volba Kar-lova byla sice za života Maximiliánova zmařena odporem kurfiřtův, ale po jeho smrti Karel sku-tečně dosáhl hodnosti císařské. Brzy potom císař Karel sám se vzdal části svého panství; postou-pil dobrovolně vládu nad zeměmi rakouskými svému bratru Ferdinandovi. Leč jednota panství habsburského nebyla tím ve skutečnosti porušena, protože mezi oběma bratry až téměř na konec jejich života byla dokonalá shoda. Naopak pan-

ství to se ještě znamenitě rozšířilo, když se Ferdinand r. 1526 volbou za krále českého domohl vlády nad velikou a mocnou říší českou, k níž tehdy patřily nejen Čechy a Morava, nýbrž i celé rozsáhlé Slezsko a obě Lužice, a když současně zvolen byl králem uherským.

Tento překotný vzrůst rodové moci habsburské nemohl býti příjemný ostatním mocem evropským, zvláště těm, jejichž výbojným snahám byl na překážku. Byla to především Francie. Již na konci XV. stol. a v prvních letech stol. XVI. veden byl mezi Francií a Španělskem zápas o Itálii, rozdrobenou na množství malých státův a rozervanou vnitřními spory. V zápase tom se Španělsko zmocnilo Neapolska, Francie Milánska. Ale Italie ani potom nepřestala býti předmětem sporu mezi oběma mocnostmi. Nepřátelství, jež proto Francie chovala k Španělsku, přeneslo se i na rod habsburský, když tam došel vlády, a nepřátelství to bylo zvyšováno i jinými spory Francie s rodem habsburským, jmenovitě o dědictví burgundské a království navarské. Napětí mezi oběma státy vzrostlo, když na trůn francouzský dosedl mladý a ctižádostivý František I. (1515—1547). Poznáváje dobře, jak veliké nebezpečí hrozí Francii od rostoucí moci habsburské, která ji obkličovala téměř se všech stran, vzpíral se František I. již volbě Karlově za císaře německého. Když v tom nedobyl úspěchu, snažil se jinak zastaviti postup moci habsburské. Odtud zápas mezi Francií a mocí habsburskou stává se na několik desítek let takřka osou politických dějin západní Evropy. Bojištěm byla opět Italie, kde se počala řada válek, když Karel V. r. 1521 vy-

stoupil s nárokem na vévodství milánské poddané Francii. Ale boj se rozšířil i na jiné kraje. Bojovalo se v Nizozemí i v Pyrenejích, kde byly obnoveny spory o dědictví burgundské a království navarské. V těchto bojích našla Francie velmi mocné, ale ku podivu různorodé spojence. Po jejím boku stáli proti císaři Karlovi nejen vlastní poddaní císařovi, protestantští knížata a stavové říše německé, nýbrž i Turci a kurie papežská.

Když Karel V. r. 1520 prvně zavítal do Německa, aby se dal korunovat, očekával jej tam také úkol zakročit proti Martinu Lutherovi, jenž se právě tou dobou zjevně vzepřel autoritě církevní, spáliv před branami wittenberskými papežskou bulu, kterou se prohlašovalo jeho učení za kacířské, nařizovalo spálení jeho spisův a jemu samému hrozilo trestem kacířství, neodvolá-li. Karel vskutku svolal říšský sněm do Wormsu 1521 a způsobil, že tu na Luthera byla vynesena říšská klatba a rozhodnuto jednati podle buly papežské. Ale hnutí vzbuzené vystoupením Lutherovým nebylo tím zastaveno, naopak Luther nacházel stále nové ochránce a stoupence. Hlásili se k němu záhy četní knížata říše německé, především Sasko a Hessensko, a r. 1526 se tito knížata po prvé sdružili k vzájemné ochraně. Protože císař, zdržovaný válkou v Itálii, nemohl se důrazněji postaviti na odpor novému hnutí, šířilo se luterství rychle a působením luterských knížat nabývalo pevnější organizace. Když r. 1530 císař, vrátiv se do říše, na sněmu v Augsburce obnovil zákazy veškerých novot náboženských, přívrženci luterství, kteří se tehdy počínali nazývati protestanty, učinili r. 1531 nový obranný spolek ve

Šmalkaldech, jednotu šmalkaldskou, která měla, kdyby nastala potřeba, postavit i značné vojsko i proti hlavě říše. A tato jednotu záhy učinila spolek s francouzským králem Františkem, a nacházejíc ve Francii posilu pro své snahy o upevnění protestantismu v Německu, byla jí navzájem oporou v jejím boji s císařem Karlem. Ale podpora Francie nezachránila německých protestantův od porážky. R. 1547 se podařilo císaři Karlovi s pomocí českého a uherského krále Ferdinanda poraziti vojsko jednoty šmalkaldské v bitvě u Mühlberka. I potom však trvaly její přátelské styky s Francií. S nástupcem Františkovým Jindřichem II. němečtí protestanté r. 1552 učinili spolek proti císaři, jímž vydali Francii lotrinská biskupství.

Druhým spojencem Francie v boji s mocí habsburskou byli Turci, jimž v těch letech vládl znamenitý panovník sultán Soliman II. (1520 až 1566). Poraziv r. 1526 mladého krále českého a uherského Ludvíka, v potomních letech vždy mocněji dorážel na Uhry a země rakouské, kde po Ludvíkovi vládl císařův bratr Ferdinand. R. 1529 sama Vídeň byla od Turků ohrožena a veliká část země zpustošena. Zatím co se císař Karel chystal na křížovou výpravu proti dědičnému nepříteli všeho křesťanstva — skutečně r. 1535 podnikl úspěšné tažení do Tunisu —, francouzský král František neváhal domáhati se pomoci tohoto nepřitele. Když pak r. 1541 byl císař na všech stranách tísněn Turky, když sultán Soliman, přepadnův znova Uhry, zmocnil se trvale hlavního města uherského Budína, učinil král František zjevný spolek s Turky. R. 1543 loďstvo turecké

se spojilo s francouzským a František vpustil je i do Toulona, a toliko odpor všeho křesťanstva přiměl jej vzdáti se toho spolku.

Třetím spojencem Francie proti Habsburkům byli vedle německých protestantův a Turků papežové. Papežové od počátku nelibě snášeli vnikání španělské moci do Italie a jmenovitě zabránění Neapolska od Španělů. Jako vládcové papežského státu spatřovali v tom právem porušení politické rovnováhy v Italii, jako vlastencové vlastí se obávali nebezpečí, jež odtud hrozilo samostatnosti Italie. Nicméně na počátku boje mezi cí. Karlem a Francií papežové stáli na straně císařově. Právě v době, kdy se cí. Karel, přišed do Německa chystal zakročiti proti Lutheřovi a jeho stoupencům, podařilo se mu získati tehdejšího papeže Lva X. ke spolku proti Francií, a také nástupce tohoto papeže, brzy potom zemřelého, Hadrián VI., poslední papež německého původu, přidal se k císaři. Jeho smrtí (r. 1523) však nastal obrat v poměru papežské kurie k císaři. Papež Kliment VII. z rodu medicejského, jemuž více záleželo na politické moci papežství a svobodě Italie, než na věcech víry a náboženství, vida vítězný postup císařův proti Francouzům v Italii, brzy přešel mezi odpůrce rodu habsburského. Tak se stalo, že r. 1526, když se bratr cí. Karla Ferdinand ucházel v Čechách a v Uhřích o korunu královskou, papež v obou zemích svým vlivem působil proti jeho zvolení i uznání, a že r. 1527 tlupy císařských žoldnéřů, zbavené svého vůdce a puzené nedostatkem, stanuly nepřátelsky před Římem, vtrhly do města, strašně je pustošíce, a přinutily papeže i kardinály k útěku. Papeži

nezbylo leč vzdáti se nepřátelství proti císaři, ale ani potom poměr mezi oběma nejvyššími hlavami západního křesťanstva nebyl příznivý. Nástupce Klementa VII. papež Pavel III. nenáviděl Španěly stejně jako jeho předchůdce, a když protestantská jednota šmalkaldská povstala proti císaři Karlovi, nerozpakoval se dovolávati se pro ni podpory krále francouzského.

Když se papežem stal staříčský kardinál Carafa, jenž přijal jméno Pavla IV. (1555—1559), napětí mezi římskou kurií a Španělskem ještě vzrůstalo. Tento vášnivý stařec byl napluněn přímo nenávistí k Španělsku a jeho habsburským vladařům. S radostí přijímal zprávy o spolku německých protestantů s králem francouzským, spatřuje v něm záruku španělské porážky; celé hodiny mluvil o potřebě vypuditi Španěly z Italie, při čemž se neostýchal nazývati císaře Karla i jeho syna Filipa plemenem proklatým, kacíři, schismatiky. Prohlašoval, že chce osvoboditi Itálii z jejich moci, i kdyby byl ode všech opuštěn. Posléze se papež Pavel IV. spojil přímo s Francií proti Španělům, ale po rozhodném vítězství španělském nad Francií (r. 1557) byl nucen ustati od svého nepřátelství.

Všechn průběh dlouhých válek mezi Francií a Španělskem, jež byly ukončeny r. 1559 mírem pojišťujícím rozhodnou převahu Španělska, zjevně ukazuje, jak se změnily politické poměry evropské na počátku nového věku proti poměrům středověkým. I ve středověku se dály pokusy o založení a rozšíření velikých říší, a také z nich vznikaly boje, v nichž na obou stranách stávalo několik panovníků a zemí, ale všechny ty boje středověké bývaly přece místně omezeny. Ani

taková událost jako pád českorakouské říše Přemysla II. nepohnula vzdálenější státy evropské, které v sporu nebyly přímo zúčastněny, k jakémukoliv zakročení. Nehledíme-li k společným výpravám křesťanských států evropských proti nevěřícím nebo ke křížáckým tažením proti husitům, které mají zcela jiný ráz, neznal středověk velikých bojů, v nichž by stála proti sobě nepřátelsky takřka celá Evropa. Teprve vznikem velikých a mocných států na konci středověku, které ve svém vývoji nezbytně na sebe narážely, vytvořilo se jakési společenství zájmů mezi hlavními státy evropskými, vyvinulo se přesvědčení, že vzrůst moci kteréhokoli z velikých států evropských se dotýká zájmu všech států ostatních. Tím vznikla potřeba stálých diplomatických styků mezi všemi státy evropskými, jež vedla ke zřizování stálých vyslanectev, a tím také byl dán základ k velké mezinárodní politice evropské, středověku neznámé. Tato hluboká zásadní proměna politických poměrů evropských má ovšem veliký význam pro české dějiny. Jistě podstatně přispívá k vysvětlení rozdílů, jež shledáváme v průběhu i výsledku obou velikých zápasů, které český národ podnikl za své přesvědčení náboženské, hnutí husitského a českého povstání z r. 1618. V době, kdy zájmy evropských velmocí byly navzájem tak těsně spleteny, kdy všechny žárlivě střežily jakékoli přesunutí mocenských poměrů, nebylo již zajisté možno, aby uprostřed Evropy jako za válek husitských byly sváděny dlouhé a velké boje, k nimž by většina států evropských jen trpně přihlížela.

Ale seskupení stran v zápase mezi mocí habsburskou a Francií v první polovici XVI. stol.

ukazuje také, že postavení těchto stran bylo určováno výhradně ohledy politickými, že jmenovitě papežům mnohem více šlo o jejich zájmy světské než o prospěch náboženství a církve svěřené jejich správě. Jen tak bylo možno, že stáli nepřátelsky proti těm, v nichž byli by měli spatřovati přirozené spojence v boji s protestantismem. Naopak je jisto, že svým nepřátelstvím proti císaři Karlovi papežové sami podporovali rychlý postup luterství v Německu.

Ale rostoucí úspěchy protestantismu a vzrůstající se úsilí o reformu uvnitř církve posléze přece donutily římskou kurii, aby se povznesla nad úzké hledisko teritoriální politiky, aby více dbala velikých zájmů veškeré církve a podle nich zařídila také svůj poměr k mocnostem světským. Již před vystoupením Lutherovým docházelo na rozličných místech k vážným pokusům o reformu církevní. V Itálii samé, v blízkosti papežského dvora se objevují zřetelné stopy opravdového úsilí o povznesení náboženského života, o reformu církevní. Toto opravné hnutí, vzniklé v lůně církve samé nezávisle na reformaci Lutherově, záhy se obrací velmi rozhodně proti protestantismu a všem novotám věroučným. Trvající neoblomně na církevních dogmatech i na dosavadní soustavě církevní správy, usiluje toliko o reformu církevní praxe, a toto úsilí je nerozlučně spojeno s bojem proti všem novotářům. Hlavním zástupcem toho směru byl kardinál Carafa, potomní papež Pavel IV., známý nám svým nepřátelstvím proti Habsburkům. Jeho přičiněním r. 1542 byla obnovená inkvisice, sbor šesti kardinálů, jimž dán úkol bez milosti stíhati veškero kacířství. Nastalo kruté

pronásledování všech novotářů po Italii, které dostoupilo vrcholu, když se kard. Carafa stal papežem jako Pavel IV., a skončilo se záhy potlačením všech náboženských novot v Italii. Tou dobou také zostřena censura knih a vydán index spisů zakázaných katolíkům pod těžkými tresty.

Jako při všech velikých hnutích opravných také tentokráte došlo ke vzniku nových řádů. Již r. 1528 se odloučili od řádu františkánského kapucíni, jejichž cílem bylo obnoviti původní řeholi sv. Františka a jejího ducha. Horlivou činností kazatelskou mezi lidem dobyli si veliké obliby a stali se později důležitým činitelem katolické reformace i protireformace také v našich zemích. Mnohem většího významu nabyl jiný řád vzniklý z úsilí o reformu církevní, řád jesuitský, založený Španělem Ignácem z Loyoly a r. 1540 potvrzený od papeže. Nový řád přijal k obvyklým slibům řeholním slavnostní závazek bezvýjimečné poslušnosti stolice papežské a stavěl se tak do služeb římské kurie v době, kdy v křesťanstvu byl proti ní tak mocný odpor. Organizace řádu jesuitského měla ráz vojenský. V jeho čele stál generál volený doživotně řádem a sídlící stále v Římě. Tohoto generála měl každý člen řádu býti poslušen slepě jako mrtvola (*perinde ac si cadaver esset*). Jednotlivé provincie řádové spravovali provinciálové dosazovaní generálem většinou jen na tři leta. Na rozdíl od jiných řádů šlo jesuitům méně o mnišské rozjímání a společné pobožnosti, než o činné působení ve společnosti světské. Toto působení záleželo v činnosti zpo- vědnické, misionářské, kazatelské a učitelské. Zařizovali školy střední a vysoké jak pro výchovu

vlastního dorostu, tak pro vzdělávání mládeže z kruhů širších, zvláště šlechtických.

Dostalo-li se v jesuitech katolické reformaci i protireformaci nejschopnějších a nejhorlivějších zápasníků, východiskem soustavné akce v tomto směru se stal památný koncil tridentský, jenž zasedal s dvěma přestávkami v l. 1545 až 1563, maje úkolem odstraniti rozkol v křesťanstvu rozhodnutím o sporných člancích víry a provésti reformu církve odstraněním zlořádů v ní rozšířených. Konečný výsledek dlouhých a namnoze velmi pohnutých rokování byl především ten, že koncil určitě formuloval církevní učení o některých otázkách do té doby nerozhodných. Sjednocení protestantů s církví, jež mnozí od koncilu očekávali, tím ovšem nebylo dosaženo, naopak určitá formulace sporných článků věroučných znemožnila smír i pro budoucnost. Stálo odtud proti sobě dvoje nesmiřitelné učení, a boj mezi nimi byl nevyhnutelný. Bylo-li do té doby možno, aby jednotlivci stáli mezi stranami, snažíce se prostředkovati, nyní nezbývalo leč připojiti se k jedné z obou stran. Jakmile zásady stanovené koncilem tridentským došly uznání a platnosti, všechna nerozhodnost, všechno kolísání na straně katolíků musilo přestati. Jako dodatkem k usnesením concilu stanovil papež r. 1564 přesné vyznání víry, t. zv. vyznání tridentské, jež mělo býti vymáháno od kněží i od těch, kdo by přestupovali na víru katolickou. Jedním z článků tohoto vyznání se uznává papežský primát, uznává i samospasitelnost víry katolické a povinnost šířiti víru tu u podřízených osob. O dvě leta později, r. 1566, vydán nový římský katechismus, populární, prak-

tický soubor katolické věrouky. Podle usnesení koncilu vydáván též nový index zapověděných knih, k jehož doplňování ustanovena zvláštní komise kardinálská, tak zv. kongregace indexová. R. 1568 vydán pak nový římský breviář, r. 1570 misál. Tím vším byl položen pevný základ k dokonalé jednotnosti učení a řádů církevních v celé církvi katolické.

Na koncilu tridentském učiněna také rozličná důležitá usnesení směřující k lepší úpravě církevního zřízení a k povznesení církevní kázně. Nařizeno biskupům, aby se zřizováním kněžských seminářů starali o výchovu vzdělaného duchovenstva, aby svolávali kněžstvo svých diecesí k poradám na synodách a konali visitace. S důrazem vytčena povinnost biskupův i všech jiných držitelů církevních beneficí přebývati trvale v místě duchovního úřadu, čímž mělo přestati hromadění církevních beneficí v jedné ruce a zanedbávání povinností s nimi spojených. Dopomoci všem takovýmto předpisům a zásadám k platnosti bylo v první době po koncilu tridentském hlavním cílem řádu jesuitského i reformní strany v církvi, o jehož dosažení pracováno s horlivým a vytrvalým úsilím. Koncilem tridentským se tak počíná doba nového rozmachu církve katolické. Katolictví tímto obrozením nabylo zase tolik síly, že nejen svou državu dovedlo uchrániti dalších ztrát, nýbrž i odniti protestantismu velikou část toho, čeho byl již dobyl. Zároveň se však povznesla moc papežské kurie nad církví, pokleslá v době předchozí snahami směřujícími k osamostatnění jednotlivých částí církve. Znova hlášány středověké theorie o svrchované moci papežově nad veškerým kře-

stánstvem, a k jejich uskutečnění pracováno rozličnými prostředky, jmenovitě vydržováním stálých nunciů v jednotlivých územích církevních při větších dvorech panovnických, jimž náleželo zastávati světské i duchovní zájmy římské kurie, pečovati o zachovávání zásad tridentských, netrpěti jakékoli porušování církevní pravomoci a ovšem také podněcovati k soustavnému boji proti kacířům a boj ten organisovati.

Nový směr v církvi se i na venek projevuje tím, že dvůr papežský pozbývá svého světského rázu a naplňuje se ovzduším vskutku církevním. U držitelů stolce Petrova v té době snaha o reformu církevní a zvláště boj s kacíři zatlačuje do pozadí světské zájmy, jež dříve byly ovládaly politiku římské kurie. I tito papežové se zabývají otázkami politickými, ne však jako dříve ze snahy o rozšíření svého italského panství, nýbrž aby zase dobyli někdejší universální moci nad církví a zamezili postup protestantismu. Krátce po ukončení koncilu tridentského dosedl na stolec papežský mnich řádu dominikánského Pius V., jenž vynikal stejně svatostí života jako tvrdou přísností proti kacířům. R. 1568 rozšířil tento papež slavnou bulu svého předchůdce Urbana V. z r. 1362 proti kacířům, jež bývala na Zelený čtvrtek v Římě veřejně čítána, výslovně na protestanty a sám všude neúprosně naléhal na jejich potírání. Smýšlení jeho nástupce Řehoře XIII. nejlépe objasňuje to, že r. 1572 na oslavu krvavé noci bartolomějské, při níž v Paříži a ve Francii bylo povražděno několik tisíc protestantů, dal zapáliti slavnostní oheň a sloužiti Tedeum. Vláda tohoto papeže znamená zvláště pro říši německou a země s ní souvisící

počátek důraznější činnosti reformní ve smyslu zásad stanovených koncilem tridentským a ovšem i činnosti protireformační. V té době se počíná pravidelné vysílání většího počtu stálých nunciů do jednotlivých částí Německa, zvláště těch, jež byly ohroženy kacířstvím, konání synod, na nichž byly vyhlašovány dekrety tridentské, a zřizování seminářů, jimiž byl by odstraněn nedostatek vzdělaného duchovenstva. Založením germánského kolegia v Římě, svěřeného správě jesuitů, umožněno velikému počtu Němců vzdělání se k úřadu kněžskému v Římě v duchu reformního katolicismu potridentského, jenž takto znenáhla pronikal do říše německé a okolních krajín.

Tato hluboká proměna ve vnitřních poměrech církve katolické i v postavení papežské kurie vzhledem k církvi nemohla býti bez vlivu na poměr papežů k světským mocnostem. V době potridentské nebylo již možno, aby se papežové stávali spojenci protestantů nebo Turků, nebylo však ani možno, aby se stavěli nepřátelsky proti mocnostem, které nejvěrněji lnuly ke katolictví a nejvíce rozhodnosti osvědčily v potírání náboženských směrů jemu protivných. Skutečně došlo v té době k sblížení mezi stolicí papežskou a nejkatoličtějším státem evropským, Španělskem. Přispěly k tomu náboženské i politické poměry ve Francii, její vnitřní rozháranost nastalá po smrti krále Jindřicha II. (1559) a posléze volba protestantského krále Jindřicha IV. Ačkoli se Jindřich stal katolíkem, jeho katolictví nemohlo býti tak ryzí, aby vyhovovalo duchu, jenž ovládl kurii po koncilu tridentském. Jako již jeho předchůdce byl i Jindřich IV. nucen činiti ústupky protestan-

tům. Ediktem nantským z r. 1598 zajištěna francouzským hugenotům všeobecná svoboda svědomí a dovoleno konati kalvínskou bohoslužbu.

Kdežto ve Francii po krvavé řezi svatobartolomějské zastaven byl rozhodný postup proti protestantům, ve Španělech za vlády Karlova syna krále Filipa II. směr nesmiřitelně katolický nabyl naprosté převahy. Cis. Karel V., ač byl zásadní odpůrce německé reformace a rozhodný obhájce církevní jednoty, přece nikdy nepřestal doufati v možnost smíru protestantů s církví, k němuž měl přispěti podle jeho úmyslu také koncil tridentský. Jeho syn Filip II. se v tom lišil od svého otce naprostou neústupností a nesmiřitelnou nenávisť ke všemu kacířství. Jsa z celé duše oddán víře katolické, byl přesvědčen, že pouze ona je možná a přípustná, a každý stín kacířství naplňoval jej hrůzou i odporem. Raději chtěl ztratiti všechny své země než vládnouti nad kacíři. Ve Španělsku samém nebezpečí kacířské náказы nikdy nebylo veliké. Příchylnost k církvi katolické byla tu zakořeněna tak hluboce, tak utvrzena dlouholetými boji s Maury, že protestantismus nenalezl tu příznivé půdy. Slabé zárodky hnutí protestantského, jež se tu a tam objevily, záhy byly dokonale potlačeny inkvisicí k plné spokojenosti španělského lidu, který se s jásotem účastnil krutých soudů nad kacíři.

Zcela jiné poměry byly v nizozemských provinciích poddaných Španělsku. V zámožném a vzdělaném obyvatelstvu nizozemských měst obchodními styky s Německem záhy se rozšířilo učení Lutherovo, a později se tu také kalvinismus silně ujímal. Karel V. vystupoval od počátku velmi

rázně proti těmto proudům. Již r. 1523 byli tu jako první oběti inkvisice zřízené panovníkem upáleni dva mniši obvinění z kacířství. A v potomní době znova a znova vydávány přísné rozkazy stanovící trest smrti na jakoukoli odchylku od církevního učení, na podporování kacířstva nebo urážku katolické víry. Touto přísností se císař Karlovi podařilo zachovati Nizozemí aspoň na venek víře katolické, ale potají se protestantismus nepřestával šířiti. Karlův syn Filip II. stavěl se mu na odpor ještě rozhodněji než jeho otec. Opravou církevní organizace nizozemské snažil se posilniti katolicismus v Nizozemí a proti vzrůstajícímu se kalvinismu bojoval inkvisicí. Revoluce z toho vzniklá potlačena s krutou rázností. Ale nespokojenost s vládou španělskou propukala vždy znova. Důležitý obrat v tomto zápase Španělska o Nizozemí nastal roztržkou mezi katolickými a protestantskými kraji nizozemskými. Kdežto katolické provincie jižní přešly na stranu krále španělského, reformované provincie utvořily r. 1581 spolek samostatných států nizozemských. Boj Španělska s Nizozemím se odtud omezoval jen na tyto protestantské státy a dostal tím značnou měrou povahu boje náboženského. Skončil se teprve r. 1609 příměřím uzavřeným na dvanáct roků. Španělsko uznalo samostatnost republiky nizozemské, která zůstala mocnou oporou reformace, jmenovitě směru kalvínského, ve střední Evropě.

Boj s Nizozemím, v němž protestanté nizozemští docházeli podpory protestantské Anglie, učinil Španělsko nejen ohniskem evropské politiky, nýbrž i předním politickým reprezentantem přísného katolictví. Není divu, že se za těchto okolností

změnil velmi podstatně poměr mezi Římem a Španělskem, že někdejší napětí mezi oběma mocnostmi ustoupilo stykům přátelským a důvěrným. K tomu však působeno také prostředky zcela reálnými. Španělský král Filip, jenž veškerou svou mocí oddaně sloužil církvi katolické, byl přesvědčen, že církev je povinna sloužiti také jemu. Tvrdíval otevřeně a dokazoval citáty z Písma, že jen takový papež může prospívati církvi, který vyhovuje španělskému králi. Bylť od svých rádců i zpovědníků utvrzován v přesvědčení, že zájmy Španělska jsou identické se zájmy katolické církve. Proto pokládal za slušné, aby na stolec papežský byli dosazováni jen mužové Španělsku příjemní, proto si hleděl pojistiti vliv na volbu papežů pensemi vyplácenými jednotlivým kardinálům a dokonce si přímo osoboval právo při volbách papežů označovati vhodné kandidáty a vylučovati nepohodlné. Tak se stalo, že o volbě Řehoře XIII. r. 1572 rozhodl vliv Španělska, a že vliv ten také při pozdějších volbách papežů mocně působil. Ačkoli ještě v té době časem z politických důvodů propukala stará řevnivost mezi Římem a Španělskem, celkem obě tyto mocnosti na konci století XVI. a na počátku XVII. svorně postupovaly v úsilí o povznesení církve katolické a potlačení kacířstva. Duchovní moc římských papežů, vzrostlá tridentskou reformou církve, měla v mocné a bohaté říši španělské nejpevnější oporu. Nunciové papežští zachovávali, zvláště v otázkách náboženských, nejdůvěrnější shodu s vyslanci krále španělského, kteří se jevíli skoro stejně jako oni zástupci věci katolické u předních panovnických dvorů evropských.

Toto těsné sblížení Španělska s Římem, které mohlo vzbuzovati představu o úplném splynutí zájmů církve katolické se zájmy Španělska, mělo veliký význam pro vývoj poměrů v zemích ovládaných rakouskou větví dynastie habsburské. Pokud ve Španělsku vládl císař Karel V. a v zemích větve rakouské jeho bratr Ferdinand, mohla se moc habsburská zdáti takřka jednotným pojmem. Mezi oběma bratřími byla úplná shoda, jejich postup v otázkách politických i církevních byl vskutku jednotný. Na konci života Karlova poměr mezi nimi se poněkud zkalil, když Karel chtěl zjednatí korunu císařskou svému synu Filipovi, a Ferdinand se tomu vzepřel, žádaje korunu pro sebe. Tím, že Filip, nedosáhnuv koruny císařské, stal se výhradně králem španělským, jenž neměl přímé účasti v osudech říše německé, nastalo jisté oddálení mezi oběma větvemi dynastie habsburské, z nichž se jedna úplně vžila do prostředí španělského, druhá však podléhala vlivu prostředí německého.

Toto odcizení obou větví rodu habsburského se nejzřetelněji projevilo v poměru prvních nástupců Karla V. a Ferdinanda I. k otázce náboženské. Kdežto stanovisko obou bratří v té věci bylo v podstatě stejné — byli oba zcela oddáni víře katolické, ale přece nikdy nepřestali usilovati o to, aby některými reformami obecné církve umožněn byl návrat protestantů do jejího lůna, a tak odčiněna byla roztržka způsobená vystoupením Lutherovým —, jejich synové a nástupcové, španělský král Filip II. a císař Maximilián II., velmi se v tom od sebe lišili. Filip, zcela naplněný smýšlením přísně katolickým i odporem ke všemu

kacířství, neznal v otázkách víry pochybností a kolísání. Maximilián naproti tomu tak byl zachvácen proudem reformace německé, že ve svém mládí málem by byl vystoupil z církve katolické. Jeho smýšlení bylo tehdy rozhodně protestantské, s protestantskými knížaty říše německé měl důvěrné styky, a také jeho dvorní kazatel byl protestant. Když otec Maximiliánův Ferdinand r. 1560 naléhal na svého syna, aby odstranil tohoto kazatele, Maximilián se tomu vzepřel, prohlašuje, že vyznání augsburské pokládá za správné a je hotov v něm zemřít. Na konec však se poddal nátlaku otcovu, počal se vyhýbat styku s protestanty, sbližoval se s katolickými kruhy i s papežem a býval přítomen i katolickým kázáním, tak že při smrti otcově mohl býti pokládán za dobrého katolíka. Ale opravdovým a horlivým katolíkem se Maximilián nestal nikdy, mnohých předpisů katolického náboženství nezachovával a před svou smrtí připustil k sobě katolického duchovního jen s podmínkou, že bude mluvit pouze o zásluhách Kristových, svátosti umírajících pak vůbec odpřel přijmouti.

Ačkoli tedy mezi náboženským smýšlením císaře Maximiliána II. a jeho královského bratrance Filipa Španělského zela přímo propast, přece ani v době Maximiliánově nepřestal vliv španělský působiti na církevní a náboženskou politiku císařovu v Německu i v ostatních zemích poddaných jeho žezlu. Maximilián sice nebyl v duši nakloněn ani králi španělskému, který podle vůle císaře Karla V. měl dojíti koruny císařské na jeho újmu, ani papeži, ale rodinnými zájmy byl nucen vyhýbat se jakékoli neshodě s nimi. Z toho vedle

jeho vrozené slabosti povahové hlavně plynula neurčitost, ano dvojakost náboženské jeho politiky, která sice činila koncese nekatolíkům, ale hned zase všemožně je oklešťovala.

Španělský vliv na Maximiliána II. a jeho náboženskou politiku byl nemálo podporován tím, že jeho manželkou byla dcera císaře Karla V. a sestra španělského krále Filipa Marie. Její španělský dvůr, který s sebou přivezla z vlasti, stal se v zemích Maximiliánových důležitým činitelem společenským i politickým. Ačkoli Maximilián nebyl přítelem španělského živlu, naopak ve svém mládí okázale dával na jevo příkrý odpor proti všemu španělskému, nedovedl odolati naléhání španělského krále, aby své syny dal na vychování k jeho dvoru. Rok před smrtí cis. Ferdinanda I. nejstarší syn Maximiliánův, jedenáctiletý Rudolf, byl s mladším bratrem Arnoštem vypraven do Španěl, kde pobýli celých osm roků. Měl-li španělský pobyt mladého dědice trůnu znemožniti působení německého prostředí, prosyčeného živly protestantskými, na vnímavou mysl Rudolfovu, bylo účelu toho plně dosaženo. Ve Španělech se v něm dokonale utvrdilo přísně katolické smýšlení zděděné po matce, a jeho povaha osvojila si mnoho rysů španělských. Tak po smrti Maximiliánově nastoupením jeho syna Rudolfa španělský duch, duch neústupného a výbojného fanatismu náboženského slavil vítězný vjezd tam, odkud byl určován způsob a směr vlády nad říší německou i vlastními zeměmi rakouské větve rodu habsburského. A duch ten se projevil hned po smrti Maximiliánově ostřejším a rozhodnějším postupem vlády Rudolfovy proti nekatolickému oby-

vatelstvu jeho zemí. Odporem mocných stavů protestantských, nedostatkem osobní energie Rudolfovy i nesnázemi plynoucími z poměrů politických tento nový směr vládní byl sice na čas zdržován a mírněn, tak že v prvním období vlády Rudolfovy nevystupoval dosti zjevně a důsledně, v skrytu však se připravovalo jeho vítězství. Pracovali k tomu především jesuité, z jejichž škol znenáhla vycházela nová generace šlechty, prostá veškeré nerozhodnosti v otázkách náboženských a odhodlaná k boji s odpůrci katolické církve. Pracovali k tomu papežští nunciové, sídlící při dvoře císařském, kteří se nejen starali o posílení a povznesení katolicismu, nýbrž úzkostlivě bděli nad tím, aby nebyly činěny jakékoli ústupky kacířům. A ve spolku s nuncií pracovali k stejnému cíli i vyslancové španělské, kteří hájení zájmů katolických měli za přední úkol. Papežští nunciové a vyslancové španělské stali se střediskem mocné strany u dvora císařského i ve šlechtě, strany římskošpanělské, která, zbavujíc živel protestantský vždy více vlivu na správu státní, pokud závisela na moci panovníkově, neustávala puditi vládu Rudolfovu k ráznému postupu proti nekatolíkům.

Dříve než ve vlastních zemích Rudolfových, kde náboženské poměry byly velmi nesnadné, domohl se tento bojovně katolický směr velikých úspěchů v některých zemích sousedních. Z německých států stojí tu v popředí B a v o r s k o. V prvním období náboženských bojů v Německu vévodové bavorští, ač zachovali věrnost víře katolické, z řevnivosti proti Habsburkům, s nimiž se r. 1526 utkali v zápase o českou korunu, neváhali se spojovati s jejich protestantskými odpůrci; přistoupili na čas

i k jednotě šmalkaldské. Později, když rozpory mezi nimi a Habsburky byly odstraněny a nastalo přátelské sblížení obou dynastií sňatkem bavorského vévody Albrechta V. s Ferdinandovou dcerou Annou, náboženské stanovisko vévodů bavorských bylo podobné jako Ferdinandovo. Spolu s Ferdinandem usiloval vévoda Albrecht o to, aby mírnými reformami církevními, povolením přijímání pod obojí způsobou a kněžského manželství byl umožněn smír protestantů s církví římskou. Ale po koncilu tridentském nastal v Bavořích obrat. Nekatolíci vypovídáni ze země, podporována činnost jesuitů, pro něž zřízeny koleje v Ingolstadtě a Mnichově, a všemi prostředky pracováno o restauraci katolicismu. Bavorsky byly tak záhy nadobro očištěny od protestantismu a získány trvale a dokonale víře katolické, ano staly se hlavním ohniskem a záštitou katolicismu v Německu.

Svým příkladem i přímým vlivem působily Bavorsky také na země habsburské, dodávajíc tu vydatné posily onomu bojovně katolickému směru, který se tu ujímal působením jesuitů a vlivy římskými i španělskými. Země ty od smrti Ferdinanda I. nebyly spojeny v rukou jediného panovníka, nýbrž se dělily ve tři skupiny. Nejstarší syn Ferdinandův císař Maximilián II. i jeho syn císař Rudolf II. byli sice pány celé české koruny i zemí uherských, pokud se v nich udržovalo panství habsburské, ale z dědičných zemí habsburských podléhaly jejich vládě pouze Horní a Dolní Rakousy. Ostatní země dědičné byly rozděleny mezi mladší bratry císaře Maximiliána tak, že starší Ferdinand dostal Tyroly a země ven-

kovské, mladší Karel Štýrsko, Korutany, Krajinu a země přímořské. Toto rozdělení dědičných zemí habsburských na tři skupiny potrvalo až do počátku třicetileté války a mělo za následek, že se v každé z nich poměry politické i náboženské vyvíjely jinak.

Nestejný vývoj tří skupin zemí starorakouských se jeví také v pronikání směru bojovně protireformačního do těchto zemí. Nejdříve směr ten zasáhl Tyrol, kde arcí protestantismus nikdy nenabyl valného významu. Syn císa. Ferdinanda I. arcikníže Ferdinand, známý svou několikaletou působností v Čechách, kde vládl jako místodržící jménem svého otce, jakmile po smrti otcově přišel do Tyrol, prohlásil za přední úkol své vlády starati se o zachování pravé víry katolické a nedopouštěti v zemi jakýchkoli nových učení a sekt. Hned také nařizoval, aby přívrženci a šířitelé takových učení a sekt byli trestáni a odstraňováni. Na těchto všeobecných nařízeních však arcikníže Ferdinand nepřestal, nýbrž užíval k vyplnění kacířstva prostředků, na jaké v jiných zemích rakouských Habsburků došlo až později. Protože bylo pokládáno za známku kacířství nebo odpadnutí od katolické církve, jestliže se někdo zdržoval zpovědi nebo svátosti oltářní, byly pro kontrolu všech takto podezřelých zavedeny zpovědní lístky a rejstříky. Zpovědní lístek dostal každý, kdo vykonal zpověď, na doklad, že dostal církevnímu předpisu. V zpovědních rejstřících znamenávali faráři o každém příslušníku své farnosti, zda zpověď vykonal. Asi od polovice let sedmdesátých XVI. stol. byla takováto kontrola věřících zpovědními lístky vykonávána v Tyrolích

již zcela soustavně. K potírání kacířstva se pracovalo také zjišťováním a zabavováním knih kacířských. Tak zkonfiskováno r. 1573 v horních městech severotyrolských bezmála 1000 takových knih kacířských. Přísné kontrole byli podrobeni učitelé. Městským magistrátům bylo nařizováno, aby několikrát do roka spolu s farářem dali vykonati prohlídku učitelů a zjistili, jaké knihy čtou a jaké písni dávají zpívati ve škole i v kostele. Také vymáháno od učitelů zvláštní podrobné vyznání víry. Podobně při úřednících, zvláště vyšších, dbáno toho, aby se přiznávali k víře katolické.

Proti nekatolíkům vydávány stále přísnější mandáty. Tak r. 1585 vyšel mandát, v potomní době opět a opět vyhlášený, podle něhož měl býti vypověděn ze země každý, kdo by nezachovával všech předpisů katolického náboženství, a žádnému nekatolíku nemělo býti dopuštěno usaditi se v zemi. Ač ve skutečnosti tyto předpisy nemohly býti vykonávány s naprostou důsledností, přece v té době mnoho nekatolíků bylo donuceno vystěhovati se ze země, mnozí pak se vystěhovali dobrovolně, aby se zbavili stálého doléhání. Ale v celku toto vypovídání a vystěhovalectví pro víru nenašlo v Tyrolích toho rozsahu a významu jako v jiných zemích rakouských, a s pobělohorskou emigrací českou nelze ho ani zdaleka srovnávat. Vůbec nebylo v Tyrolích třeba užívati proti nekatolíkům tak krutých prostředků jako jinde, protože jich tu nebylo tolik a tak mocných. Nicméně ani tu se nepodařilo vyplniti rázem dokonale všechno kacířství. Ještě na počátku XVII. stol. bylo tu vládě bojovati s luterstvím a zvláště novo-

křtěnectvím, které v Tyrolích poměrně velmi hojně bylo rozšířeno, a teprve v době pobělohorské bylo tu dílo protireformace dovršeno.

Po Tyrolích došlo na země vnitrorakouské, Štýrsko, Korutany, Krajinu a země přímořské. V zemích těch učení Lutherovo našlo mnohem více stoupenců, ano brzy hlásila se k němu veliká většina všeho obyvatelstva. Ačkoli se cí. Ferdinand snažil také zde zameziti postup luterství, při jeho smrti země ty byly v podstatě protestantské, luterské, a náboženství katolické bylo tu v úpadku snad ještě žalostnějším než v ostatních zemích rakouských. Arcikníže Karel, který se po smrti svého otce cí. Ferdinanda r. 1564 stal pánem těchto zemí, v mladších letech svým smýšlením náboženským podobal se svému bratru cí. Maximiliánovi. Jsa velmi nesamostatný, řídil se ve správě svých zemí hlavně radou a příkladem svého bratra Maximiliána, jemuž byl upřímně oddán. Zdálo se proto, že arcikníže Karel bude k protestantismu stejně shovívavý jako cí. Maximilián. Skutečně se domohli protestantští stavové vnitrorakouští v prvních letech jeho vlády velikých úspěchů. R. 1572 přinutili arciknížete, že přiznal stavu panskému i rytířskému, jak pro ně samé, tak pro jejich rodiny a poddané, plnou svobodu vyznání luterského. A o šest let později, r. 1578, byl arcikníže Karel donucen obnoviti znovu slavnostně náboženskou koncesi z roku 1572 a rozšířiti ji poněkud i na města. Tyto koncese, učiněné protestantským stavům vnitrorakouským v l. 1572—1578, znamenají největší úspěch, jehož stavové vnitrorakouští dosáhli ve věcech náboženských. Je to však i vůbec největší formální

úspěch, jehož dobyl do té doby protestantismus v zemích habsburských, úspěch převyšující obsahem i významem náboženské koncese učiněné císařem Maximiliánem stavům hornorakouským a dolnorakouským v letech 1568 a 1571 i stavům českým r. 1575.

Ale tento úspěch je zároveň počátkem rozhodné reakce a protireformace. Její předzvěsti se objevují již dříve, zvláště od r. 1571, kdy arcikníže Karel pojal za manželku dceru bavorského vévody Albrechta. Sňatkem tím při veliké nesamostatnosti Karlově Bavorsko nabylo velikého vlivu na jeho církevní politiku, což zvláště ve věcech náboženských mělo dalekosáhlý význam. Rok po sňatku Karlově s bavorskou princeznou přicházejí do zemí vnitrorakouských první jesuité, pro něž v r. 1572 založena kolleje ve Št. Hradci, a zvláště po r. 1578 církevní politika Karlova byla určována především vlivy bavorskými. Koncese, které toho roku arcikníže učinil protestantům, vzbudily veliký odpor v kruzích katolických. Papež vypravil neprodleně do Štýrska svého nuncia, který arciknížeti hrozil klatbou, neodvolá-li učiněných koncesí. Po úradách s arciknížetem tyrolským Ferdinandem a s vévodou bavorským bylo usneseno, že koncese Karlovy nemají sice býti formálně a veřejně odvolány, že však mají býti hledány prostředky, jimiž by obsah těch koncesí byl co nejvíce omezen a byla zjednána protiváha úspěchu protestantskému povznesením strany katolické v zemích Karlových. R. 1579 konána pak zvláštní konference v Mnichově, při níž se radili vévoda bavorský, arcikníže Ferdinand tyrolský, arcibiskup salcburský i sám arcikníže Karel, jak odvrátiti zlé následky

koncesí učiněných od něho protestantům. Tu smluven podrobný program, jímž se pak arcikníže ve své církevní politice skutečně řídil až do své smrti.

Dva roky po mnichovské konferenci zřízena byla pro země arciknížete Karla zvláštní nunciatura v Št. Hradci. Nunciové, sídlící od r. 1581 trvale při dvoře arciknížecím v Hradci, velmi účinně zasahovali do všeho jednání o věcech náboženských, jsouce takřka duší všeho podnikání proti protestantům i všeho úsilí o povznesení katolicismu v zemích vnitrorakouských. Teprve v té době se jesuité domáhají v zemích těch významnějšího postavení. Jesuitský zpovědník je hlavním rádcem arciknížete. R. 1585 založena ve Št. Hradci jesuitská universita, za jejíž hlavní účel v samé zakládací listině prohlášena péče o čistotu katolické nauky a boj proti kacířům. Důležitým následkem mnichovské konference z r. 1579 je také nenáhlé, ale důsledné pokatoličování dvorských úřadů, vytlačování protestantů ze všech vlivných míst. Ale podnikány i přímé útoky na protestanty, pronásledování a vypovídání jejich kazatelé, zavírání kostely a školy a koncese z l. 1572—8 všemožně v praxi omezovány. Tak ještě za arciknížete Karla (zemř. 1590) položeny pevné základy k obnově katolické moci a k potření protestantismu v zemích vnitrorakouských.

Dílo takto počaté dokončil rázně a bezohledně syn Karlův Ferdinand II., potomní král český a uherský a římskoněmecký císař. Ferdinand byl od útlého mládí vychováván přísně katolicky hlavně vlivem své matky a svých bavorských příbuzných. Krátce před smrtí otcovou dán byl mladý Ferdi-

nand na jezuitskou universitu v bavorském Ingolstadtě, kde jeho strýc, bavorský vévoda Vilém V., horlivý katolík, pečoval o jeho vychování. V Ingolstadtě stýkal se Ferdinand zvláště s bavorským princem Maximiliánem, týmž, který později tak mocně zasáhl do boje Ferdinandova s odbojnými stavy českými. Jakmile se 17letý Ferdinand ujal vlády v zemích otcovských, hned počal s největším důrazem prováděti protireformaci začatou jeho otcem. Aby se ještě více utvrdil a posilnil k započatému dílu, podnikl Ferdinand r. 1598 pout do Itálie a učinil na posvátných místech slib, že spíše ztratí život i země, než by upustil od provedení svého úmyslu.

Po návratu z Itálie boj s protestantismem veden ještě prudčeji a bezohledněji. Ještě r. 1598—99 zrušeny luterské církevní úřady i luterské školy ve Štyrsku, Krajině i Korutanech a luterští kazatelé vypovědění ze všech měst zeměpanských. A již r. 1599 počíná činnost zvláštních komisí reformačních, které vysílány do měst a vesnic arciknížecích, aby bořily kostely evangelické nebo je dávaly do rukou katolíků, aby dosazovaly všude kněze katolické, ničily luterské knihy a nutily obyvatelstvo přestupovati ke katolictví. Kde se bylo obávati odporu, přidáno komisi vojsko, ztvrzelí kacíři trestáni peněžitými pokutami, vypořádáním ze země. Kdo se nechtěl do jisté lhůty státi katolíkem, musil prodati statek, zaplatiti desetinu obdržené sumy a vystěhovati se ze země. Činností reformačních komisí v l. 1600—1604 protestantismus v městech a z části i ve venkovském obyvatelstvu, pokud sedělo na statcích arciknížete a jiných katolických vrchností, byl zničen. Šlechty

se protireformační činnost Ferdinandova dotýkala zprvu jen nepřímo. Příslušníkům vyšších stavů sice nebylo přímo zbraňováno vyznávatí víru evangelickou, ale činěny jim v tom všemožné překážky. R. 1601 zakázáno šlechtě držeti si vlastní kazatele evangelické, a o dva roky později, r. 1603, zapověděno jí také docházeti k bohoslužbám evangelickým za hranice a tam konat křtiny a oddavky, vše pod přísnými pokutami. K pokatoličení šlechty pracováno i jinak. Dbáno toho, aby se evangelické dámy provdávaly za katolíky; nezletilým dětem evangelických rodičů dávání poručníci katoličtí, protestantská šlechta vzdalována všech úřadův a hodností, zákazem navštěvovati školy a university zahraniční šlechta nucena dávatí své děti do škol katolických, jezuitských. Šlechta zemí vnitrorakouských přes to vše neodvážila se rozhodnějšího odporu ani v dobách, kdy evangeličtí stavové ostatních zemí habsburských bouřlivě se domáhali svobody pro své vyznání (na př. v l. 1608-9), ale přece dlouho a houževnatě vzpírala se pokatoličení. Nejstarší a nejmocnější rody šlechtické celkem stále zachovávaly věrnost vyznání evangelickému. Teprve po vítězství Ferdinandově nad evangelickými stavy zemí českých bylo možno přikročiti k rázné a neúprosné protireformaci ve šlechtě těch zemí. Teprve na Bílé Hoře rozhodnut byl definitivně také osud protestantismu v zemích vnitrorakouských.

Ještě pomaleji než v zemích vnitrorakouských postupovala protireformace v Horních a Dolních Rakousích, kde po smrti Ferdinandově vládl císař Maximilián a po něm Rudolf. Za vlády Maximiliánovy domohli se i tu stavové prote-

stantští některých úspěchů. Aspoň šlechtě přiznána tu částečná svoboda vyznání evangelického a za života Maximiliána nebylo proti protestantům podnikáno nic rozhodnějšího. V tom nastal obrat, když se po smrti Maximiliánově vlády nad Dolními a Horními Rakousy jménem císaře Rudolfa ujal jeho bratr Arnošt. Hned r. 1578 vypovědění z Vídně stavovští kazatelé protestantští, když přes zákaz arciknížete nepřestávali přísluhovati svátostmi měšťanům a vyučovati mládež, a současně zrušena i stavovská škola protestantská, zřízená na konci vlády Maximiliánovy. V témž roce nařízeno všem městům zeměpanským, aby odstranila protestantské duchovní a nahradila je kněžími katolickými. V potomních letech proti-reformace prováděna vždy rozhodněji.

Vládě arciknížete Arnošta se dostává v té době mocné opory v osobě Melchiora Khlesla. Tento syn vídeňského pekaře byl z domova protestant, ale vlivem jesuitů již ve svém mládí přestoupil na víru katolickou, byl vychován od jesuitů a domohl se rychle rozličných hodností církevních. Od roku 1580 byl zástupcem biskupa pasovského v Rakousích a později i biskupem ve Vídeňském Novém Městě. Khlesl byl pravý odchovanec jesuitů, panovačný, ctižádostivý, prudký a příkrý a nikterak vybíravý v prostředcích. Jeho smýšlení charakterisuje výrok, že kacíři nemají vůbec svědomí a že není možno, aby lidé nestejné víry měli se rádi. Je jasno, jaký to mělo význam pro vývoj náboženských poměrů v Rakousích, že se muž takového smýšlení a energie octl v čele církevní správy v Rakousích a nabyl znenáhla rozhodujícího vlivu na náboženskou politiku tamní

vlády. Od r. 1582 býval Khlesl častěji členem náboženských komisí, které měly potíratí protestantismus, a r. 1590 jmenoval jej císař ředitelem náboženské reformace v D. Rakousích. Působením Khleslovým odstraňování z měst a vesnic, jež nepatřily protestantským vrchnostem, kazatelé evangeličtí a nahražování katolickými duchovními. Khlesl v čele reformační komise táhl od města k městu a nutil měšťany docházeti do kostela, zpovídati se a přijímati aneb zavázati se reversem, že se do jisté lhůty vystěhují. Tak celkem tiše, bez zjevného násilí a vojenské pomoci byl záhy značný počet měst a městeček obrácen na víru katolickou. Proti šlechtě protestantské se pracovalo podobně jako v zemích vnitrorakouských, hlavně tím, že úřady dvorské byly svěřovány, pokud možno, jen katolíkům. Vliv Khleslův na náboženské poměry v Rakousích ještě vzrostl, když se v posledních letech XVI. stol. místodržicím v Rakousích stal potomní král a císař, arcikníže Matyáš. Khlesl stojí tu od počátku po boku Matyášově a brzy stává se jeho hlavním a rozhodujícím rádcem, ve věcech náboženských pak takřka pánem nad jeho svědomím. Byla to hlavně zásluha Khleslova, že se Matyáš nedal odstrašiti odporem šlechty od úsilného provádění protireformace. Ano vlivem Khleslovým klonil se Matyáš po r. 1600 vždy více k názoru, že jest jeho povinností odvolati výslovně náboženské koncese učiněné stavům rakouským jeho otcem, a bylo by snad k tomu došlo, kdyby pohnuté události l. 1608—9, známý odboj stavů rakouských, uherských a moravských proti císaři Rudolfovi, odboj, v jehož čelo postavil se sám arcikníže Matyáš,

nebyl způsobil dočasný obrat v náboženských poměrech rakouských.

Zatím co takto na konci stol. XVI. a na poč. XVII. katolicismus v zemích katolických vladařů vnitřně mohutněl a postupuje stále výbojněji proti protestantismu, dobýval kus po kuse ztracených posic, protestantismus, vykročiv již ze stadia prvního, takřka živelného rozmachu, spíše ustupoval, jsa oslabován vážnými spory svých theologův i knížat. Veliké hnutí vzbuzené vystoupením Lutherovým záhy se rozštěpilo v rozličné směry. Asi dva roky po vystoupení Lutherově jal se ve Švýcarských Zwingli hlásati učení náboženské namnoze ještě radikálnější Lutherova. Učení to se rozšířilo nejen po Švýcarsku, nýbrž i do měst jihoněmeckých, ale bylo odtud brzy zase vytlačeno konfesí lutherskou stejně jako jiné ještě radikálnější směry, jmenovitě sekta Novokřtěnců. Nebezpečnější soupeř vyvstal luteranismu ve hnutí vzbuzeném francouzským theologem Kalvínem. Ze švýcarské Ženevy, která od r. 1536 byla působištěm Kalvínovým, rozšířilo se učení jeho, zvané kalvinismem nebo reformovanou církví helvetskou, rychle po Evropě až do Skotska, Uher a Polska, hlavně pak mezi přívrženci reformace ve Francii, kde stoupenci kalvinismu nazývání hugenotty, a v Nizozemí.

Ale i v Německu samém kalvinismus dobyl si na některých místech půdy. Do polovice XVI. stol. hnutí protestantské bylo tu zastoupeno téměř výhradně luterstvím, které se tu rozmohlo tak, že se Německo zdálo nadobro ztraceno pro katolicismus. Z velikých rodů knížecích mimo Habsburky pouze vévodové bavorští a jülišští

byli katolíci. Za takových poměrů došlo r. 1555 k prohlášení věčného míru náboženského v Augšburce, ale mír ten platil pouze pro vyznání katolické a luterské, kdežto kalvinismus a jiné sekty byly z něho vyloučeny. Ale brzy po míru augšburském kalvinismus domohl se v Německu velkého úspěchu. Tehdy přešla vláda v kurfiřtství falckém na nového panovníka Fridricha III., který z luterána stal se rozhodným stoupencem učení Kalvínova v jeho nejpříkřejší formě. Kurfiřt učinil svou universitu v Heidelbergu hlavním semeništěm učení kalvínského a heidelbergský katechismus, vydaný r. 1563, byl z nejdůležitějších knih toho vyznání. Užívaje práva, které mírem augšburským z r. 1555 bylo přiznáno všem knížatům německým, totiž práva určovati náboženství svých poddaných, zavedl kalvínské vyznání v celé své zemi. Země ta nebyla příliš veliká ani mocná, ale kurfiřtská hodnost s ní spojená dodávala jí významu. Po smrti kurfiřta Fridricha sice nějaký čas šířeno ve Falci luterství, ale brzy tu kalvinismus zvítězil trvale. Od konce XVI. stol. kurfiřtství falcké bylo hlavní baštou kalvinismu v Německu. Udržujíc styky se zahraničními stoupenci kalvinismu i náboženských směrů s ním příbuzných, zvláště ve Francii i v Nizozemí, ale také v Čechách, Uhřích a zemích rakouských, nabylo velkého vlivu na vývoj poměrů politických.

Šíře se po Německu, stával se kalvinismus bezděčným soupeřem luterství, protože nejen zdržoval tu jeho postup, nýbrž mu i odnímal části jeho državy. Z toho se vyvíjelo stále větší nepřátelství mezi oběma vyznáními. Obě strany vzešlé ze společného základu reformace

Lutherovy potíraly sebe navzájem prudčeji a vášnivěji než svého společného, jednotně a svorně proti nim postupujícího nepřítele, katolicismus. Ale i mezi samými stoupenci vyznání luterského propukly dlouhé a vášnivé spory. Vytvořily se mezi nimi dva směry, směr Melanchthonův, mírnější a smířlivější jak proti katolíkům, tak proti kalvinistům, a prudký, neústupný směr Flaciův. Kdežto Melanchthon se pokoušel o dohodu s kalvinisty, jeho odpůrcové, viníce jej z tajného kalvínství (kryptokalvinismu), nechtěli nic sleviti s původní, ryzí nauky Lutherovy, jak oni jí rozuměli. Po dlouhých jednáních došlo konečně r. 1580 k určité formulaci luterské nauky. Většina Luteránů, mezi nimi hlavně kurfiřtové saský a bramborský, shodli se toho roku o t. zv. formuli svornosti (formula concordiae), jež se stala pevným věroučným základem přísného a příkrého luterství. Pro jeho poměr ke kalvinismu měla formule svornosti podobný význam jako dekrety tridentského koncilu pro poměr mezi vyznáním katolickým a luterským. Určitým vytčením odchýlných a sporných článků víry smír mezi oběma protestantskými konfesemi byl znemožněn, propast mezi nimi se prohloubila a ustálila. Kalvínství jako náboženství cizí, nepřátelské, bylo velikou většinou Luteránů německých zamítnuto, protože však formule svornosti ani od nich nebyla obecně přijata, trvaly i v jejich straně spory dále.

Tato rozervanost mezi protestanty, o kterou hlavní zásluhu měli vášniví a nesnášliví theologové protestantští, nepodporovala ovšem rozvoj protestantismu v Německu a strana katolická z ní dovedla těžiti ve svůj prospěch. Hojné přestupy

vynikajících protestantů k víře katolické, k nimž v té době docházelo, nedály se zajisté vesměs jen z důvodů zistných, nýbrž byly zaviňovány také neutěšenými poměry mezi protestanty. Ale i politická moc protestantů v Německu byla tím valně oslabována. Poměry se ještě zhoršily v posledním desetiletí XVI. století, když se v S a s k u dostal k vládě nejpříkřejší směr luterský, který z nenávisťi ke kalvinismu neváhal se spojovati proti němu s katolíky, nedbaje varovného hlasu prozíravějších politiků protestantských, upozorňujícího, že katolíci, až budou potlačeni kalvinisté, vrhnou se i na luterány. Na počátku XVII. století saský dvorní kazatel Polykarp Leyser, hlavní mluvčí směru příkře luterského, veřejně tiskem zastával názor, že se luteráni raději mají spojovati s papeženci než s kalvinisty a že oněm mají více důvěřovati než těmto. Novými úspěchy reformovaných, z nichž nejdůležitější byl přestup kurfiřta bavorského Zikmunda ke kalvínství (r. 1610), odpor příkrých luteránů proti nim ještě se stupňoval.

Tak se protestanté němečtí na počátku XVII. století dělili ve dvě strany, příkře luterskou, vedenou kurfiřtem s a s k ý m a jeho theology, a reformovanou, v jejímž čele stálo kurfiřství falcké, a strany ty se oslabovaly vzájemným nepřátelstvím. Naopak strana katolická v Německu získala tou dobou znamenitého bojovníka a vůdce v mladém vévodovi b a v o r s k é m Maximiliánovi, odchovanci jesuitů a důvěrném příteli štyrského arciknížete a pozdějšího císaře a krále Ferdinanda II., který se r. 1598 ujal vlády v Bavořích.

Rozhodnějším postupem strany katolické, jež na rozhraní XVI. a XVII. století také v říši ně-

mecké všude možno pozorovati, a značnými úspěchy, jichž dobýval, knížata a stavové protestantští byli posléze přece dohnáni k společnému vystoupení na obranu svých zájmů. Podnětem k tomu byla zvláště událost, která velmi jasně osvětlila výbojné snahy strany katolické. Když roku 1606 došlo v říšském městě Donauwörthu ke sporům a srážkám mezi protestantskou většinou a katolickou menšinou, zmocnil se o rok později bavorský vévoda Maximilián, jako ochránce katolické menšiny jmenovaný císařem, města toho a jal se tu prováděti změny v poměrech církevních ve smyslu katolickém. Toto zjevné porušení náboženského míru přimělo samého kurfiřta saského, že se na říšském sněmu v Řezně r. 1608 postavil do opozice proti císaři. Ostatní protestanté, vedení kurfiřty falckým a braniborským, vystoupili tu ještě rozhodněji proti požadavkům císařovým a sněm se rozešel s nepořízenou. Hned potom nastalo sjednocení německých protestantů, při čemž se podařilo překonati aspoň částečně i rozpor mezi luterány a kalvinisty. V květnu 1608 učinilo několik knížat protestantských brannou jednotu, unii, na ochranu svých členů a jejím ředitelem ustanoven kurfiřt falcký. K unii, jež měla trvati deset let, přistoupilo i několik říšských měst, ale přísní luteráni s kurfiřtem saským v čele se jí nezúčastnili jednak z nespokojenosti s jejím kalvínským rázem, jednak z řevnivosti na vedení falcké. Již rok po založení protestantské unie podařilo se úsilí bavorského vévody Maximiliána ujednati podobný spolek katolický. V letě 1609 učinil vévoda Maximilián s několika biskupy a preláty říšskými jednotu na obranu katolické víry. V čelo

této jednoty, pro kterou se později ujal název ligy, postaven bavorský vévoda. Obě jednoty brzy vyhledávaly spojence za hranicemi, protestantská unie ve Francii a mezi protestantskými poddanými zemí habsburských, v Čechách, Rakousích a Uhřích, katolická liga hlavně ve Španělsích a v Římě.

Hrozivé napětí mezi stranami, které se takto proti sobě bojovně zorganizovaly, přiosťřilo se na sklonku vlády císa. Rudolfa jednak stavovskými nepokoji v zemích habsburských, jednak sporem o dědictví jülišsko-kleveské. Stavovské nepokoje, jimiž byly zachváceny země Rudolfovy na konci jeho vlády, propukly nejprve v Uhřích a jejich hlavní příčinou byly poměry náboženské. Také do zemí uherských učení Lutherovo proniklo velmi záhy, ještě před r. 1526, šíříc se nejdříve v kruzích německého měšťanstva. Ačkoli oba králové zvolení r. 1526 na trůn uherský, Ferdinand I. i Jan Zápolský, byli stejně rozhodní odpůrcové novot náboženských a každý ve své části země zprvu velmi ostře proti nim vystupoval, rozhárané poměry v Uhřích, kde se o vládu dělili oba jmenovaní králové a později ještě Turci, kteří se r. 1541 zmocnili střední části Uher i s hlavním městem Budínem, podporovaly vzrůst nauk nekatolických. Luterství pronikalo vždy více i mezi šlechtu; přidaly se k němu mnohé z předních rodů magnátských a valná většina nižší šlechty. Ve všech částech Uher, i v části turecké, nové vyznání šířilo se celkem volně bez vážnějšího odporu vládního. Postavení protestantismu bylo tu všude výhodnější než v zemích českých a rakouských. Jeho stoupenci požívali tu ve

skutečnosti tolik svobody, že se mohli i církevně organisovati, kdežto v zemích českých a rakouských byly všechny snahy protestantů o řádnou církevní organizaci soustavně a vytrvale mařeny.

K jednotné církevní organizaci protestantské však nedošlo ani v Uhřích. Vedle roztržistěnosti politické byla toho příčinou i roztržka mezi uherskými protestanty. Část jejich, jmenovitě ve východních Uhřích a v maďarských částech Sedmihradska — sedmihradští Sasové byli luteráni, Sikulové katolíci — přiklonili se totiž k reformovanému učení Zwingliovu a Kalvínovu. Proti „německé víře“, totiž luterství, počala se stavěti „víra maďarská“, jak nazýváno kalvinství. Lze zhruba říci, že Maďaři byli většinou reformovaní, uherští Němci a Slované většinou luteráni. Zprvu obě vyznání zachovávala jednotu, konávala společné synody, na nichž se společně usnášela o člácích víry. Teprve na konci vlády Ferdinanda I., počátkem šedesátých let XVI. století, došlo k roztržce tím, že uherští přívrženci kalvinismu tehdy již určitě formulovali své učení od luterského odchylné. Rozvoj protestantismu v Uhřích ani v potomních letech nebyl vážně rušen. Ojediné pokusy některých biskupův uherských o potlačení protestantismu a restauraci církve katolické v Uhřích dlouho neměly trvalého úspěchu. Jesuitská kolej, zřízená arcibiskupem ostráhomským v Trnavě r. 1561, zanikla již po šesti letech a teprve roku 1586 se jesuité trvale usadili v Uhřích. Jestliže ani za Ferdinanda I. nemohlo býti rázněji vystupováno proti uherským protestantům, není divu, že za Maximiliána II. požívali téměř úplného klidu. Ani přísné edikty vydávané proti kalvini-

stům nebyly uváděny ve skutek a stoupencům vyznání luterského ponechávána skoro naprostá svoboda. Zatím co nekatoličtí stavové zemí českých a rakouských sváděli na svých sněmích s vládou tuhé boje o svobodu svého vyznání, v Uhřích o ničem takovém neslyšíme. Stavům uherským nebylo potřebí domáhati se svobody náboženské, protože ji ve skutečnosti užívali skoro neomezeně.

V tom se ani v prvních letech vlády Rudolfa II. nic nezměnilo. Teprve na počátku stol. XVII., když se moc císařské vlády v Uhřích povznesla a upevnila některými úspěchy ve válce s Turky a zvláště pokořením Sedmihradska, jež mívalo do té doby svá vlastní knížata a stavělo se většinou nepřátelsky proti uherským králům z rodu habsburského, učiněn i v Uhřích pokus o restauraci katolicismu a vytlačení protestantů z posic od nich zaujatých. Tak byli v listopadu 1603 měšťané košičtí násilím přinuceni vrátiti kostel, v němž po půlstoletí byla duchovní správa luterská, katolické kapitule jágerské a také jinde vypovídání protestantští kazatelé a zakazována protestantská bohoslužba. Toto příkré vystupování dvora císařského proti nekatolickým vyznáním dohnalo tamní protestanty k svornému odporu. Města většinou luterská a německá se spojila s kalvínskou a maďarskou šlechtou. Počátkem roku 1604 na sněmu v Prešpurce protestantští stavové uherští, přednášejíce stížnosti do protireformačních skutků císařské vlády, prvně žádali písemné stvrzení svobody náboženské. Byli však příkře odmítnuti a císař se dokonce při té příležitosti pokusil zjednotiti protireformačnímu úsilí formální oporu skutkem stejně nezákonným jako nepolitickým. K 21

článek sněmovního usnesení přidal o své újmě článek dvacátý druhý, kterým se zamítají stížnosti protestantů, obnovuje se usnesení, jež sněm uherský byl učinil proti kacířům r. 1524, tedy v době, kdy luterské vyznání teprve počínalo pronikati do Uher a setkávalo se s odporem u většiny tehdejší šlechty uherské, a jež bylo do té doby jediným uherským zákonem o náboženství, a konečně se prohlašuje, že všichni, kdo by budoucně na sněmu chtěli jednati o otázkách náboženských, budou jako nespokojení novotáři přísně potrestáni.

Tento skutek císařův dovršil nespokojenost stavů uherských, jež brzy propukla v zjevný odboj. Jeho vůdcem se stal sedmihradský magnát kalvínský Štěpán Bočkaj, který dorozuměv se s nespokojenou šlechtou uherskou a najav do svých služeb několik tisíc bojovných hajduků, udeřil na podzim 1604 na císařské posádky v Uhřích. Povstání zachvátilo skoro celou císařskou část Uher i Sedmihradsko, vojsko císařské donuceno k ústupu a na jaře 1605 povstalci uherští jali se činiti vpády do Rakous a na Moravu, působíce všude veliké škody. Nemohouc odolati tomuto návalu, vláda Rudolfova byla nucena vyjednávat s povstalci o mír. Největší nesnáze působil požadavek Uhrů, aby byla uznána svoboda nejen vyznání luterského, nýbrž i kalvínského, které v žádné z ostatních zemí habsburských nebylo trpěno. Zástupce císařův, arcikníže Matyáš, dlouho se vzpíral tomu požadavku, ale konečně povolil. V červnu 1606 ujednán s uherskými povstalci mír vídeňský, jímž především stavům uherským, t. j. šlechtě i svobodným městům královským, zaručena svoboda vyznání, krom toho pak učiněny některé

ústupky politické. Bočkajovi samému postoupeno Sedmíhradsko, které i po jeho smrti zůstalo samostatným knížetstvím.

Podle smlouvy Bočkajovy s Tureckem, které bylo jeho spojencem proti císaři, neměl mír mezi ním a císařem nabýti platnosti, pokud by nebyl uzavřen mír mezi císařem a Turky. Proto se hned po míru vídeňském počalo vyjednávat s Tureckem, s nímž byla vedena válka více než dvacet roků, a koncem r. 1606 mír uzavřen. Ale zmatky v Uhřích tím nepřestaly. Císař Rudolf, který mír vídeňský, vykoupený velikými ústupky, zvláště náboženskými, podepsal jen po dlouhém zdráhání a nerad, nechtěl uznávat jeho platnost a mír s Turky vůbec odpíral potvrditi, takže stále hrozilo nebezpečí nové války. Nespokojenost s jeho vládou nejen v Uhřích, nýbrž i v zemích českých a rakouských tímto jednáním Rudolfovým i novými skutky nepřátelskými protestantům vzrostla na nejvyšší míru. Když se na stranu nespokojenců přidal sám arcikníže Matyáš, propuklo nové povstání proti Rudolfovi. Spojili se proti němu stavové uherští, rakouští a moravští, jejichž vojsko, vedené arciknížetem Matyášem, vtrhlo roku 1608 Moravou do Čech a stanulo blízko Prahy, jsouc odhodláno zbaviti Rudolfa vlády. Toliko přispěním stavů českých, kteří se nepřipojili k odboji, byl starý a churavý císař zachráněn od úplného pokoření. Byl však přinucen postoupiti mírem libeňským bratru svému Matyášovi Rakousy, Uhry a Moravu a stavy české odměniti o rok později vydáním majestátu na svobodu náboženskou. Leč ani Matyáš nemohl odpírati dostatečně náboženským požadavkům stavů, jejichž pomocí se do-

mohl vlády. Byl nucen nejen protestantským stavům uherským a moravským ponechatí celkem jejich dosavadní svobodu, nýbrž i potvrditi a rozšířiti stavům obojích Rakous někdejší náboženské koncese Maximiliánovy t. zv. resolucí, vydanou čtvrt roku před českým majestátem. Tak spor mezi Matyášem a Rudolfem posilnil moc protestantských stavů v jejich zemích, protože se však bojovná strana katolická nechtěla smířiti s jejich úspěchy mocí vynucenými, zvýšil nemálo obecné napětí mezi stranami katolickou a protestantskou.

Srážka mezi oběma těmito stranami se zdála nevyhnutelna, když r. 1609 vypukl prudký spor o uprázdněné vévodství jülišské a klevské na Dolním Rýně mezi nápadníky protestantskými a katolickými. Protestantské unii vzrostlé nově přistoupivšími členy podařilo se hlavně působením podnikavého knížete Kristiána z Anhaltu pohnouti k spolku francouzského krále Jindřicha IV. a zajistiti si také podporu Anglie a Nizozemí. Zavražděním francouzského krále Jindřicha r. 1610 a smírným vyrovnáním sporu o Jülich bouře byla na čas odvrácena a ani pohnutá epizoda pasovského vpádu do Čech r. 1611, jež připravila císaře Rudolfa o vládu také nad zeměmi, které mu r. 1608 byly ponechány, neporušila mír Evropy. Napětí mezi stranami však nepominulo, protestantská unie a katolická liga stály nepřátelsky proti sobě, a bylo zjevno, že rozhodný zápas mezi stranami, který hrozil propuknouti již na sklonku vlády Rudolfovy, byl pouze odložen, že propukne přece při nejbližší vhodné příležitosti. A příležitost ta se dostavila českým povstáním.

DRUHÁ PŘEDNÁŠKA.

Ústavní, společenské a národnostní poměry zemí českých v době předbělohorské.

Chystáme-li se přihlídnouti k vnitřním poměrům zemí českých v době před českým povstáním, je především třeba připomenouti si, že předbělohorský stát český obsahoval vedle Čech a Moravy ještě Horní a Dolní Lužici a hlavně celé rozsáhlé Slezsko, to jest nejen dnešní rakouské Slezsko, nýbrž i ty slezské země, jež byly teprve za Marie Terezie urvány od České koruny Pruskem. Nerozlučnost všech těchto zemí byla slavnostně stanovena královskými i císařskými majestáty, jejich státoprávní jednota byla nepochybná a také se na venekjevily jednotným státem; ale uvnitř jejich spojení bylo ve skutečnosti dosti volné. Každá země požívala velmi rozsáhlé samosprávy, měla své vlastní nejvyšší úřady a soudy, své vlastní sněmy a zvláštní své zákony. Proto také vnitřní vývoj všech těchto zemí nebyl jednotný a tato nejednotnost byla zvyšována, pokud šlo o Slezsko a Lužice, ještě tím, že obyvatelstvo těch zemí lišilo se národnostně od obyvatelstva Čech a Moravy, jsouc převážnou většinou německé

Zde arci nemůžeme si všimati podrobně všech tehdejších zemí České koruny, nýbrž budeme přihlížeti hlavně jen k Čechám a Moravě, které pro náš národní vývoj mají význam největší.

Ústavní povaha českého státu v době předbělohorské bývá vyjadřována slovy, že to byl stát stavovský. To znamená, že tu panovník, král český, nevládl neomezeně, nýbrž se o moc ve státě dělil se stavy, t. j. s privilegovanými třídami obyvatelstva, kterým bylo zákony zemskými přiznáno právo rozhodovati společně s panovníkem o záležitostech země tak, že panovník byl v některých věcech jejich souhlasem vázán. Takovými privilegovanými třídami, stavy zemskými, byli v Čechách v době předbělohorské páni, t. j. vyšší šlechta, rytíři, t. j. nižší šlechta, a královská města. Na Moravě k těmto třem stavům přistupoval ještě stav čtvrtý, vyšší duchovenstvo vládoucí svobodnými statky (biskup a opatové bohatých klášterů). Všechno ostatní obyvatelstvo, jež počtem mnohonásobně převyšovalo příslušníky stavů zemských, nemělo politických práv, nemělo vlivu na veřejné záležitosti, nemělo významu v státním životě. Podle názoru doby toto obyvatelstvo nestavovské — byl to ohromnou většinou lid poddaný — bylo naproti králi a zemi zastoupeno svými vrchnostmi. Takovéto stavovské zřízení vyvinulo se ve středověku ve všech státech evropských a všude záhy docházelo k bojům mezi mocí panovnickou a stavovskou o to, komu náleží více práva a více vlivu na vedení státu. Také v českých dějinách již před válkami husitskými pozorujeme takový zápas mezi panovníkem a stavy o moc ve státě a po válkách husitských zápas ten propukl

s obnovenou silou. Kdežto za krále Jiřího z Poděbrad udržována byla rovnováha mezi mocí královskou a stavovskou, za jeho slabých nástupců z rodu jagellonského moc stavů nabyla veliké převahy nad mocí královskou, král stal se takřka hříčkou v rukou stavů. To se změnilo nastoupením Ferdinanda I. Habsburského na trůn český. Ferdinand jistě ku prospěchu obecnému omezil nemírně vzrostlou moc stavů českých, zvláště po nezdařeném odboji z r. 1547. Ale i potom stavové měli velikou moc a nejen si ji dovedli uhájiti proti absolutistickým snahám panovníků, nýbrž usilovali ještě o její rozmnožení. Tak zápas mezi panovníkem a stavy o moc ve státě nepřestával, nýbrž byl veden, někdy zjevněji a bouřlivěji, jindy způsobem mírnějším a méně okázalým, takřka neustále, až posléze vyústil v české povstání, jež se skončilo Bílou Horou. Abychom porozuměli podstatě toho zápasu, který vedle bojů náboženských je hlavní osou českých dějin předbělohorských, je třeba seznámiti se poněkud podrobněji s poměry stavů a jejich postavením i významem v tehdejšímu státě českém.

Předním reprezentantem stavů byla šlechta, jež se dělila ve dva stavy, vyšší: stav panský, a nižší: stav rytířský neb vladycký. Krom pánův a rytířů nebyly v Čechách uznávány jiné stupně šlechtické a stavové čeští se houževnatě vzpírali zavádění jiných titulů šlechtických do Čech. Knížatům z Plavna, kteří měli statky v Čechách, bylo sice v polovici XVI. století zvláštním usnesením sněmovním povoleno užívatí také v Čechách titulu knížecího, ale výslovně stanoveno, že proto nemají býti pokládáni za zvláštní stav, nýbrž nále-

žeti k stavu panskému. Ani mocní pánové z Rožmberka, jimž patřila asi patnáctina celé země, se nikdy nenazývali jinak než pány. Na poč. XVII. stol. se sice v Čechách mezi šlechtou objevují někteří hrabata (hrabě Thurn, Šlik), ti však neměli jiných práv než ostatní členové stavu panského. O přijetí do stavu šlechtického v Čechách nerozhodoval pouze král. Udělil-li král někomu erb, znamenalo to ještě, že je členem stavů v Čechách. Kdo se chtěl státí členem stavu panského v Čechách, musil býti přijat od pánů, kdo členem stavu rytířského, musil býti přijat od rytířů. Podmínkou příslušnosti k oběma těm stavům bylo držení statku zapsaného v deskách zemských nebo dvorských.

Šlechtických rodů, které se počítaly mezi stavy, bylo na konci doby předbělohorské méně než v dobách husitských, protože asi mnoho drobných rodů zemanských zchudnutím pozbylo šlechtictví. Na počátku XVII. stol. počítalo se v Čechách asi 250 rodů panských a 1130 rodů rytířských, celkem tedy všech rodů šlechtických, jež držely statky v Čechách, na 1400. Podle toho byl počet šlechtických velkostatkářů v Čechách asi dvojnásobný proti počtu nynějšímu. Ale k velkostatkům těm náležela nejen půda vzdělávaná od vrchnosti ve vlastní režii, dominikál, nýbrž také pozemky vzdělávané poddanými. Poddaní totiž nebyli pokládáni za vlastníky svých pozemků, nýbrž za jejich nájemce; vrchním vlastníkem poddanských pozemků, rustikálu, byla tedy vrchnost. Takových pozemků poddanských, rustikálu, bylo při každém velkostatku více než vlastní půdy panské. O rozdělení této poddanské půdy mezi jednotlivé vrch-

nosti v Čechách máme dosti podrobné zprávy z konce doby předbělohorské.

Začátkem XVII. století bylo v Čechách celkem zhruba něco přes 150.000 poddanských usedlostí. Z toho připadalo na královské a komorní statky přes 14.000, na duchovenské přes 7000, na statky královských a poddanských měst přes 7000, na statky panské přes 67.000, na rytířské přes 54.000. Podle toho celé čtyři pětiny všech usedlostí poddanských byly na statcích panských a rytířských; na statcích královských nebylo jich ani $\frac{1}{10}$, na statcích duchovenských ani celá $\frac{1}{20}$. Smíme-li předpokládati, že také půda, kterou vrchnosti samy dávaly vzdělávati, byla podobně rozdělena, plynulo by z toho, že v rukou šlechty byly asi čtyři pětiny celého království, a to tak, že 250 rodů panských mělo značně větší majetek pozemkový — skoro polovinu země — než 1130 rodů rytířských, jimž patřilo toliko něco více než třetina země. Tím se ovšem vysvětluje veliký význam a moc stavu panského v Čechách. — Na Moravě, o níž nemáme tak podrobných zpráv, byly poměry podobné, ano zdá se, že tam převaha stavu panského byla ještě větší. Není sice správně tvrzení často opakované, že na Moravě bylo v XVI. stol. jen patnáct starých rodů panských, naopak možno jich počet odhadovat asi na 90, ale i tak bohatství a moc rodu panského byly tu veliké.

Mezi jednotlivými rody panskými byly arci v Čechách i na Moravě značné rozdíly, pokud šlo o velikost jejich majetku. Na statcích pánů z Rožmberka počítalo se v druhé polovině XVI. století přes 10.000 poddanských usedlostí, z čehož možno

souditi, že jim patřila asi $\frac{1}{15}$ celé země. Proto také pánové z Rožmberka měli ve stavu panském vynikající význam a vliv, jejich hlas znamenal tu vždy nejvíce. Rod ten však vymřel r. 1611. Na sklonku doby předbělohorské z panských rodů v Čechách nejznamenitější byli zvláště Lobkovcové, Švambergové, Smiřičtí, Šternberkové, Valdštejnové, Slavatové, Berkové, Kolovratové a Kinští. Mezi rytíři bohatstvím vynikali zvláště Trčkové. Na Moravě k nejznamenitějším rodům panským patřili zvláště Žerotínové a Lichtenštejnové.

Protože pozemkový majetek šlechty byl z největší části v rukou jejích poddaných, závisela její hospodářská síla původně především na výnosnosti těchto poddanských pozemků, na platech, jež poddaní z nich odváděli. Proto je přirozeno, že šlechtičtí velkostatkáři dbali toho, aby výnos těchto pozemků neklesal, anebo docela nezanikal. Tato snaha ovšem nemohla příznivě působiti na postavení lidu poddaného, protože vedla k utužování jeho závislosti na vrchnostech, k zvětšování jeho platů a povinností. Tvrdívá se dokonce, že se tímto způsobem poměry lidu poddaného již v době předbělohorské zhoršily tak, že stav jeho na konci doby té byl téměř nesnesitelný, a vysvětluje se tím také nezdar českého povstání. Ačkoli tyto otázky nejsou ještě dostatečně a všestranně prozkoumány, možno přece na základě novějšího badání tento názor prohlásiti za nesprávný. Věc je tak důležitá, že je potřebí vyložití ji podrobněji.

Poměr poddaných k vrchnostem se zakládal z největší části na starých smlouvách z doby předhusitské, jimiž byly přesně stanoveny platy a po-

vinnosti poddaných, kterými byli zavázáni vrchnostem ze svých usedlostí. Platy poddaných byly jednak peněžní, jednak naturální a v době, kdy smlouvy byly uzavírány, znamenaly pro vrchnost značný důchod. Ale časem hodnota těchto platů klesala. Platy poddaných totiž zůstávaly stejné, ale hodnoty peněz ubývalo tak, že v XVII. stol. jejich cena rovnala se asi čtvrtině nebo pětině ceny, kterou měly v době předhusitské. Pokud poddaní byli vrchnostem povinni jen peněžitým úrokem, zmenšil se výnos jejich platů do XVII. stol. měrou vskutku neobyčejnou. Kde platili také naturáliemi (ovsem, slepicemi), toto znehodnocení nebylo tak veliké. Ale celkem není pochyby, že užitek, jenž plynul vrchnostem z poddanské usedlosti, od stol. XV. do stol. XVII. stále se zmenšoval, a to přímo překotnou rychlostí. Tak vrchnosti chudly takřka nepozorovaně a naopak hmotné postavení poddaných se zlepšovalo, protože cena plodin a výrobků hospodářských rostla, ale povinnosti jejich zůstávaly stejné. Vrchnosti takovému znehodnocování svého majetku hleděly odpomáhati někde tím, že větší péči věnovaly vzdělávání a zužitkování své vlastní půdy intensivnějším hospodařením. To nepochybně vedlo místy k pokusům uvaliti na poddané povinnost pomáhati svou prací při vzdělávání panské půdy, zvyšovati selenské roboty, ale celkem, pokud víme, tato robotní povinnost poddaných v době předbělohorské nebyla příliš veliká. Ano, srovnáváme-li ji s robotou, k jaké bývali poddaní zavázáni v době pobělohorské, jeví se nám robotní povinnost českých sedláků doby předbělohorské přímo nepatrná.

Podle všeho, co dosud o těch věcech víme, ne-

zdá se, že by hmotné poměry poddaného lidu selského před pohromou bělohorskou byly nepříznivé anebo dokonce nesnesitelné. Za to není pochyby, že jeho závislost na vrchnostech byla veliká. Řekl jsem již, že takový poddaný sedlák nebyl skutečným vlastníkem své usedlosti, nýbrž jen jaksi nájemcem vrchnosti, jež měla právo vlastnické na všech poddanských usedlostech. Proto poddaný sedlák nemohl prodávati nebo postupovati svou usedlost bez svolení vrchnosti. Ve skutečnosti to však mnoho neznamenalo, sedlák nakládal se svou usedlostí dosti svobodně, vrchnost zpravidla nečinila mu v tom překážek, byla-li jí zajištěna všechna její práva na té usedlosti váznoucí. Nicméně právě snaha vrchností, aby jim neušlo nic z jejich práv a důchodů, vedla záhy k všelikému omezování osobní svobody poddaných.

Již v předhusitské době vrchnosti bránili svým poddaným stěhovati se do měst, nechtíce, aby přišli o užitek z nich plynoucí. Po válkách husitských se poměry po té stránce ještě zhoršily. V dobách válečných mnoho poddaných zanechalo svých usedlostí, jež pak, nejsouce osazeny, nepřinášely vrchnostem užitek. Nad to, když války přestaly, mnoho lidu selského, odvyklého práci, potulovalo se po zemi. Aby se zamezilo další opouštění selských živností a množení potulného lidu, činěna hned po válkách husitských usnesení sněmovní, aby nikdo nepřechovával cizích lidí poddaných a služebných, jimž se nedostalo řádného propuštění od jejich pána, aby poddaní lidé, kdyby sběhli s dědin, byli vráceni vrchnostem, a posléze, aby sedláci poddaní nesměli se stěhovati bez svolení vrchností. Konečně roku 1497 bylo usneseno, že

všichni selští hospodáři poddaní, kteří sběhli se svých usedlostí po r. 1466, mají býti vráceni svým vrchnostem a budoucně se nesmějí bez svolení vrchnosti stěhovati. Usnesení to se mělo týkati původně pouze selských hospodářů, t. j. skutečných držitelů nebo nájemců poddanských usedlostí, ale ještě toho roku dodatečně stanoveno, že ani jiní členové selských rodin, zvláště synové a dcery poddaných sedláků, nesmějí odcházeti sgruntů své vrchnosti, a že nesmějí býti jinde, zvl. v městech, přijímání, leda by se vykázáli výhostním listem své vrchnosti na znamení, že byli dobrovolně z poddanství propuštěni.

Těmto sněmovním usnesením z druhé polovice XV. století bývá často přičítán osudný význam v dějinách poddanství v Čechách, jako by jimi byl položen základ k nevolnictví selského lidu. To jistě není správné. Usnesení takto nepřinášela nic naprosto nového, nýbrž byla jen obnovením a uzákoněním zásad obecně uznávaných. Také ono právní omezení stěhovacího práva lidu selského ve skutečnosti nebylo samo o sobě příliš tíživé, protože selský lid za obyčejných poměrů bývá tak srostlý s půdou, na níž sedí, že ani nepocituje potřeby stěhovati se s místa na místo. Horší bylo, že vrchnosti osobovaly si vždy více práva nejen nad vlastním hospodářem, nýbrž i nad všemi členy jeho rodiny. Již v době předbělohorské bylo pravidlem, že je potřebí svolení vrchnostenského jak k sňatkům poddaných, tak i k učení se řemeslům, že děti poddaných sedláků byly nuceny sloužiti vrchnosti. Tak vrchnost vládla osudem všech svých poddaných, osedlých i neosedlých, nařizovala nebo svolovala, kdo jí má sloužit,

kdo se smí učit řemeslu nebo studovat, kdo se smí vdávat a ženit. Moc vrchnosti nad poddanými byla zvyšována ještě tím, že na ně také již od doby předhusitské postupně přecházela téměř všechna práva, jež původně náležela králi a jeho úřadům a také dnes jsou vykonávána mocí státní, tedy to, co nazýváme právy veřejnými. Poddaní měli sice jistou míru samosprávy ve věcech soudních a policejních, ale jinak všechna správa politická, soudní a berní nade všemi poddanými byla v rukou vrchnosti a byla vykonávána jejím jménem, jejími úřady a zřízenci. Tento poměr byl případně vystižen slovy, že vrchnost byla svým poddaným okresním soudcem, okresním berním a okresním hejtmanem. Každý velkostatek, každé panství bylo takřka malým státem, jehož selské obyvatelstvo nepodléhalo téměř mocí krále a jeho úřadů, nýbrž jen své vrchnosti a jejím úřadům.

Tato veliká a vyšší mocí královskou téměř nijak neomezovaná moc vrchností nad poddanými sama o sobě nemusila ještě býti zlem. Jistě však poskytovala zlým vrchnostem možnost k všelikému utiskování a sužování poddaných. Skutečně známe již z doby předbělohorské příklady násilného jednání vrchností s poddanými, ale jiné příklady ukazují, že se vrchnosti chovaly k poddaným laskavě. Patrně poměry nebyly všude stejné, nýbrž se řídily osobními vlastnostmi vrchností. Rozhodně však nemáme právo mluvit v době předbělohorské všeobecně o utlačování a týrání poddaných vrchnostmi, domnívati se, že mezi vrchnostmi a poddanými bylo všude jen nepřátelství a boj. Takové hluboké a zásadní nepřátelství se vyvinulo zpravidla jen tam, kde mezi vrchností a podda-

nými vznikly rozpory náboženské, kde vrchnosti, užívající své téměř neomezené moci nad lidem poddaným, braly mu jeho víru a vnucovaly mu víru svou. K tomu docházelo v Čechách i na Moravě tu a tam již před bitvou bělohorskou, hlavně ovšem na statcích vrchností katolických a mnohem méně na statcích šlechty, která způsobila české povstání. Celkem však náboženské rozpory mezi vrchnostmi a poddanými byly v Čechách před převrácením bělohorským řídké a poměrně málo významné.

Jako je nesprávné domnívat se, že utlačování a týrání poddaných šlechtickými vrchnostmi bylo v Čechách před bitvou bělohorskou pravidlem, tak stejně nesprávné je představovat si tuto českou šlechtu před bělohorskou jako společnost lidí mravně schátralých a neschopných. Není pochyby, že od konce XVI. stol., hlavně asi zásluhou stálého pobytu císařského dvora Rudolfova v Praze, která se v té době stala shromaždištěm všelikých dobrodruhů a světáků z rozličných končin světa, pronikaly do Čech a zvláště ovšem do kruhů šlechtických, dvoru blízkých, volnější, nevázanější mravy. Rozmařilost, pijanství, hráčství a rváčství, pohlavní nevázanost a jiné nepěkné zjevy vyskytují se v té době v české společnosti šlechtické velmi hojně. Ale nesluší zapomínati, že s podobnými a mnohem horšími zjevy setkáváme se v té době také v jiných zemích. Tak na př. pijanství přímo zvířecí, vášnivá záliba v kartách a kostkách, neuvěřitelná hrubost v řeči a v chování byly v sousedním Německu zjevy zcela obyčejné a všude rozšířené. Vyslancové cizích států v té době často si nařikají, že s knížaty

německými není téměř nikdy možno jednat, protože jsou skoro vždycky opilí. V tehdejší Francii a Itálii se zase setkáváme s jinými způsoby rozmařilosti a zhýralosti, a také jinde, na př. v Polsku, bujnost a rozmařilost šlechty byly veliké. Při hojných stycích české šlechty s cizinou není divu, že se část její dala zachvátiti těmito nepěknými vzory, ale celkem byly u nás po té stránce poměry sotva horší než kdekoli jinde, spíše naopak lepší než ve většině zemí sousedních. Dojista nebyly takové mravy pravidlem u veškeré české šlechty předbělohorské. Veliká její část se neodcizila docela přísným mravním zásadám svých hušitských předků. Platí to především o šlechtě, která se hlásila k Jednotě bratrské, ale jistě také o valné části šlechty ostatní.

Proti rozšířenému a stále opakovanému názoru o mravním úpadku předbělohorské šlechty české dlužno také uvést, že tehdejší česká šlechta věnovala velmi mnoho péče svému vzdělání. Bylo tehdy zvykem velmi rozšířeným, že mladí synové šlechtických rodin českých vysílání buď na studie na cizí university nebo na daleké cesty světem. Tím se vysvětluje, že mezi českou šlechtou nejsou vzácným zjevem mužové mluvící a píšící několika jazyky světovými, mužové značného na svou dobu vzdělání historického, literárního, právnického a zvláště theologického. A není nadhodilé, že v české literatuře té doby šlechtě náleží místo vedoucí. Stačí vzpomenouti Karla ze Žerotína, Václava Budovce a Viléma Slavaty, k nimž druží se řada jiných méně proslulých. Svědčí-li to vše o neobyčejně vysokém stavu vzdělanosti v české šlechtě předbělohorské, české

dějiny posledních desetiletí před bitvou bělohorskou a zvláště dějiny dlouholetého a úspěšného zápasu stavů českých o svobodu jejich vyznání náboženského ukazují, že tehdejší česká šlechta nemívala nedostatek ani mužných a ryzích charakterů, ani schopných a rázných politiků. Za to nelze upřít, že od dob husitských obecným vývojem vojenského zřízení, o němž se ještě zmíním, nastal v české šlechtě velmi citelný a svými následky škodlivý úpadek vojenského ducha a válečnických schopností.

Krom obou stavů šlechtických, pánů a rytířů, počítal se v Čechách k stavům zemským, obdařeným právy politickými, pouze ještě stav městský. Stavu městského však nebyla účastna všechna města, nýbrž pouze města královská, t. j. města založená některým z českých králů a přímo králi poddaná. Vedle toho byla v Čechách města založená jinými vrchnostmi, ale tato města poddaná byla podobně závislá na svých vrchnostech jako poddaný lid selský a neměla práv politických, nýbrž byla naproti králi a zemi zastupována svou vrchností. Ani města královská původně neměla práv politických; bylať pokládána takřka za soukromý majetek králů. Ačkoli již před bouřemi husitskými mívala někdy značný vliv na věci zemské, zvláště v dobách bezkráloví, přece nebyla ještě skutečným stavem zemským. Válkami husitskými se zároveň s jejich počestněním povznesl velice politický význam měst. Zástupcové měst se účastnili zcela pravidelně sněmu a měli mocný, často rozhodující vliv na věci veřejné. Po válkách husitských, zvláště v dobách jagellonských, oba stavové vyšší, páni a rytíři, nelibě nesouce veliký

vzrůst moci městské, snažili se připravit města o jejich práva politická. Upírali jim právo účastnit se sněmů, nechtěli je uznati za třetí stav zemský, protože prý jsou soukromí poddaní královi. Ale stav městský dovedl si uhájiti své právo. Po dlouhých sporech bylo r. 1508 městům královským od krále i od obou vyšších stavů přiznáno právo účastniti se sněmů, byla uznána za třetí stav zemský.

V té době, od druhé pol. stol. XV. do polovice stol. XVI., města byla na vrcholu svého rozvoje politického i hospodářského. Byla bohatá, požívala rozsáhlé samosprávy a měla značný vliv na veřejné záležitosti. I stavovského odboje proti králi Ferdinandovi I. r. 1547 se horlivě účastnila, také však nejtížeji pocítila následky jeho nezdaru. Mnoho statků bylo městům zkonfiskováno, jejich samospráva omezena dosazením královských rychtářů, na města uvaleny nové stálé dávky. Tím vším královská města v Čechách byla značně ochuzena a ve svých právech omezena. Proto však nepozbyla všech svých práv politických, nepřestala býti stavem zemským. Král Ferdinand zvláštním privilegiem výslovně přiznal městům královským „do své vůle hlasu třetího stavu na sněmích obecních“ toliko sice ve věcech, jež se týkaly měst, ale protože omezení toho nebylo později přísně dbáno, účastnila se města královská jako třetí stav zemský i po r. 1547 jednání o věcech veřejných, a po čase zase pomalu vzrůstal jejich význam. Města nabývala zase větší samosprávy a mocnějšího vlivu na věci zemské. Nicméně významem politickým daleko se nemohla rovnati oběma stavům vyšším. Protože tito vyšší stavové své poli-

tické převahy užívali ve svůj prospěch při povolování berní, byla města tížena velikými břemeny. Přes to však jejich celkový stav hospodářský nebyl nepříznivý. Většinou české měšťanstvo doby předbělohorské vynikalo zámožností i vzděláním, což se jevilo zvláště péčí o školy i zájmem o literaturu a umění.

K těmto třem stavům přistupoval na Moravě ještě stav prelátský, který v Čechách válkami husitskými byl připraven o své statky i o svá práva politická. K stavu prelátskému na Moravě se počítali vedle biskupa olomouckého kapitula olomoucká a brněnská, opati a probošti moravských klášterů, které měly statky zapsané v deskách zemských, a také představené některých klášterů ženských. Příslušenství prelátů ke stavům zemským se tedy zakládalo na jejich majetku pozemkovém, patřili ke stavům jako držitelé deskových velkostatků. Protože však králi náleželo vrchní právo vlastnické nad statky církevních ústavů tak, že statky ty pokládány byly za příslušenství královské komory, za část korunního jmění, nemohl stav prelátský vystupovati ve věcech politických tak samostatně jako oba stavové šlechtití. Svým postavením v životě politickém se podobal spíše stavu městskému, s nímž také na sněmu byl spojen v jedinou kurii řízenou královským úředníkem, podkomořím. Rozhodujícím činitelem mezi stavy na Moravě stejně jako v Čechách byla šlechta a především stav panský.

Moc stavů ve státě, jejich vliv na veřejné záležitosti se uskutečňovaly jednak nejvyššími zemskými úřady a některými soudy, jednak sněmy. Vlivu na osazování nejvyšších úřadů zem-

s k ý ch se domonli pánové čeští již před válkami husitskými. Na konci XIV. stol. (roku 1395) král Václav, který rád dosazoval do úřadů pouhé vladky a měšťany, byl donucen zavázati se, že tyto úřady bude osazovati jen urozenými pány, jejichž rodové je drživali od starodávna. Tím byla uznána zásada, že nejvyšší úřady jsou právní državou vyšší šlechty. Po válkách husitských zase byly spory o nejvyšší úřady, až konečně r. 1497 došlo k narovnání mezi stavy a králem. Bylo ustanoveno, že některé úřady mohou býti osazovány pouze osobami stavu panského — tak úřad nejv. purkrabí, hofmistra, maršálka, komorníka, sudí zemského i dvorského a kancléře —, jiné pouze osobami stavu vladyckého neb rytířského. Podobně se na Moravě vyvinulo pravidlo, že některé úřady patří stavu panskému — tak úřad nejv. zemského hejtmana, komorníka a nejv. sudí —, jiné stavu rytířskému. Uznávalo se také a bývalo od králů stavům výslovně potvrzováno, že úřady ty mají býti osazovány jen s radou pánů, kteří byli stálou radou královou. Zřízením zemským království Českého z r. 1500 byla pak stanovena zásada, že nejv. úředníci zemští jsou nesesaditelní.

Král Ferdinand I. marně se pokoušel pohnouti stavy, aby upustili od této zásady. Stavové toliko připustili, kdyby král chtěl některému úředníku zemskému úřad odníti, že má prve s radou zemskou rozvážiti jeho nehodnost a neužitečnost, t. j. že smí úředníka sesaditi pouze s vědomím a souhlasem ostatních nejvyšších úředníků. I v době habsburské bylo uznáváno, že nejvyšší úředníci zemští mohou „býti zbaveni úřadu, jen dopustí-li se hrubého provinění proti své povinnosti úřední.

Jinak úřadu svého pozbývali toliko nastoupením nového krále, jímž všechny úřady byly pokládány za uprázdněné. Podobně platila i v době habsburské starodávna, již od krále Jana Lucemburského při jeho nastoupení na trůn český uznaná zásada, že na české úřady zemské i dvorské mohou býti dosazováni jen Čechové, ne cizozemci. Všichni úředníci zemští byli přísahou zavázáni netoliko králi, nýbrž i stavům a vši obci království Českého a byli tedy odpovědni nejen králi, nýbrž i stavům, sněmu. Přísahou zemi, stavům nebyly zavázány pouze úřady zřízené v době habsburské pro obory vyhrazené úplně pravomoci panovníkově, totiž presidenti a radové finančního úřadu královského, české komory, a presidenti i radové soudu apelačního. Na rozdíl od těchto úřadů ryze královských měly všechny ostatní úřady v Čechách i na Moravě až do konce doby předbělohorské povahu úřadů valnou měrou stavovských.

Krom vlastních úřadů také soudy podléhaly velice vlivu stavů. Vyjímaje ryze královský soud apelační, jehož pravomoc se vztahovala hlavně jen na města, všechny ostatní nejvyšší soudy v zemích českých byly buď úplně nebo z části stavovské. Ryze stavovskými, na králi skoro docela nezávislými soudy byly důležité a mocné soudy zemské v Čechách i na Moravě. Soudy ty byly osazovány výhradně příslušníky stavu panského a rytířského od krále, ale s radou pánů a rytířstva. Dělo se to asi tím způsobem, že přisedící soudu zemského společně navrhovali králi několik kandidátů, z nichž on některého dosadil na uprázdněné místo. Ač dosazování přisedících zemského soudu

formálně příslušelo králi, ještě první králové z rodu habsburského Ferdinand I. a Maximilián II. ponechávali stavům zvláště na Moravě velikou volnost v osazování zemského soudu. Stavové takřka jen oznamovali králi, koho zvolili za přísedící, takže potvrzení královské mělo jen formální význam, a někdy snad, aspoň na Moravě, vůbec k němu nedocházelo. Teprve na konci XVI. stol., za císaře Rudolfa II., vznikl o to spor mezi králem a stavy moravskými. Stavové byli nuceni povolit, a spojili se tím, že králi toliko navrhovali vhodné osoby za přísedící zemského soudu. Když však potom Rudolf nedbaje jejich návrhů jmenoval někdy do soudu zemského osoby jiné, přece se zas tomu vzepřeli, nechtějíce osoby ty uznati za členy zemského soudu. Konečně spor byl urovnán tak, že nejvyšší úředníci a soudcové zemští k vyzvání císařovu posílali mu své návrhy zapečetěné, každý zvlášť, navrhující na každé uprázdněné místo po dvou až třech osobách vhodných, z nichž si císař potom vybral. Právo stavů na osazování zemského soudu bylo tím arci vážně omezeno. — Soudy ryze královskými veškerou svou podstatou měly býti soud dvorský a komorní. Skutečně jejich přísedící jmenoval král samostatně, ale přes to měli na ně stavové nemalý vliv. Projevoval se tím, že jejich přísedící podle zřízení zemského přísahali netoliko králi, nýbrž i obci království českého, tedy stavům.

Máme-li plně pochopiti význam tohoto vlivu stavovského na nejvyšší úřady a soudy zemské, je třeba znáti poněkud moc a postavení jejich ve správě zemské. Zde možno zmíniti se jen o nejdůležitějších. Mezi nejvyššími úředníky zem-

skými první místo zaujímal nejv. purkrabí. Jako správce hradu pražského byl pokládán za první osobu po králi — cizí vyslancové ve svých zprávách jej obyčejně nazývají místokrálem — a byl-li trůn uprázdněn, obstarával správu země; zasedal také jmenem královým na soudě zemském. Byl však zároveň pokládán za náčelníka stavů, řídil obyčejně jednání sněmovní a přednášel prohlášení stavovská na sněmích. Je pochopitelné, že úřad propůjčující svému držiteli tak velikou moc nebýval králům příjemný, a že jej nechávali neosazený, když proň nebylo kandidáta zcela spolehlivého. Skutečně za cis. Rudolfa II. úřad nejv. purkrabí celých 12 let byl uprázdněn, a teprve na sněmu r. 1608 vymohli si stavové čeští, aby byl znova osazen.

Z ostatních zemských úřadů nejdůležitější, ač nikoli nejprřednější, byl úřad nejv. kancléře. Kanclér stál v čele královské kanceláře, která obstarávala písemnosti vydávané jmenem krále českého, ať se týkaly Čech, Moravy, Slezska nebo Lužic. Všechny listiny královské většího a trvalějšího významu, určené pro kteroukoli z těchto zemí, mohly vycházeti pouze z české kanceláře a musily býti opatřeny podpisem nejv. kancléře, který měl přirozeně veliký vliv nejen na formu, nýbrž i na obsah takových listin. Význam nejv. kancléře českého vzrostl zvláště za Rudolfa II. stálým pobytem dvora císařského v Praze. Kanclér stal se jednou z nejdůležitějších osobností při dvoře, jsa jaksi prostředníkem mezi českými úředníky zemskými a dvorskými úřady císařskými. Podával králi zprávu i své dobré zdání o jednáních a usneseníh nejv. úředníků a vůbec o všech čes-

kých záležitostech a naopak nejv. úředníkům přednášel přání králova. Působnost české kanceláře se množila pobytem císaře Rudolfa v zemi také z té příčiny, že obyvatelé ze všech zemí koruny české se tehdy častěji obraceli ke dvoru se svými žádostmi a stížnostmi, a české kanceláři pak připadal úkol obesílati strany a rozhodovati mnohé spory. Kancelář český jako hlavní a bezprostřední výkonný orgán vůle a moci královské, a zároveň výkonný orgán sboru nejvyšších úředníků českých, nabývala vždy větší moci a vměšovala se vždy více i do záležitostí příslušejících jiným úřadům a soudům. Proto mělo nesmírný význam, že od r. 1599 až do českého povstání úřad nejv. kanceláře byl v rukou muže jako byl Zdeněk z Lobkovic. Jeho smýšlení a moc nejlépe charakterisuje známá událost, že odepřel pověřiti svým podpisem slavný majestát Rudolfa II. na svobodu náboženskou z r. 1609, ač obsah majestátu byl smlouven mezi císařem a stavy pod obojí i pod jednou, a že přece setrval ve svém úřadě. Ač nejv. kancelář i v této době byl nejen královským úředníkem, nýbrž i zástupcem stavů — také on přísahal nejen králi, nýbrž i zemi, — stál jako horlivý a bojovný katolík a vynikající předák římskošpanělské strany u dvora císařského proti ohromné většině tehdejších stavů českých a v některých otázkách, jmenovitě ve věcech náboženských, působil přímo proti jejich zájmům a snahám.

Také ostatní úředníci zemští měli důležité úkoly a práva. Ale celkem nezáleželo při nich tolik na úřadě samém, jako na tom, že se jím stávali členy sboru nejvyšších úředníků zemských, jehož působnost a moc byla nadmíru rozsáhlá.

Nejvyšší úředníci čeští obyčejně sami, řídčeji ve spolku s přísedícími soudu zemského, byli nejvyšším královským úřadem správním, jehož prostřednictvím král vykonával vládu v zemích koruny české, hlavně však v Čechách samých. Protože se v této své působnosti scházivali v české kanceláři, bývali nazýváni prostě také českou kanceláří. Za nepřítomnosti královny v zemi nejvyšší úředníci zemští nebo jejich část ustanovováni za královské místodržící. Svou působností a významem se nejvíce podobali dnešnímu místodržitelství.

Nejvyšší úředníci zemští byli také jádrem české rady královské, která byla poradním sborem krále českého ve všech otázkách vnitřního života celého státu českého a někdy i v otázkách politiky vnější. V některých věcech byl král přímo vázán na spolupůsobení rady, tak v osazování úřadů, jmenování přísedících soudu komorního, v udílení lén české koruny. Vedle nejvyšších úředníků zemských bývali do rady královské přibíráni také přísedící soudů zemského, dvorského i komorního a někdy i jiní radové královští. V tomto širším složení byla rada královská také nejvyšším královským soudem pro země koruny české, vyřizovala jmenem královým odvolání od jiných soudů k němu podaná i spory, které s obojitím jiných soudů přicházely přímo před osobu královu.

Někdy konečně přidávání k radě královské zvláštní delegáti sněmovní, volení sněmem buď podle krajů (na př. po dvou nebo po třech osobách z každého kraje) nebo bez ohledu na kraje ze všech tří stavů. Takto rozšířená rada králov-

ská se pak stávala takřka výkonným orgánem sněmu, vykonávajíc — na způsob dnešního zemského výboru — jmenem sněmu a s jeho svolením rozličná práva stavovská, pečujíc o provádění toho, co bylo sněmem usneseno, ano i samostatně vyřizujíc rozličné záležitosti zemské, jež jí byly svěřeny sněmem. Za tím účelem konávala tato rozšířená rada královská zvláštní sjezdy, jejichž usnesení mívala téměř váhu a moc samých usnesení sněmovních.

Nejednou však vyřízení a projednání důležitých záležitostí zemských, vyhrazených pravomoci sněmu, bývalo svěřováno pouze nejvyšším úředníkům zemským buď samotným nebo ve spolku s příseďícími soudů zemského, dvorského i komorního. Ať tak či onak, nejvyšší úředníci zemští byli zajiště vždy nejdůležitějším činitelem v královské radě, jsouce její součástí trvalou, neměnlivou. V jejich ruku, jak patrně, spojena byla z největší části pravomoc dnešního místodržitelství a zemského výboru. K tomu však přistupovala ještě významná pravomoc soudní. Vysvítá ze všeho dostatečně, co to znamenalo, že tito nejvyšší úředníci byli odpovědní také stavům a podléhali také jejich vlivu

Na Moravě význam nejvyšších úředníků zemských byl snad ještě větší než v Čechách. Protože Morava nebyla sídlem královského dvora ani ústředních úřadů dvorských, byli tam nejvyšší úředníci stálou zemskou vládou, v jejichž ruku byla soustředěna téměř všechna správa země, a zemský hejtman, který měl podobné postavení jako nejv. purkrabí v Čechách, byl skutečným zastupcem královým, jeho místodržícím. Ale stejně

jako v Čechách zemský hejtman a ostatní nejvyšší úředníci zemští byli také zástupci stavů a zpravidla obhájci jejich práv.

Hlavním a nejvlastnějším orgánem moci stavovské byl ovšem sněm. V Čechách byli od doby husitské zastoupeni na sněmu tři stavové zemští, stav panský, rytířský a městský. Stav městský neměl tu ovšem stejných práv jako oba stavové vyšší. Jsouce závislí na králi, zástupcové stavu městského bývali povolnější k jeho žádostem než šlechta. Jejich menší vážnost se zračila i v tom, že celý stav městský odevzdával jediný hlas, kdežto členové vyšších stavů hlasovali jednotlivě. Nemělo to však valného významu praktického, protože za usnesení sněmu platilo jen to, o čem se shodli všichni tři stavové. Šlechtických rodin, jež držely statky svobodné a manské a měly tedy právo účastniti se sněmů, bylo v Čechách v době předbělohorské — jak již víme — na 1400; měst královských k sněmování oprávněných okolo 40. Ale na sněmu bývalo obyčejně jen asi 100, v mimořádných případech 200, nejvýš 300 účastníků. Nebyloť zvláště nižší šlechtě snadné nésti nemalý náklad, spojený s docházením ke sněmu. Na Moravě vedle šlechty a měst královských byli na sněmu zastoupeni také preláti, kteří byli s městy ve společné kurii.

Právo svolávat sněm příslušelo v době habsburské výhradně králi. Za odboje proti králi Ferdinandovi I. r. 1547 stavové čeští sice vyslovili požadavek, aby za nepřítomnosti královny mohly se konati sněmy i bez jeho svolení, ale po vítězství nad odbojem Ferdinand znova přísně zapověděl jakékoli svémocné konání sněmův a sjez-

dů. Byl to tedy čin revoluční, jestliže si stavové v potomní době někdy sami položili sněm, jako se stalo na př. r. 1609 za boje o svobodu náboženství pod obojí. Ale na sněmu tehdejším bylo se svolením císařovým defensorům strany pod obojí voleným od stavů přiznáno právo svolávat i v určitých případech sjezdy té strany k poradám o některých jejích záležitostech náboženských.

Základem rokování na sněmích byla královská předloha, propositice, jež obsahovala hlavně rozličné požadavky berní a vojenské, vedle toho však i jiné návrhy. Jen neradi králové z rodu habsburského dopouštěli stavům, aby přednášeli na sněmích své vlastní návrhy, stížnosti a přání. Dávali uzavíratí sněm, jakmile královské předlohy byly projednány. Ale stavové si vynucovali projednávání svých přání a stížností tím, že odpírali jednati o předloze královské a žádostech v ní obsažených, pokud nebyly projednány artykule obecné, t. j. jejich přání a stížnosti. Toho prostředku užili s úspěchem zvláště r. 1575, kdy jim přinutili císař Maximiliána k vážným ústupkům náboženským, a v l. 1608—9, kdy si takto na Rudolfovi vymohli slavný Majestát. Na velkém sněmu z r. 1609—10 bylo pak ustanoveno, že svolení stavů k žádostem královským nemá nabýti platnosti, pokud nejsou vyřízeny články přednesené od stavů a týkající se obecných potřeb zemských. Stejně právo obhájili si současně stavové moravští K platnosti usnesení sněmovních bylo potřebí královského potvrzení. Stavové moravští se sice za Ferdinanda I. snažili zjednávatí svým usnesením platnost i bez královské sankce, ale nepodařilo se jim uhájití této zásady. Bez svolení královského

nemohlo se tedy ani v Čechách ani na Moravě žádně usnesení sněmovní státi zákonem.

Práva sněmu českého v době předbělohorské byla veliká. Z nich přední bylo právo voliti krále. Význam toho práva závisel na tom, byl-li trůn český pokládán za volebný nebo dědičný. Rod habsburský se dostal r. 1526 na trůn český pouhou volbou stavů českých, aniž byla uznána platnost dědických nároků Ferdinanda I. získaných sňatkem s Annou Jagellovnou; ale dodatečně podařilo se přece Ferdinandovi pohnouti stavy k uznání těchto nároků. Také celkem v potomní době — vyjímaje nezdařený odboj proti Ferdinandovi v r. 1547 — nebyla od stavů uváděna v pochybnost zásada, že trůn český je v rodě habsburském dědičný tak, že po otci nastupuje vždy nejstarší syn. Ale dědičnosti trůnu se nerozumělo tak, že by stavové vůbec neměli vliv na jeho osazování. Naopak bylo zvykem, že právo zákonného dědice trůnu po každé znova od stavů bývalo uznáváno, že takový dědic vždy znova býval od stavů za krále přijímán a vyhlášován, přičemž byl nucen slíbiti stavům, že bude zachovávat jejich práva. Zvláště bylo zákonně stanoveno, že za života vládnoucího krále jeho nástupce může býti korunován jen se svolením stavů. Protože se všichni čeští králové z rodu habsburského domáhali korunování svých nástupců již za svého života, bylo jim vyžádati si k tomu svolení stavů.

Ačkoli tedy králové čeští z rodu habsburského dosedali na trůn právem dědičným, dělo se to způsobem, který se dosti podobal volbě. Tak byl r. 1549 syn Ferdinandův Maximilián od českého sněmu dobrovolně za krále přijat, tak aby mohl

ještě za života otcova užívati královského titulu, a r. 1575 podobně přijat od sněmu za krále Maximiliánův syn Rudolf. R. 1608, kdy arcikníže Matyáš, vynutiv si na svém bratru Rudolfovi mocí postoupení Moravy, byl uznán také v Čechách za jeho nástupce, byl mu přiznán od sněmu českého pouze titul čekance (kandidáta) českého trůnu, a teprve po odstoupení Rudolfově byl korunován. Ale nástupce Matyášův Ferdinand II. byl r. 1617, za života Matyášova, zase přijat za krále a korunován. Toto přijímání krále na sněmu, ač se jím vlastně nerozhodovalo, kdo bude králem, přece mělo veliký význam zásadní. Projevovalo se tím, že k nabytí plné moci královské je třeba spolupůsobení stavů, jejich formálního uznání. Jím se také vysvětluje, že mohl na sklonku doby předbělohorské vzniknouti názor, jako by český trůn byl volební, jako by stavům českým náleželo právo nejen krále přijímati, nýbrž jej vskutku voliti. Názor ten byl asi živen hlavně snahami a příčinami, jež pak vedly k českému povstání.

Právo voliti nebo přijímati krále nabývalo praktického významu jen v určitých, mimořádných okolnostech. Za to jiné právo sněmu stále a stále se uplatňovalo. Bylo to právo povolovati berně. Králové čeští směli totiž vymáhati od země ze své moci mimořádnou daň, berni, jen v určitých případech, při korunovaci a při svatbě dětí královských. Jinak byli nuceni vyžádati si k vymáhání berně svolení stavů. Ačkoli v době habsburské mimořádná berně vymáhána byla již pravidelně každý rok, dělo se to vždy jen podle svolení českého sněmu, a po každém takovém svolení králové vydávali stavům reversy, že se svolení

to stalo z dobré vůle stavů a nemá býti na újmu jejich svobod.

O výši a způsobu berně rozhodoval sněm, jemuž ovšem král činil příslušné návrhy. Za Ferdinanda I. byla pravidlem berně z veškerého majetku movitého i nemovitého podle přiznání stavů. Obyčejně se platilo $\frac{6}{100}$ procenta z přiznané ceny, což by se rovnalo asi čtvrtině výnosu. Této dani z majetku byli podrobeni všichni tři stavové, duchovenstvo i svobodníci. O lidu poddaném se v sněmovních usneseních o této berni vůbec nemluví. To z té příčiny, že jmění poddaných se pokládalo za majetek vrchnosti. Vrchnosti platily berni i z usedlostí poddanských ovšem toliko podle jména; ve skutečnosti zaplatili tuto část berně poddaní sami. Ale vrchnostem zbývalo přece platiti berni z ostatního jejich majetku, z půdy spravované ve vlastní režii, z dominikálu. Byla tedy na počátku doby habsburské šlechta zdaněna, jak se podobá, dosti stejnoměrně s poddanými, a to velmi značně. Ale brzy po smrti Ferdinanda I. stavové si vymohli zavedení jiné soustavy berní. Od r. 1567 platila se berně toliko z poddanských usedlostí a z domů ve městech, nikoli z domů a pozemků šlechtických. Některé vedlejší daně dotýkaly se sice i po r. 1567 majetku šlechtického, ale celkem lze říci, že v době té šlechta (pánové a rytíři) požívala téměř úplné svobody berní. Tato svoboda šlechty, která v některých jiných zemích byla stálým pravidlem, potrvála v Čechách toliko čtvrt století. Na konci XVI. stol., když obnovená válka s Turky vyžadovala větších prostředků finančních, byla také šlechta zase zdaněna. Od r. 1593 musila platiti za každou usedlost poddan-

skou na svých statcích, z níž jí ovšem plynul pravidelný důchod, určitou částku z vlastního měšce, a to částku dosti značnou, jež se rovnala polovině, ano i třem čtvrtinám obyčejného úroku poddanského. Tím způsobem více než polovina veškerého důchodu peněžitého, jež vrchnosti vybíraly od poddaných, byla ve způsobu berně odváděna na veřejné potřeby.

Sněm však nejen ustanovoval způsob a výši berně, nýbrž i pečoval o její rozvržení a vymáhání. Volil k tomu účelu zvláštní berníky krajské, po dvou až třech v každém v kraji, kteří vybranou berni odváděli třem nejvyšším berníkům na hradě pražském, voleným rovněž od sněmu ze všech tří stavů. Nejvyšší berníci odevzdávali vybranou berni podle usnesení sněmovního buď do královské komory, nebo přímo na určité účely, zvláště na zaplacení vojska. Někdy totiž stavové na sněmu přímo na sebe vzali povinnost postavit a udržovati v poli určitý počet najatých žoldnéřů, z jakých se tehdy skládalo pravidelně všechno vojsko císařské. K tomu účelu bylo pak užito svolené berně, z níž arcí královská komora v takovém případě nic nedostala. Od konce XVI. stol. bylo však pravidlem, že stavové dávali císaři berni vybranou podle svolení sněmovního, ale při tom sami ustanovovali, kolik vojska má z ní býti najato a udržováno, a výslovně si vymíňovali, aby nad žoldnéři udržovanými z českých peněz byli dosazováni důstojníci z domácího obyvatelstva. Také si stavové osobovali právo kontroly, zda peněz sněmem povolených bylo skutečně užito podle usnesení sněmovního.

Krom najatých žoldnéřů nebo peněz na ně sněm

někdy povoloval také obecnou hotovost zemskou na obranu země. Bylo starodávným právem stavů českých, že nemohou býti králem nuceni k válečným výpravám za hranice země; toliko, když nastala potřeba hájiti země české nebo moravské proti vnějšímu nepříteli nebo domácím rušitelům pokoje, byli obyvatelé povinni na rozkaz králův vytáhnouti do pole. Hotovost zemská k výpravě za hranice země mohla býti nařízena jen se svolením sněmu. Později se dokonce stalo pravidlem, že i hotovost na obranu země bývala zvláště svolována na sněmích. Dělo se to buď tak, že se stavové zavázali z určitého množství majetku vypravit určitý počet pěších a jízdných, nebo postaviti každého dvacátého, desátého, ano i pátého ze svých poddaných a osobně sami vytáhnouti do pole. Ještě na konci doby předbělohorské byla zemská hotovost v Čechách svolována dosti často, ale většinou jen zásadně, pro případ nejkrajnější potřeby. Bývaly konány v určitý den přehlídky vojska, mustruňky, aby se zjišťovalo, že mužstvo je řádně vyzbrojeno, ale k vypravení hotovosti do pole docházelo již jen velmi zřídka.

Ukazovalo se totiž v XVI. stol. vždy patrněji, že zemská hotovost, složená z osob stavovských a z jejich poddaných nevycvičených ve zbraní a životu válečnému nezvyklých, ve válkách se neosvědčuje, že daleko lepší je vojsko složené z natatých žoldnéřů, řádně vycvičených v řemesle válečném. I když bývala nařízena hotovost, obce městské vypravovaly místo svých měšťanů raději příslušný počet žoldnéřů, a také páni, když osobně táhli do boje, brávali s sebou nejen své služeb-

niky a poddané, nýbrž i najaté žoldnéře. Toto zatláčování obecné hotovosti zemské vojsky žoldnéřskými je zjev v tehdejší době všeobecný. Všude zaniká osobní branná povinnost obyvatelstva a válčení se stává téměř výhradně zaměstnáním vojáků z povolání, kteří se dávají za žold do služeb toho, kdo chtěl a mohl platiti, bez ohledu na jeho národnost a náboženství. Po válkách husitských i mezi Čechy bylo mnoho mužů, kteří si zvolili řemeslo válečné za své povolání a sloužíce za peníze také v cizině, vynikli tu statečností a válečnickými schopnostmi. Později v 16. stol. tato bojovnost Čechů skoro úplně pohasla. Na konci doby předbělohorské zhusta se ozývá nárek na bojovnost Čechů a jejich nevycvičenost ve věcech válečných. Mezi českou šlechtou bývalo tehdy těžko najíti čtyři, pět mužů, kteří by se hodili za důstojníky vojska vydržovaného od Čechů, a poddaný lid, když byl někdy přece povolán do zbraně, osvědčoval úplnou nezpůsobilost k životu válečnému. Tento úpadek vojenského ducha i zkušeností válečnických u Čechů není zajisté třeba pokládati za nic nečestného nebo zarmucujícího, ale jistě právem možno v něm spatřovati jednu z hlavních příčin, jež způsobily úplný nezdar českého povstání a zavinily tak i jeho osudné následky.

Právo povolovati berně a zemskou hotovost bylo vedle práva voliti si krále nejdůležitějším projevem a hlavním zdrojem moci stavovské vykonávané na sněmích. Plynulo z něho, že obyvatelé zemí českých nemohou — vyjímaje některé menší dávky od starodávna obvyklé — býti nuceni k placení jakékoli daně, k níž by nedali svo-

lení, a o níž by se neusnesli jejich zemští sněmové, že podobně bez svolení svých sněmů nemohli býti nuceni k osobnímu konání branné povinnosti. Pravomoc sněmů českých v době předbělohorské není tím vyčerpána. Také na vydávání zákonů, na správu korunních statků a lén České koruny, na úpravu poměrů hospodářských, sociálních i náboženských měly veliký a podstatný vliv. Byly tedy sněmy v tehdejší státní životě zemí českých institucí velmi významnou.

Z rozsáhlé pravomoci, kterou stavům jednotlivých zemí České koruny poskytovalo jejich předbělohorské zřízení státní, plynulo, že se každá z těchto zemí vyvíjela uvnitř po mnohých důležitých stránkách docela samostatně, že nebylo mezi nimi vnitřní jednoty, protože každá měla své vlastní, vzájemně nesouvisící instituce stavovské, své zvláštní sněmy, úřady i soudy, své zvláštní zákony, své samostatné zřízení berní i vojenské. Stavovství vedlo tak přirozeně k partikularismu uvnitř České koruny. Této rozhodně nepříznivé stránce stavovské ústavy mohlo býti čeleno vytvořením stavovských institucí společných všem zemím České koruny. Takovou institucí mohly býti především společné nebo generální sněmy České koruny. Skutečně byly takové generální sněmy svolávány již v době předhabsburské, ovšem jen zcela mimořádně. Hlavně se na nich jednalo o otázkách souvisících s osazováním trůnu, ale někdy také o otázkách jiných. Za Moravu, Slezsko a Lužice účastnili se jich poslové, volení od zemských sněmův a opatření plnou mocí, za Čechy buď celý sněm zemský nebo také jen zvolení delegáti. Zástupcové jednotlivých zemí jednali a

usnášeli se odděleně, a platnosti nabylo jen to, o čem se shodly všechny země. Podnět ke konání generálních sněmů vycházel v době předhabsburské obyčejně od stavů českých, a přivtělené země ochotně je obesílaly. To se změnilo v době habsburské. Králové čeští z rodu habsburského svolávali sněmy generální obyčejně z vlastní iniciativy, a to zpravidla za tím účelem, aby dosáhli od stavů peněz a jiných pomoci na válku s Turky. Bylo zajisté snazší a pohodlnější jednati se stavy všech zemí českých najednou na jediném sněmě o poskytnutí pomoci válečné, než na několika sněmích. Ale stavům vedlejších zemí nebylo to příjemné, protože na generálních sněmech, kde byli zastoupeni jen několika plnomocníky, nemohli o žádostech královských rozhodovati tak svobodně, jako na sněmích domácích. Proto se vzpírali svolávání generálních sněmů a po každém takovém sněmu dávali si (asi od r. 1570) od krále vydávati revers, že se dobrovolně a nikoli z povinnosti účastnili společného sněmu a že tím nemají býti zkráceny jejich svobody a výsady. Když však na začátku XVII. stol. sněmy generální z podnětu stavů samých bývaly svolávány k jednání o důležitých otázkách státních, na nichž stavům záleželo, vedlejší země zase ochotně je obesílaly, vymínující si toliko, že nesmí na nich býti jednáno o povolování jakýchkoli daní.

V té době však stavové všech zemí koruny České vstupují v těsnější styky, k nimž je pudily společné zájmy politické i náboženské, nejen mezi sebou navzájem, nýbrž i se stavy ostatních zemí habsburských. Pokusy o společné sněmy nebo sjezdy zástupců stavovských ze všech

zemí habsburských, společné kongresy stavovské, dály se již za Ferdinanda I., ale nedařily se, protože stavové jednotlivých zemí se jim vzpírali z podobných příčin, jako se generálním sněmům České koruny vzpírali stavové jejich zemí vedlejších. Ale na zač. XVII. stol. myšlenka společných sjezdů stavovských se vynořuje opět. Neujiťmá však se jí vláda, nýbrž sami stavové, kterým jde o společný postup proti vládě, hlavně v otázce náboženské. Z této snahy vznikají t. zv. konfederace stavovské, spolky stavů několika zemí habsburských k hájení jejich společných zájmů. První popud k takovým konfederacím dal mír vídeňský, uzavřený jmenem císaře Rudolfa s uherskými povstalci r. 1606. Bylo ujednáno, že zachování míru toho, jímž Uhrům přiznány mnohé svobody, mají společně zaručiti země koruny České, Rakousy a Štýrsko. Za tím účelem sešli se poslové vypravení od sněmů jmenovaných zemí v letě 1606 ve Vídni a vyměnili si garanční listiny. Úmluvy z r. 1606 staly se o dvě leta později r. 1608 stavům rakouským a uherským, kteří tehdy odpadli od Rudolfa, záminkou k uzavření spolku podle jména na obranu míru vídeňského. K tomu spolku přistoupili také stavové moravští (na sjezdu v Ivančicích v dubnu 1608). Potom všichni tito stavové, kteří se přidali k arciknížeti Matyášovi, když s ním přitáhli až ku Praze, obnovili svou konfederaci v ležení u Štěrbohol (29. června 1608); při tom si tajně slibovali, že se budou podporovati ve vymáhání svobody náboženské. V podobnou konfederaci vstoupili také Čechové se Slezany r. 1609, v době, kdy Majestátem dosáhli uznání svobody nábožen-

ské; zavázali se k vzájemné pomoci proti každému — vyjímaje osobu královu —, kdo by jim překážel v užívání této svobody.

Když pak po sesazení Rudolfové Čechy, Slezsko a Lužice byly pod vládou Matyášovou zase spojeny s Moravou, Rakousy a Uhrami, stavové čeští usilovali o podobný spolek se stavy všech těch zemí. Také mezi stavy ostatních zemí Matyášových myšlenka spolku stavovského měla přívržence. Vůdce stavů moravských, zemský hejtman Karel ze Žerotína, pojal dokonce plán, aby byla zřízena stálá, právně organisovaná unie mezi všemi těmi zeměmi, aby se stavů zemí těch zřízen byl stálý „ústřední výbor“, jehož působnost by zasahovala i do vnitřní správy jednotlivých zemí a jemuž byli by odpovědni všichni ministři panovníkovi, všechny ústřední do té doby jen na panovníkovi závislé a jen jemu zodpovědné úřady rakouské. Uskutečnění tohoto plánu bylo by znamenitě přispělo k vybudování vnitřně jednotného státu habsburského, o něž jiným způsobem pracovali také panovníci rakouští, ale v tomto jednotném státě podle plánu Žerotínova byli by vládli mnohem více stavové, než panovník. Ale plánu Žerotínovu se nedostalo podpory ani u stavů samých; chtěli přestati na pouhém spolku obranném povahy mezinárodní, jehož hlavním účelem by bylo zajištění dobytých svobod náboženských. Císař Matyáš se však, jak pochopitelně, vzpíral všem takovým snahám, spatřuje v nich nebezpečí jak pro svou moc panovnickou, tak pro náboženství katolické. Spolek stavů českých se slezskými uzavřený r. 1609 sice z donucení potvrdil (r. 1611), ale podobné spolky se stavy jiných zemí povoliti odepřel. Naléhavá po-

třeba peněz a vojska na válku s Uhry dohnala sic posléze císaře, že r. 1614 sám svolal zástupce stavů ze všech svých zemí ke společnému sjezdu do Lince, ale sjezd ten, k němuž stavové čeští odepřeli vyslati své zástupce, skončil se bez výsledku. Naopak se nezdařila o rok později snaha Čechů o konfederaci všech zemí Matyášových na generálním sněmu České koruny v Praze, obeslaném stavovskými zástupci z Horních i Dolních Rakous. Ale po vypuknutí českého povstání snaha ta ožila zvýšenou silou, a tehdy také vznikly branné spolky mezi stavy zemí habsburských.

Kdežto stavové zemí poddaných žezlu panovníků z rodu habsburského teprve na sklonku doby předbělohorské dospívají k pokusům o vytvoření těsnější vnitřní jednoty mezi těmito zeměmi, panovníci habsburští již dlouho před tím jinými prostředky, ale s úspěchem daleko větším pracovali o téměř úkol. Spojením zemí českých, rakouských a uherských v ruku dynastie habsburské r. 1526 nevznikl jednotný stát, nýbrž jen svazek tří států, jehož jediným pojítkem — vedle stejných zájmů — byla společná dynastie; byla to pouhá personální unie. Záhy však se ukazoval veliký význam tohoto pojítka. Vlivem společné osoby panovníkovy nejen vnější, zahraniční politika všech tří skupin se stala jednotnou, nýbrž i vývoj vnitřních poměrů nabýval jisté uniformity, a v některých směrech nastávalo skutečné sjednocování. Ve všech těch zemích se dělil panovník o moc ve státě s politickými representanty národa, se stavy, ale všude mu příslušela značná práva na stavích nezávislá. Tak vedle berní, které směl vybíratí toliko se svolením stavů, měl panovník

mnohé důchody samostatné, o nichž nerozhodovala vůle stavů (důchody ze statků královských n. komorních a z královských měst, cla a mýta, platy židů a j.). Také v soudnictví, vojenství a v oboru politiky zahraniční bylo neomezené právo panovníkovo značné. K vykonávání těchto práv mohli panovníci, neohlížejíce se na stavy, zřizovati společné správní orgány, společné centrální úřady pro všechny své země, a také je skutečně zřizovali.

Hned po svém nastoupení zřídil si Ferdinand I. tajnou radu, složenou jen z několika důvěrníků, s nimiž se radil o politice zahraniční i o jiných důležitých záležitostech svých zemí. Tajná rada nebyla sice úřad, nýbrž pouhý poradní sbor, přes to však její vliv na vnitřní poměry všech zemí Ferdinandových byl veliký, a v potomní době, za Ferdinandových nástupců, vliv ten ještě vzrostl. Nejsouc sama skutečným úřadem, tajná rada stála jaksi nade všemi úřady. Jednávala denně o všech otázkách vnější a vnitřní politiky, o předlohách pro sněmy zemí rakouských, českých a uherských, o zprávách a dobrozdáních jiných úřadů, zkrátka o všech věcech, jež byly předkládány rozhodnutí císařovu. Již v druhé polovině XVI. stol. se ozýval jak v Čechách, tak v Uhřích odpor proti přílišnému vlivu tajné rady na vnitřní záležitosti těch zemí; bylo hlášáno, že věci týkající se těch zemí mají býti uvažovány a rozhodovány jen s radou domácích radů, a cizí radové že se do nich nemají vměšovati. Ale marně; význam tajné rady a tím vliv „cizích“ radů na vnitřní záležitosti jednotlivých zemí až do konce doby předbělohorské spíše ještě vzrůstal, a protože se vliv ten proje-

voval jmenovitě v otázkách náboženských způsobem stavům zemí těch nepříznivým, vzmáhal se mezi nimi také odpor proti tajné radě a proti celé soustavě vládní, jejímž byla hlavním nástrojem.

Současně s tajnou radou zřídil si Ferdinand r. 1527 jiný důležitý orgán ústřední správy, dvorskou komoru. Byl to nejvyšší centrální úřad finanční — jakési společné ministerstvo financí — pro všechny země Ferdinandovy. Působnost dvorské komory, již byly podřízeny všechny finanční úřady v jednotlivých zemích habsburských, jmenovitě také česká komora v Praze a slezská ve Vratislavi, se týkala především takových důchodů panovníkových, jež nebyly závislé na stavech, kdežto berně svolované od stavů bývaly spravovány samostatnými orgány stavovskými (nejv. berníky). Nicméně i na stavovské bernictví mívala v pozdější době dvorská komora veliký vliv nepřímý. Podávala na př. dobré zdání o tom, co se mělo žádati na stavích v oboru finančním, o královských předlohách pro sněmy v Čechách i v Uhřích, a toto dobrozdání mívalo zhusta význam rozhodující. Zvláště od doby Rudolfa II., kdy se dvorská komora s celým dvorem císařským stále zdržovala v Praze, její vliv na Čechy v otázkách finančních byl veliký, zastíňuje téměř docela působnost domácího úřadu finančního, české komory.

Byla-li dvorská komora předchůdkyní pozdějšího společného ministerstva financí, byl také k ministerstvu války položen zárodek již za Ferdinanda I. R. 1556 zřídil Ferdinand zvláštní dvorskou radu vojenskou, již bylo uloženo pečovat o najímání, vyzbrojení a výcvik vojska žold-

něřského, zvláště pak také o udržování pevností v Uhřích na hranicích tureckých. Podávajíc návrhy požadavků vojenských, jež byly předkládány sněmům zemí habsburských, zasahovala dv. vojenská rada nepřímou také do vnitřních poměrů českých, ale její význam ještě na konci doby předbělohorské byl dosti nepatrný, mnohem menší než význam dvorské komory.

Působením těchto centrálních úřadů vyvíjela se již v době předbělohorské těsnější správní jednota zemí českých s ostatními zeměmi habsburskými. Původní ryze osobní, jen společnou osobou panovníkovou prostředkovaný svazek těchto zemí nabýval znenáhla věcné podstaty, unie personální se počínala měniti v unii reální. Tento vývoj, jenž byl přirozeným, ano nezbytným následkem volby Ferdinanda I. za krále českého a uherského, nebyl by snad býval neprospěšný skutečným zájmům jednotlivých zemí habsburských, naopak mohlo z něho vyplynouti leccos dobrého pro ně, pokud nebylo hlubokých, zásadních rozporů jak mezi jednotlivými národy v zemích těch obývajcími, tak mezi nimi a dynastií. Máme-li na mysli dnešní poměry v tomto státě, mohlo by se nám zdáti takřka samozřejmé, že rozpory takové, pokud jde zvláště o obyvatelstvo zemí českých, stejně jako dnes vznikaly již tenkrát z důvodů národnostních. Názor takový byl by jistě nesprávný, přece však otázka národnostní ani v tehdejší době nebyla bez významu, a jestliže poměry národnostní nepůsobily přímo na vznik a průběh českého povstání, byly naopak jeho následky hluboce dotčeny. Proto i o nich třeba se tu zmíniti.

Český stát předbělohorský nebyl nikterak ná-

rodnostně jednotný. Nejen Slezsko a Lužice byly z největší části německé již od doby svého trvalého spojení s Čechami, nýbrž i v Čechách samých a na Moravě bylo již tenkrát mnoho obyvatelstva národnosti německé. Mnoho Němců se nastěhovalo do Čech a na Moravu již za posledních králů z rodu Přemyslova. Tito králové sami usazovali německé kolonisty v městech nově zakládaných i na venkově a podobně činili jiní pánové světští i duchovní v zemích českých. Skoro ve všech městech českomoravských vládl původně živel německý, vlastní měšťanstvo bylo téměř výhradně německé. Ale tyto poměry se dosti rychle změnily ve prospěch národnosti české. Stálým přílivem českého obyvatelstva do měst, počesťováním i vymíráním měšťanských rodin původně německých již před válkami husitskými český živel v našich městech nabýval stále rozhodnější převahy tak, že i bez hnutí husitského většina těch měst byla by se znenáhla docela počestila. Hnutí husitské urychlilo a dovršilo tento vývoj; vypuzením Němců nepřejících tomu hnutí města v Čechách nabyla většinou rázu ryze českého. I Budějovice, Litoměřice, Stříbro, Žatec, Ústí byly tenkrát české.

Leč tento národnostní úspěch hnutí husitského, který se ostatně jen málo dotkl Moravy, nebyl bohužel trvalý. Naopak dlouhými válkami a jimi způsobenou zálibou Čechů v řemesle válečném pustly mnohé vesnice, které český lid nestačil zalidniti, a také městům ubylo mnoho obyvatelstva, čímž byla připravena půda pro novou kolonizaci. Skutečně brzy po válkách husitských nastává hromadné stěhování německého obyvatelstva do pohraničných krajů na severu a západě Čech, kde

mnohé pusté osady osídleny německými přistěhovalci a tak trvale poněmčeny. Ale také v českých městech již v druhé polovici XV. stol. se zas objevují značným počtem němečtí řemeslníci a kupci, s nimiž se do měst vrací i německá čeleď. R. 1483 již v samé Praze vystupuje zas mocná strana německá. Postup německého přistěhovalectví do měst je patrný i z toho, že některá města pocítují potřebu zavíratí se Němcům usnesením, že nemá býti přijímán za měšťana, kdo neumí česky; tak Plzeň (r. 1500) a Litoměřice (r. 1514). Ale přiliv Němců do českých měst tím nebyl zastaven, naopak ještě rostl, když vlivem reformace Luthe-rovy pomijela nenávist Němců k husitským Čechům. Především města horní rozkvetla v XVI. stol. byla zaplavena Němci, kteří se však i do jiných měst hromadně stěhovali. V druhé pol. XVI. stol. mezi přijatými měšťany ve Stříbře byla pětina Němců, v Praze skoro tři pětiny. Takto se již před r. 1620 některá města poněmčila (Most, Ústí, Teplice, Kadaň, Chomútov), jiná byla národnostně smíšená.

Příčiny této germanisace byly jistě ryze hospodářské, a naprosto nelze souhlasiti s názorem projevovaným někdy i od vážných historiků — setkáváme se s ním na př. u Rezka —, jako by se česká města v XVI. stol. byla poněmčovala působením německých kazatelů luterských nebo katolických kněží, kteří ani nemohli míti značnější vliv na národnostní poměry svého okolí. Ani po venkově se němectví nešířilo činností německých kněží ať luterských či katolických, nýbrž německou kolonizací, jež byla podporována hlavně tím, že se tu hojně zakupovala německá šlechta.

V XVI. století se v Čechách počítá na třicet šlechtických rodů německého původu a jazyka. Usazovaly se tu většinou vlivem dvora, tak totiž, že královští úředníci a dvořané německé národnosti nabývali v Čechách majetku, bývali na přimluvu královu přijati za obyvatele země a stávali se tak členy stavů. Některé z těchto přistěhovaných rodů brzy v Čechách zdomácněly, zblížily se s českou šlechtou politicky a nábožensky a také po stránce národnostní se přizpůsobily českým poměrům. Jiné zachovaly svůj odlišný ráz, ztrácely se však v ohromné většině šlechty ostatní. Působením dvora se znalost i užívání německého jazyka šířily též mezi domácími šlechtici, kteří chtěli najíti výživu nebo hodnosti v dvorských službách. Ale většina české šlechty předbělohorské buď vůbec neznala německy nebo jen nedokonale, a pokud někteří její členové německy uměli a časem i němčiny užívali, nestávali se proto Němci, jako se nestávali Vlchy, Francouzi nebo Španěly ti, kdo tehdy mluvili a psali vlašsky, francouzsky nebo španělsky. Mluvívali se proto o národnostně smíšené povaze české šlechty předbělohorské, není to skutečnými poměry odůvodněno. Českost této šlechty byla nepochybná, a usnesl-li se r. 1615 český sněm, že nikdo nesmí býti přijat za obyvatele země české, to jest za člena českých stavů, kdo neumí česky, bylo to jen uzákonění něčeho, co dříve bylo téměř samozřejmým pravidlem. Spíše než z obavy, že by česká šlechta mohla propadnouti germanisaci, vyplynulo toto usnesení ze snahy ztížití přijímání služebníků císařského dvora z jiných zemí rakouských, ano i z Italie a Španěl, mezi stavy české, k němuž

v předešlé době působením dvora hromadně docházelo, a jímž si dvůr mezi stavy českými opatroval oddané nástroje své politiky.

Současné usnesení sněmovní, že ani za měšťana do měst v Čechách nesmí býti přijat, kdo neumí česky, dokazuje sice, že příliv německých přistěhovalců do českých měst byl již nelibě pocítován — o tom svědčí i hojné projevy současníků, na př. Dačického, Stránského —, ale naopak je z něho zjevno, že česká města si do té doby celkem zachovala český ráz.

Byla-li v českých městech ještě před bitvou bělohorskou čeština jazykem vládnoucím, bylo její v ý h r a d n í užívání na sněmu českém, v zemských úřadech a soudech, v deskách zemských a vůbec všude, kam zasahoval vliv stavů, obecně uznávaným a zachovávaným pravidlem. Tomu neodporovala ani ta města česká a moravská, která byla tehdy německá; neboť i s nimi čeští stavové a české úřady zemské jednali a dopisovali si po česku. Jen úřady královské, na stavích nezávislé, užívaly také němčiny, která byla úřední řečí úřadů centrálních, společných všem zemím, jež měly téhož panovníka jako Čechy. Jako dvůr a jeho úřady ve styku se stavy šetřily jejich jazykových práv a zvyklostí, tak zase stavové, nepochybující o právu panovníkově určovati jazyk svých úřadů, neodporovali užívání němčiny v jeho úřadech. Proto tehdy nebylo vážných sporů o jazykovou otázku v úřadech. Otázka jazyková a vůbec národnostní nebyla předmětem sporu mezi českým národem a dynastií habsburskou. Proto za povstání němečtí členové šlechty v Čechách a na Moravě a zvláště německá šlechta ze Slezska a

obou Lužic bojovala proti dynastii svorně s českou šlechtou, němečtí měšťané svorně s českými měšťany, proto odbojní Čechové mohli vyhledávati podporu u svých souvěrců v Německu a zvoliti si králem knížete německé národnosti. Nešlo tu o národnost, nýbrž především o náboženství.

TŘETÍ PŘEDNÁŠKA.

Církevní a náboženský vývoj zemí českých do Bílé Hory.

Když se v červenci 1436 husitští Čechové slavně přiznali ke kompaktátům, smluveným mezi nimi a koncilem basilejským, a naopak od vyslanců koncilu byli uznáni za věrné syny církve, mohlo se zdáti, že dlouhý jejich zápas s církví římskou je u konce, že dojde k úplnému splnutí Čechů s obecnou církví. Leč stalo se jinak. Kompaktáta basilejská se nestala základem trvalého smíru českého národa s církví římskou ani jeho vnitřní jednoty náboženské. Římská kurie nikdy se nesmířila s kompaktáty, jež z donucení nějaký čas uznávala, nikdy se nevzdala konečného svého cíle: přinutiti kacířské Čechy, aby se úplně a bez výhrad podrobili její autoritě, aby se vzdali všech svých zvláštností náboženských a zřekli se své veliké a slavné minulosti. Čechové zase, ač upřímně toužili po smíru s církví, nechtěli přece vzdáti se prostě všeho, zač po několik desíletí s takovým úsilím a úspěchem byli bojovali. Tak všechny jejich oběti a ústupky byly marné. Papežové nikdy nepotvrdili kompaktát smluvených s koncilem ba-

silejským, a když se nezdařilo vyjednávání o to vedené za krále Jiřího, papež Pius II. prohlásil r. 1462 kompaktáta zjevně za neplatná a zrušená, žádaje na králi, aby jak sám se zřekl přijímání pod obojí, tak mocí svou královskou přinutil k tomu své poddané. Odpověděl-li král Jiří na toto vyzvání rozhodným prohlášením, že se kompaktát nevzdá, vyslovil tím vůli a přesvědčení ohromné většiny národa českého. Nedbajíce odporu římské kurie, Čechové nepřestávali uznávati platnost kompaktát. Když přijímali r. 1471 polského krále Vladislava za svého krále, vymohli na něm stavové čeští závazný slib, že kompaktáta smluvená mezi koncilem basilejským a královstvím Českým i markrabstvím Moravským bude nejen sám zachovávat, nýbrž bude pečovat, aby od jiných byla zachovávána, ano že s papežem bude jednati o jich potvrzení. Toho sice nebylo od kurie nikdy dosaženo, za to však došlo roku 1485 působením královým k narovnání mezi oběma náboženskými stranami v Čechách. Tímto narovnáním, jež bylo uzavřeno v Kutné Hoře, bylo zejména stanoveno, že kompaktáta mají býti zachovávána od strany pod jednou i pod obojí, že oběma stranám zůstanou kostely, které každá z nich držela při nastoupení krále Vladislava, ať se jich patroni hlásili k té či oné straně, a konečně, že se poddaní příslušní ke kostelu strany druhé mohou ve svých potřebách utlíkati do jiných kostelů své strany. Smlouva Kutnohorská měla platiti jen 31 let, ale r. 1512 byla na sněmu v Praze obnovena tak, aby platila na věčné časy.

Kompaktáta smluvená r. 1436 s koncillem basilejským, od papežů sice neuznávaná, ale

vždy znova potvrzovaná korunovačními zápisy králů českých, a smlouva Kutnohorská z r. 1485, obnovená r. 1512, byly odtud na dlouhou dobu základem právního postavení obou hlavních stran náboženských v zemi a jejich vzájemného poměru. Podle toho obě tyto strany, strana pod jednou a pod obojí, byly v Čechách zákony zemskými uznávány za rovnocenné a plnoprávné.

Narovnání mezi stranou pod obojí a pod jednou v Čechách neznamenaloby arcí smír českých pod obojí s církví římskou. Trvajíce nezlomně na kompaktátech, čeští husité nepřestávali se pokládati za věrné syny církve obecné, ale od nejvyšší autority církevní nebyli za ně pokládáni, a ve skutečnosti byly mezi nimi a církví římskou rozdíly velmi podstatné. Na venek se to jevílo nejvíce tím, že měli svou vlastní, zcela samostatnou církevní organizaci. V čele církevní správy české strany pod obojí stáli zvláštní administrátoři, obyčejně dva, kteří vykonávali většinu práv biskupských — vyjímaje ovšem důležité právo světití kněze — a vedle nich zvláštní konsistoř, sbor obyčejně dvanáctičlenný mistrů a kněží. Administrátoři a konsistoř nebyli od papežů uznáváni, ale proto také nebyli nuceni jich poslouchati.

Církev pod obojí byla tedy ve skutečnosti zcela nezávislá na Římu, byla to církev v skutku národní. Svým zřízením se sice nelišila zásadně od církve obecné, naopak přejala téměř všechny její řády, ale bylo z ní úplně vymýtěno to, co bylo hlavní příčinou obecné nespokojenosti s vládou papežskou a hlavním pramenem reformních snah v církvi, co ani reformními usneseními koncilů kostnického a basilejského nebylo z ostatní

církve odstraněno, totiž papežské zasahování do všech oborů církevní správy a finanční vykořisťování jednotlivých území církevních od římské kurie rozličnými papežskými provisemi, rezervacemi, milostmi a dispensy, annatami a desátky papežskými. Hluboký odpor proti tomu ovšem se udržel ve straně pod obojí neztenčený i tam, kde nebylo smyslu pro theoretické otázky náboženské. Ale nejen tento rozdílný názor na církevní praksi vzdaloval české husity od církve římské, nýbrž i jiné vážné příčiny. Byla to především památka Husova, zbožně uctívaná v národě a přítkře zatracovaná církví římskou, bylo to dále přijímání pod obojí způsobou, kalich, k němuž národ nepřestával lnouti s dojemnou oddaností, a jenž mu byl Římem zatvrzele odpírán. Ale více než samo přijímání pod obojí, které se ani zásadně nepřičilo církevnímu názoru, dělilo husity od církve to, že se v otázce té naprosto nechtěli podrobiti rozhodnutí papežské stolice, tvrdíce, že v tom sluší více poslouchati Boha nežli lidí, čímž úplně popírali katolickou zásadu neomezené autority papežovy ve věcech víry.

Jestliže v době, kdy se vyjednávalo o kompaktáta, vůdcové strany pod obojí, aby umožnili smír s Římem, projevovali největší ochotu srovnati se v názorech svých s obecnou církví a snažili se všemožně učení své zmirňovati, pokatoličovati, později, když naděje ve smír zmizela, rozpor mezi stranou pod obojí a Římem znova se přiostril a husité se zas vraceli k radikálnějším názorům první doby husitské. Na konci XV. stol. od předních zástupců strany pod obojí bylo veřejně hlášáno, že papež je sice náměstek Kristův, ale naprosto

ne náměstek jediný, že církev římská není jediná pravá církev, nýbrž pouze jedna z křesťanských církví, a to nikterak lepší ostatních, nýbrž s nimi v zásadě rovnocenná, a pokud papežové a jejich preláti se protíví zákonu Kristovu, dokonce horší než jiné církve zákonem tím se spravující. A důsledně vyskytl se v té době mezi českými husity názor, že by se Čechové měli docela odvrátiti od Říma a uchýliti se k církvi východní.

Ve skutečnosti se strana pod obojí neodhodlala k takovéto dokonalé roztržce s Římem, nýbrž vždy znova a vždy marně pokoušela se o smír s ním, o sjednocení s církví obecnou. Ale tato snaha ochromovala zdárný vývoj církve pod obojí a její organisace. Trvajíce na zásadě, že knězem může býti pouze ten, kdo dosáhl kněžského svěcení od biskupa zřízeného k svému úřadu podle zásady apoštolské posloupnosti, a nemajíce sami takového biskupa, byli husité nuceni domáhati se pro své kněží svěcení u biskupů katolických. Protože okolní biskupové, nevyjímaje ani biskupa olomouckého, odpírali světití kněží pod obojí, bylo husitským theologům uchylovati se pro svěcení k biskupům vzdáleným, hlavně do Vlach, kde ještě nejspíše některý z četných tamních biskupů dal se k tomu pohnouti. To ovšem bylo spojeno s velikými nesnázemi. Ve straně pod obojí vzmáhal se proto vždy více nedostatek kněží, čímž bylo velice ztěžováno vybudování řádné církevní organisace a udržování mravní kázně v duchovenstvu i v lidu.

Také s t r a n a p o d j e d n o u v Čechách trpěla rozličnými nedostatky. Byla ztenčena a ochuzena bouřemi husitskými, neměla svého vrchního správce, arcibiskupa, neměla ústavu, který by jí dodá-

val vzdělané kněží, jako někdy universita, a tak všechna její vnitřní organisace byla v rozkladu.

Vedle těchto dvou stran uznávaných zákony zemskými stála v Čechách od polovice XV. stol. třetí strana náboženská, která nepožívala takového zákonného uznání. Byla to Jednota bratrská. Neváhajíce učiniti rozhodný krok, k němuž se neodhodlali vlastní husité, zřekli se Bratří nadobro jednoty s církví římskou, zřídili si vlastní kněží a svůj zvláštní řád církevní. Jako již před tím Táboři a mnohem více než vlastní husité byli Bratří církev úplně samostatná, neuznávající nad sebou jakékoli mocnosti cizí, požívající naprosté samosprávy a při tom církev dokonale zorganizovaná. Ale zřízením vlastních kněží odtrhli se Bratří nejen od Říma, nýbrž i od strany pod obojí. Není divu, že ti, jimž záleželo na jednotě této strany i na tom, aby jí nebyla odňata možnost opětného sjednocení s církví obecnou, stavěli se nepřátelsky proti Bratřím, snažíce se zameziti rozklad strany pod obojí vznikáním sekt. Protože Bratří neuznávali kompaktát, nemohli se jich dovolávat na svou ochranu, a také smlouva Kutnohorská se na ně nevztahovala. Již král Jiří spatřuje v Bratřích překážku sjednocení Čechů s církví, o něž vytrvale usiloval, vystupoval proti nim mocí, a král Vladislav Jagellonský vydal proti nim r. 1508 proslulý mandát svatojakubský, který od sněmu českého byl přijat a vložen do desk a také sněmem moravským byl schválen. Bratří prohlášení tu za vyznání zapověděné, jehož stoupenci mají býti potíráni. Mandát Vladislavův, ani dřívější a pozdější pronásledování Jednoty nezastavily její rozvoj. Ač zákonem zemským zapověděna a tu a

tam skutečně světskou mocí potírána, vzmáhala se Jednota v potomní době jak počtem a váhou svých příslušníků, tak svým významem vnitřním.

Za takových poměrů náboženských a církevních počalo do Čech pronikatí učení Lutherovo. Učení to nejen našlo v Čechách mnohé přívržence hlavně mezi německým obyvatelstvem, do té doby katolickým, nýbrž vzbudilo mocný rozruch též mezi Čechy, jak ve straně pod obojí, tak u Bratří. Na stranu pod obojí působilo ovšem luterství daleko mocněji, než na Bratří. Kdežto Bratři již dříve sami si rozřešili otázku svého poměru k obecné církvi, straně pod obojí teprve luterství dodalo odvahy pokusiti se o její rozřešení. Odporu a nenávisti husitů proti Římu, jež vyjednávání o mír, stále opakované, ale vždy bezvýsledné, ještě přiostrňovalo, přinášelo vystoupení Lutherovo uspokojení a posilu. Zdálo se jim, že se Luther a jeho stoupenci jaksi ujímají odkazu Husova, že Luther pouze „zřetelně a otevřeně“ vyslovil to, co Hus a jiní „věrní učitelé čeští“ dávno byli hlásali. A ti, kdo již před tím byli nespokojeni s nejasným, polovičatým poměrem strany pod obojí k církvi římské, tak nepříznivě působícím na její vnitřní vývoj, ochotně přijímali radu Lutherovu, aby strana pod obojí svrhla úplně jeho papežovo a zřídila si své duchovní správce sama. U národů jiných takové odtržení od Říma znamenalo naprostý převrat poměrů církevních, v Čechách bylo by bývalo jen dovršením dosavadního vývoje. Českým stoupencům učení Lutherova se proto nezdálo potřebí stavěti se mimo starou zákony zemskými uznanou stranu pod obojí nebo proti ní. Neuznávali sebe za luterány, nýbrž byli přesvědčeni, že

se vracejí k původnímu ryzímu husitství, a pokládali za možné zjednati novému rozhodnějšímu směru platnost v samé straně pod obojí, vtisknouti jí ráz evangelický.

Je přirozeno, že se tito rozhodnější, k směru Lutherovu se klonící stoupenci strany pod obojí, tito novoutrakvisté, záhy pokoušeli o to, aby do svých rukou dostali nejvyšší úřad strany pod obojí, husitskou konsistoř. Již roku 1523 se octla správa konsistoře v rukou rozhodných stoupenců nového směru, a zdálo se, že směr ten ve straně převládne. Ale nastalá reakce, posilněná nestálostí prvního administrátora nového směru, kněze Havla Cahery, zmařila tuto rychlou přeměnu strany pod obojí. Konsistoř nabyla zase rázu konservativního, starokališnického, a stoupenci směru rozhodnějšího krutě pronásledováni. Ale tito novoutrakvisté nepřestali již usilovati o to, aby zase konsistoř přivedli ve svou moc a tak svému směru zjednali převahu ve straně pod obojí. Řídnoucí stoupenci starověrného směru husitského, kteří se z odporu proti novotám vnikaícím do strany pod obojí vždy více sbližovali se stranou pod jednou i s Římem, nebyli by jistě odolali tomuto bojovnému úsilí novoutrakvistů, kdyby se na jejich stranu nebyla velmi rozhodně postavila moc královská, která se r. 1526 octla v silných rukou Ferdinanda I.

Jeho nastoupením na královský trůn český se nezměnilo právní postavení náboženských stran v Čechách. Hned po svém zvolení byl Ferdinand nucen vydati stavům revers podobný jako jeho předchůdcové Vladislav a Ludvík, jímž se zavázal, že bude zachovávat i chránit kompaktata, a že

se u papeže přičiní o jejich potvrzení. Z tohoto závazku plynula králi povinnost uznávatí stranu pod jednou a stranu pod obojí, pokud se spravovala kompaktáty, a zachovávatí je při jejich právech. Mohlo se však slibu královskému rozuměti i tak, že král nemá v zemi trpěti těch, kdo se neřídili kompaktáty, kdo se od obecné víry odchylovali v jiných věcech, než které byly obsaženy v kompaktátech. Nepřekvapuje, že král Ferdinand takový výklad svému slibu korunovačnímu skutečně dával. Když se r. 1537 jednalo o oběslání budoucího koncilu na sjezdu strany pod jednou a pod obojí, Ferdinand mluvě o nepořádcích v náboženství v Čechách, vytkl, že „mnozí se přikrývají pod obojí a nejsou pod jednou ani pod obojí“, prohlásil, že pouze kompaktáta mají býti základem narovnání mezi stranami, a vystříhal obě, aby mezi sebe nepřijímaly „nových věcí a těch sekt, skrze kteréž různice pocházejí“. Tímto důrazným prohlášením dal Ferdinand zřetelně na jevo, že uznává pouze ty strany náboženské, jež se spravovaly kompaktáty, stranu pod jednou a ze strany pod obojí pouze starověrné husity, nikoli však ty, kdo se odchylovali od kompaktát, kloníce se k luterství, nebo dokonce Bratří. Touto zásadou se Ferdinand řídil po všechnu dobu své vlády, ač ovšem nebylo mu možno uváděti ji vždy stejně rozhodně ve skutek. Zvláště v prvních letech vlády neustálené poměry v Čechách a za hranicemi nedovolovaly mu ani vystupovati vážněji proti Bratřím, ani zasahovati účinněji v zápas obou směrů ve straně pod obojí.

V zápasu tom nabýval směr rozhodnější, novotrutkvistický, vždy větší převahy. Vnitřní vývoj

strany pod obojí směřoval zjevně k vybudování samostatné církevní organisace, úplně nezávislé na Římu, a k částečnému poluterštění její nauky. To se zvláště jasně projevilo po r. 1541, když se administrátorem strany pod obojí stal horlivý stoupenec nového směru Jan Mystopol a vedle něho do konsistoře zvolen energický a vzdělaný dr. Václav Mitmánek, původně člen Jednoty bratrské, od níž odstoupil, poznáv v cizině učení Lutherovo i jiných reformátorů německých. Nejspíše působením Mitmánkovým stoupeneci nového směru ve straně pod obojí, kteří se počali nazývati evangelíky, pojali odvážný úmysl učiniti konec nerozhodnému postavení své strany tím, že by si sami zvolili biskupa zcela nezávislého na papeži, který byl by nejvyšším správcem samostatné církve pod obojí. Je neobyčejně významné, že podle záměru českých „evangelíků“ k této církvi pod obojí měli náležeti i Bratři, jejichž vyznání bylo zákonem zapověděno a skutečně bývalo jak od strany pod jednou, tak od strany pod obojí příkře potíráno. Viděti z toho, že mezi rozhodnějším, pokrokovým směrem strany pod obojí a Jednotou bratrskou nastalo vlivem luteranismu, jenž působil na obě strany, veliké sblížení, tak že se mohlo pomýšleti na jejich sjednocení. Takovým sjednocením měla vzniknouti samostatná národní církev česká, zahrnující v sobě všechny ty, kdo se úplně rozešli s Římem a hlásili se k zásadám čistého evangelia. Ale pokus o uskutečnění této veliké myšlenky učiněný na sjezdu strany pod obojí r. 1543 byl zmařen jednak neochotou Bratrů, kteří nechtěli se vzdáti své samostatnosti a svých zvláštností náboženských a

církevních, zvláště však rázným zakročením krále Ferdinanda proti vůdcům rozhodnějšího směru ve straně pod obojí. Z nich doktor Mitmánek, který se odvážil s podivuhodnou statečností do očí odporovati králi, byl nejprve uvězněn a pak navždy vypověděn ze země, kdežto administrátor Mystopol, který neměl statečnosti Mitmánkovy, pokořil se vůli králově.

Leč myšlenka na spojení strany pod obojí s Bratřími v jedinou církev národní ani potom nezanikla. Naopak našla horlivého zastance v Jednotě bratrské. Byl to sám bratrský biskup Jan Augusta, který, přestoupiv k Bratřím od strany pod obojí, usiloval o vyvedení Jednoty z její osamocenosti a výlučnosti, o její sblížení s Lutherem i s jeho stoupenci ve straně pod obojí, o založení jednotné evangelické strany české, v níž by vedení připadlo Jednotě. Ale úplným nezdarem stavovského odboje proti králi Ferdinandovi z r. 1547, jež společně podnikli stavové pod obojí a Bratři, byvše k tomu svedeni sympathiemi k protestanským odpůrcům krále Ferdinanda a jeho bratra cis. Karla V. v říši německé, úspěch takových snah byl na dlouho znemožněn.

Ferdinand svého vítězství nad stavy užil k rozhodnějšímu potírání náboženských směrů překážejících jeho snaze o sjednocení Čechů s církví obecnou. Nejkrutěji dopadly následky nezdařeného povstání na Jednotu bratrskou. Hned r. 1547 vyšel přísný mandát královský proti Bratřím, dovolávající se výslovně mandátu svatojakubského z r. 1508. Nastalo pronásledování Bratří a jejich hromadné stěhování do ciziny. Moc šlechty bratrské a ohled na nebezpečnou situaci v říši přinutil

po čase Ferdinanda, aby se mírnil ve své přísnosti. Proti Bratřím vydáván sice mandát za mandátem a nejednou také skutkem proti nim zakročeno, ale rozvoj a vzrůst Jednoty tím nebyl zadržán. Na uznání své konfese králem, jehož se byli r. 1535 domáhali, nemohli sice Bratři za života Ferdinandova pomýšleti, ale kryli se tím, že se na venek počítali k straně pod obojí, a tvrdili, že se mandát Vladislavův z r. 1508 ani mandáty Ferdinandovy na ně nevztahují.

Leč nejen Bratři, nýbrž i strany pod obojí dotkla se církevní politika Ferdinandova po r. 1547 velmi citelně. Jestliže již před tím král Ferdinand vystupoval velmi rozhodně proti všem novotám pronikajícím do strany pod obojí vlivem luterským, trváje přísně na zachovávání kompaktát, po r. 1547 činil to ještě důrazněji a účinněji. Jal se především usilovati o to, aby konečně obsazeno bylo pražské arcibiskupství, uprázdňené od r. 1431, a to tak, aby arcibiskup byl hlavou nejen strany pod jednou, nýbrž i strany pod obojí. K tomu bylo ovšem potřebí, aby se strana pod obojí spojila kompaktáty, a ta aby byla uznána od strany pod jednou i od papeže. Král Ferdinand se o to skutečně přičiňoval, snaže se přiměti stranu pod obojí, aby se zřekla všeho, co přesahovalo rámec kompaktát, jak jim rozuměla strana pod jednou, tedy jmenovitě všech novot vniklých do ní vlivem luterským, aby se vrátila k starému husitství v jeho nejmírnější podobě. To byl smysl článků, jež král předložil sjezdu strany pod obojí r. 1549, a za jejichž přijetí se přimlouval sám zkrátka administrátor Mystopol, který z bojovného stoupence rozhodnějšího směru ve straně pod obojí

se stal povolným nástrojem církevní politiky Ferdinandovy směřující k jeho potření. Ale stavové pod obojí a část kněží se rozhodně vzepřeli těmto článkům.

Záměr králův vyčistiti stranu pod obojí ode všech živlů rozhodnějších, jmenovitě luterských, se nezdařil ani pod svěžím ještě dojmem jeho vítězství nad stavovským odbojem. Ano, stavové pod obojí, přesvědčivše se o nespolehlivosti administrátora Mystopola, žádali na sněmu krále, aby směli zase, jako dříve bývalo zvykem, zvoliti z každého stavu po dvou ochráncích nebo defensorích konsistoře pod obojí, bez nichž by administrátor nic nemohl podnikati. Stavové, kteří ode dávna sami dosazovali administrátora a konsistoř pod obojí, chtěli si těmito defensory pojistiti stálý vliv na církevní správu strany pod obojí, aby byla vykonávána v jejich duchu, a nikoli podle přání králova. Král Ferdinand sice vyhověl žádosti stavů, ale dosáhl toho, že se r. 1554 defensory konsistoře pod obojí stali vesměs horliví stoupenci starých husitských řádův a odpůrci směru rozhodnějšího, novoutrakvistického. Král dobyl tím velikého úspěchu. Kdežto podle úmyslu stavů defensori měli bdíti nad administrátorem a konsistoří, aby se nepoddávali nátlaku směřujícímu k vyplenění novot ve straně pod obojí, smýšlení těchto defensorů bylo králi zárukou, že spíše budou administrátora a konsistoř přidržovati k zachovávání starých řádů husitských.

Na tom však Ferdinand nepřestal, nýbrž se snažil v potomních letech podvrátiti samo právo stavů voliti administrátora a členy konsistoře. Již r. 1555 způsobil sesazení administrá-

tora Mystopola a když stvrzoval jeho nástupce zvolené od stavů, neopominul vytknouti s důrazem, že volba stavů nabývá platnosti teprve jeho potvrzením, a že jemu přísluší právo zkoumati způsobilost zvolených osob. Když o sedm let později, r. 1562, konsistoř zase byla obnovována, král Ferdinand postoupil v tom směru ještě dále. Tenkrátě Čechy již měly svého arcibiskupa. Byl ustanoven r. 1561 a to pouze pro stranu pod jednou, a ne také pro stranu pod obojí, jak bylo původně úmyslem královým. Ale snaha přivésti stranu pod obojí pod společnou vrchní správu se stranou pod jednou nebyla tím pochována. Šlo však nyní o to, aby se strana pod obojí aspoň dodatečně podřídila arcibiskupovi dosazenému bez jakékoli její účasti. Především arci záleželo na administrátorech a konsistoři, aby k tomu byli ochotni. A pojistiti si trvale jejich ochotu bylo možno jen jejich vymaněním z moci stavů.

Skutečně se o to stal vážný pokus při obnově konsistoře r. 1562. Když stavové pod obojí podle starobylého způsobu vykonali volbu administrátorů a konsistoře, král Ferdinand nepotvrdil této volby, nýbrž dosadil sám ze své moci, ovšem toliko „na ten čas a do milostivé vůle své“, tedy zatímně, jiné osoby za administrátory a členy konsistoře. Ačkoli tento skutek svůj odůvodňoval mimořádnými okolnostmi (nedostatkem času, potřebou rychlého odjezdu pro nebezpečí moru), ačkoli osazení konsistoře, jež vykonal z pouhé své moci, označoval za zatímní, bylo to přece velmi povážlivé porušení dávného zvykového práva stavů. Stavové proti tomu také protestovali, žádajíce, aby král podle zvyku do té doby zacho-

vávaného prostě potvrdil jejich volbu. Král však nepovolil, vymlouvaje se, že nemůže měniti své rozhodnutí, ale prohlásil slavnostně, dokáží-li stavové, že od starodávna sami volili administrátory a konsistoř, že jim právo to ponechá i budoucně.

Ač r. 1562 král Ferdinand neodňal ještě stavům úplně právo voliti administrátory a konsistoř, ba ani jim práva toho zásadně neupíral, ač také za administrátory a do konsistoře nebyli ještě dosazení vesměs spolehliví stoupenci směru starověrného, starokališnického, přece nezvyklým způsobem obnovení konsistoře v r. 1562 dán byl nebezpečný příklad pro budoucnost. Aby odvrátili toto nebezpečí, stavové pod obojí snažili se poohnouti Ferdinandova nástupce Maximiliána II. k výslovnému uznání svého práva na konsistoř. Ale Maximilián, jenž jinak ve věcech náboženských byl daleko povolnější než jeho otec, v této věci nejen následoval příkladu Ferdinandova, nýbrž pokročil ještě dále než on. Neuznal práva stavů na konsistoř, naopak r. 1571, nestaraje se o ně, sám ze své moci dosadil administrátora a členy konsistoře.

Od té doby nejvyšší úřad církevní ve straně pod obojí osazován byl již pravidelně králem bez účasti stavů. To mělo veliký význam. Kdežto dříve konsistoř dosazovaná od stavů pod obojí, mezi nimiž rozhodnější směr náboženský měl ohromnou většinu, zpravidla bývala průkopnicí nových, rozhodnějších názorů náboženských, které stranu pod obojí sbližovaly s protestantismem, vzdalující ji od církve katolické, a ještě v době, kdy nátlakem vládním byla nucena potíratí tyto směry, v srdci se nepřestávala k nim kloniti,

nyní, kdy administrátory a členy konsistoře do-
sazoval král a uvedl je tak v dokonalou závislost
na své moci, tito vrchní správcové církve pod
obojí bývali nejen rozhodnými odpůrci všech smě-
lejších názorů, nýbrž ochotně se vzdávali i sta-
rých, ryze husitských zvyklostí strany pod obojí,
připravující tak její sblížování a konečně i doko-
nalé splnutí s církví katolickou.

Již r. 1571 administrátor Jindřich Dvor-
ský, dosazený od Maximiliána, se dal pohnouti
od jesuitů, s nimiž se důvěrně stýkal, k tajnému
odpřisáhnutí všech bludů husitských a k úplnému
smíření s církví katolickou. Byl by to snad již
tehdy s celou konsistoří také zjevně učinil, kdyby
ho nebyl od toho zdržoval strach, že by tím po-
pudil proti sobě lid, lnoucí věrně k staré husitské
vůli. Není divu, že se stavové pod obojí neznali
k této konsistoři a nechtěli uznávat nad sebou
její moc. Nejvyšší církevní úřad strany pod obojí
se tak octl v naprostém rozporu s velikou větši-
nou této strany a stal se hlavní překážkou jejího
vývoje.

Vývoj ten zatím stále pokračoval směrem, který
stranu pod obojí vždy více vzdaloval od církve
obecné a ovšem také od kompaktát upravují-
cích její poměr k této církvi. Spatřovala-li strana
pod obojí dříve v kompaktátech nejdůležitější
právní oporu svých snah, nyní, kdy jich užíváno
bylo od vlády i strany pod jednou jako zbraně
k potírání všech nových směrů a názorů nábo-
ženských, pozbývala pro ni ceny. Již r. 1537, když
král a strana pod jednou nabízeli straně pod obojí
narovnání na základě kompaktát, strana pod obojí
zamítla tuto nabídku. Protože prý kompaktáta po

celých sto let od jich smluvení nebyla zachována stranou druhou, nemůže býti žádáno, aby se jimi spravovala strana pod obojí. A když r. 1543 král Ferdinand žádost, aby potvrdil usnesení sjezdu strany pod obojí, jimiž mělo býti uskutečněno její církevní osamostatnění a částečné poluterštění její nauky, odbyl prostě odkazem na kompaktáta, rozhodná většina stavů i duchovenstva na sjezdu přítomných na dotaz pana Jana z Pernštejna, chtějí-li se spravovati zákonem božím či kompaktáty, prohlásila se proti kompaktátům. Konečně když po smrti Ferdinandově měla býti od jeho nástupce Maximiliána obvyklým způsobem potvrzena všechna privilegia zemská, stavové pod obojí dosáhli toho, že v tomto potvrzení vydaném r. 1567 vynechán článek o kompaktátech.

Stavové doufali, že tímto způsobem bude odstraněna překážka bránící jim vyznávat veřejně a svobodně jejich přesvědčení náboženské, jehož dostatečným výrazem dávno již nebyla kompaktáta. Ale naděje ta byla zmařena tím, že k článku o vypuštění kompaktát z privilegií zemských nátlakem císařovým byla připojena klausule, že všechny staré smlouvy, sněmovní usnesení a starobylé zvyklosti v náboženství mají býti zachovány v platnosti a „mimo víru svatou křesťanskou pod jednou a pod obojí způsobou“ že nemají žádné bludné sekty býti uvozovány do země. To znamenalo, že zrušením kompaktát Maximilián nevzdával se odporu proti vyznáním náboženským, jež se s nimi nesrovnávala, jmenovitě proti novoutrakvistům a Bratřím.

Ale stavové pod obojí nepřestali na odstranění kompaktát, nýbrž r. 1571 předložili císaři na sněmu

žádost, aby jim schválil luterské vyznání vlry, t. zv. konfesi augsburskou, která se v podstatě shodovala s jejich náboženským přesvědčením. Leč císař žádost tu zamítl a prohlásil, že se jeho královská přísaha vztahuje toliko na dvě strany, které se spravují starými řády, to jest, že stejně jako jeho otec uznává pouze dvě vyznání za dovolená v Čechách, katolíky a starověrné husity. Se stejným nezdarem se potkala snaha stavů bratrských dosáhnouti od císaře Maximiliána povolení své konfese. Spoléhající na známou Maximiliánovu náklonnost k náboženství evangelickému a na jeho domnělou přízeň k vyznání bratrskému, Bratři hned po jeho nastoupení předložili mu svou konfesi se žádostí, aby jim na jejím základě byla povolena svoboda vyznání. Ale od císaře se jim dostalo odpovědi vyhýbavé, jejíž smysl byl jim dostatečně objasněn, když r. 1568 a znova r. 1570 Maximilián vydal mandát proti Bratrům, zcela podobný mandátům Ferdinandovým.

Jestliže se Bratři a novoutrakvisté domáhali, každá strana o sobě, schválení své zvláštní konfese, je zřejmo, že sbližování mezi oběma stranami, které se zdálo nastávat před r. 1547 a které se i potom projevovalo svorným vystupováním stavů obou stran, nedospělo ještě příliš daleko. Ano po r. 1547 nastalo spíše odcizení mezi novoutrakvisty a Bratři. Hlavní příčinou toho odcizení byl vnitřní vývoj Jednoty bratrské v té době. Ještě za života biskupa Augusty, který nepřestával usilovati o sjednocení Bratří se stranou pod obojí, nastala v Jednotě reakce proti těmto snahám. Nabyt tu hlavně působením slavného bratra Jana Blahoslava zase vrchu směr který

výše cenil ryzost učení bratrského a samostatnost Jednoty než prospěch, který by jí a ovšem i společné věci evangelické byl mohl vyplynouti ze spojení s novoutrakvisty. Jsouce přesvědčeni, že Jednota bratrská má nejdokonalejší řád církevní a nejlepší kázeň, hleděli Blahoslav a ostatní duchovní vůdcové Jednoty s pohrdáním na české novoutrakvisty, jejichž pokusy o zavedení řádné organisace církevní byly mařeny vytrvalým odporem královské vlády, a nechtěli slyšeti o spojení s nimi, pokud jejich poměry církevní nebudou stejně dokonalé jako u Bratří. Tomuto stanovisku duchovních náčelníků Jednoty, bratrských seniorů, nesvědčícímu zajisté o valné prozíravosti, se podřizovala i bratrská šlechta, ač se sama k novoutrakvistům nechovala tak odmítavě, jsouc si spíše vědoma potřeby společného postupu se stavy novoutrakvistickými. Ve straně novoutrakvistické, kde rozhodujícím činitelem ani v otázkách náboženských nebyli jako u Bratří kněží, nýbrž stavové sami, šlechta, spíše bylo porozumění pro význam takového společného postupu, ač tu byli také velmi rozhodní zásadní odpůrci jakéhokoli spolku s Bratřími, v němž spatřovali vážnou překážku v úsilí o dosažení svobody náboženské, nezcela neprávem, protože se jak strana pod jednou tak vláda proti vyznání bratrskému stavěly nepřikřeji.

Takové byly poměry, když došlo k památnému jednání o náboženství na českém sněmu r. 1575, kde stavové pod obojí učinili nový vážný pokus o dosažení svobody náboženské. Ani tu stavové zprvu nepostupovali jednotně. Řídíce se radou svých seniorů, Bratří chtěli zachovati naprostou samostatnost Jednoty a dosíci pro ni svobody

podle svého vyznání. Stavové novoutrakvističtí pak pokládali za samozřejmé, že svobody náboženské třeba se domáhati na základě konfese augsburské, která byla od r. 1555 uznávána v říši německé a jejíhož uznání také pro Čechy se již r. 1571 byli domáhali, ač ve všem nevyhovovala docela jejich smýšlení náboženskému. Ale odpor císařův i strany pod jednou proti oběma těmto konfesím a poznání, že pouze jednotným postupem možno docíliti úspěchu, sblížily obě strany tak, že se po dlouhém jednání, v němž stavové novoutrakvističtí osvědčili mnoho povolnosti a vzácného taktu naproti Bratřím, dohodli o společné konfesi nové, o t. zv. České konfesi.

Tato Česká konfese je zpracována podle konfese augsburské, která však přizpůsobena je v některých bodech konfesi bratrské a staré husitské tradici strany pod obojí. Zároveň s touto konfesí předložili stavové císaři návrh církevní organizace strany pod obojí, podle něhož administrátoři a konsistoř dosazovaní od stavů a na nich závislí měli ustanovovati správce duchovní bez svěcení biskupského, a jim po boku měli státi stavovští ochránci, defensoři, rovněž od stavů volení. Schválení České konfese a připojeného návrhu církevní organizace bylo by znamenalo uskutečnění toho, oč se stavové pod obojí byli pokoušeli již za Ferdinanda I. Strana pod obojí byla by se proměnila v samostatnou, na římské církvi zcela nezávislou, ale řádně zorganizovanou církev, založenou na vyznání, jež bylo blízce příbuzno s luterstvím, ale přece se s ním docela neshodovalo, nýbrž mělo některé rysy odchýlné, původní. Bratří, kteří, připojujíce se k České konfesi, ne-

hodlali se vzdáti své vlastní konfese, byli by si zachovali nepochybně také své vlastní zřízení a jen volně byli by bývali spojeni s ostatní církví pod obojí.

Ale stavové nedosáhli takového plného úspěchu. Císař České konfese neschválil. Stavové dostali od něho toliko ústní slib, že jim císař nebude činiti překážky v jejich náboženství a nedovolí, aby od jiných, nevyjímaje arcibiskupa a konsistoř pod obojí, bylo jim překáženo, a krom toho ještě s-vojení, že si mohou zvoliti osoby, které by je chránily v jejich náboženství proti všem, kdo by „jim nebo kněžím a farám jich překážku činiti chtěli“. Stejný slib učinil stavům pod obojí syn císařův Rudolf, tehdy již zvolený král Český.

Jestliže se stavové v prvním okamžiku domnívali, že těmito sliby císaře Maximiliána a krále Rudolfa byla přiznána plná svoboda všem, kdo se hlásili k České konfesi, nevyjímaje ani Bratří, záhy se přesvědčili o jiném. Ještě r. 1575 císař Maximilián vydal mandát, jímž se v podstatě obnovoval mandát Vladislavův proti Bratrům z r. 1508. Současně nařídil obyvatelům královských měst v Čechách, aby nedopouštěli novot v náboženství a netrpěli tajných schůzek. Když stavové pod obojí protestovali proti těmto mandátům, že se nesrovnávají s císařovými sliby, dostali od císaře zcela určitou odpověď, že jeho sliby neplatí ani pro Pikarty — jak bývali nazýváni Bratři — ani pro města královská, která jsou jeho komorou, jeho majetkem.

Toto prohlášení spolu s vydáním mandátu proti Bratrům dokazovalo jasně, že se náboženskými koncesemi císaře Maximiliána z r. 1575 právní po-

stavení Bratří v zemi nikterak nezlepšilo. Zůstali nadále vyznáním nedovoleným, a také v potomní době bylo jim krýti se neupřímným tvrzením, že se jich záповědi císařské netýkají, protože prý se jejich vyznání neliší od starého náboženství pod obojí, uznaného zemskými zákony. Prospívalo jim však přece, že se mohli hlásiti k České konfesi z r. 1575. Neboť nemohlo býti pochybnosti o tom, že se sliby Maximiliánovy vztahovaly na vyzna-vače této konfese, k nimž Bratří mohli počítati poněkud i sebe. Především arci byli to stavové novoutrakvističtí, kteří Českou konfesi předložili císaři a na jejím základě se domáhali svobody náboženské. Jich se tedy zcela nepochybně týkal slib císařův, že nebude stavům překážeti v náboženství, aniž dopustí, aby jim od jiných bylo překáženo. Tímto slibem nepřiznána ovšem ani vlastním stoupencům České konfese, novoutrakvistům, plná svoboda náboženská nebo dokonce rovné právo s katolíky a husity. Slib Maximiliánův jim toliko zaručoval, že jejich vyznání, které do té doby mohlo býti prohlašováno za nedovolené, budoucně má býti trpěno. Ani tato tolerance však nebyla úplná. Především platila pouze pro oba vyšší stavy, pány a rytíře, i jejich poddané, nikoli však pro obyvatelstvo královských měst. Nad to však ani vyšším stavům nedávala možnost opatřiti si pro své vyznání řádnou církevní organizaci. Stará husitská konsistoř jim nebyla vrácena, ano stavové ani mnoho o ni neusilovali, doufajíce, že jim bude dovoleno zříditi si novou, zcela samostatnou organizaci podle zásad církevního řádu připojeného k České konfesi. K tomu však císař nesvolil. Dopustil sice, aby si zvolili defensory

neb ochránce svého náboženství, když se však tito defensoři pokoušeli o novou úpravu církevního zřízení své strany, postavil se tomu císař tak rozhodně na odpor, že ve své činnosti docela ustali. Byli tedy čeští novoutrakvisté, t. j. velická většina strany pod obojí i celého národa, odsouzeni i po r. 1575 žítí bez vlastní řádné organisace církevní. Také právo osazovati své fary kněžími svého vyznání přiznáno stavům hlásícím se k České konfesi jen potud, pokud fary ty již r. 1575 měly duchovní správce nespravující se starou konsistoří husitskou.

Protože stejným slibem jako císař Maximilián zavázal se stavům i jeho syn Rudolf, nezměnilo se ani nastoupením Rudolfovým na trůn český zásadně postavení nekatolických stran v zemi. Svým náboženským smýšlením se arci nový panovník lišil velmi podstatně od svého otce, ano vlivem svého španělského vychování byl rozhodnějším katolíkem než jeho děd Ferdinand. Neměl sice vladařské energie svého děda, aby, nedbaje obtíží situace, rázně zasáhl ve vývoj církevních poměrů svých zemí, ale měl dosti odvahy a vytrvalosti, aby se mohl s úspěchem vzpíratí novým vymoženostem nekatolíků. Ačkoli v prvním období vlády Rudolfovy do konce XVI. stol. až na nepatrné výjimky nedocházelo k pronásledování obou hlavních vyznání nekatolických v Čechách, přece se poměry pro ně již tehdy značně zhoršily.

Proti Bratřím trval Rudolf na stanovisku svých předchůdců, že jejich vyznání je zákony zapověděno. Stanovisko to projevil zejména vydáním nového mandátu proti Bratřím r. 1584 a pokusy o jeho uvádění ve skutek. Celkem však obava,

že by přísným vystupováním proti Jednotě byl vzbuzen prudký odpor šlechty bratrské v Čechách a na Moravě, tehdy již velmi mocné, zdržovala vládu Rudolfovu až do konce XVI. stol. od rozhodnějších kroků nepřátelských proti Bratrům, tak že Jednota Bratrská i v těchto letech celkem požívala klidu.

Tím méně ovšem vystupováno proti vlastním stoupencům České konfese. Ale naopak všechny jejich pokusy, aby od Rudolfa dosáhli toho, co jim r. 1575 bylo odepřeno Maximiliánem, byly marné. Marně žádali stavové na sněmu r. 1579, aby jim bylo dovoleno osadit nově konsistoř, marně se domáhali na sněmu r. 1581, aby Česká konfese mohla býti vytištěna a podle ní aby byl upraven řád církve pod obojí, marně žádost tu opakovali na sněmích následujících. Po několikerém odkladě dostalo se jim konečně r. 1584 odpovědi Rudolfovy na jejich žádosti. Rudolf přiznal, že stavové až do r. 1562 sami osazovali konsistoř, ale prohlásil, že pozbyli toho práva tím, že za císaře Maximiliána upustili od starobylého svého náboženství, přijavše náboženství v království Českém nebývalé, a že se sami odtrhli od konsistoře, přijímající na své fary kněží ordinované na cizích akademiích a nespravující se konsistoří. Vyslovujíc určitě zásadu, že v Čechách je dovoleno pouze vyznání katolické a husitské, odpověď Rudolfova zřejmě popírala koncese Maximiliánovy z r. 1575. Toto stanovisko zachovávala vláda Rudolfova důsledně i v letech potomních, třeba se jí nedostávalo síly uskutečňovati zásadu o nedovolenosti jiných vyznání krom katolického a husitského.

Z nich v y z n á n í h u s i t s k é, starokališnické,

upadalo přes ochranu zákona stále více. V rukou jeho stoupenců byl sice někdejší nejvyšší církevní úřad strany pod obojí, starobylá konsistoř, ale tato konsistoř měla jen nepatrnou pravomoc ve straně pod obojí. Stavové hlásící se k České konfesi a vůbec k rozhodnějším směrům náboženským konsistoře nad sebou neuznávali a na své fary přijímali kněží ordinované v cizině, kteří se také konsistoři nespravovali. Zatím co takto propast mezi konsistoři a velikou většinou strany pod obojí vzrůstala, sbližovala se konsistoř vždy více se stranou pod jednou a upadala v závislost stále větší na katolické vládě a na katolickém arcibiskupovi. Ale u strany katolické přece nepožívala přízně. Rozhodujícím kruhům katolickým ani trvání této konsistoře nebylo vhod. Jejich cílem bylo dokonalým sjednocením starověrných husitů s církví učiniti i tuto konsistoř zbytečnou. Proto vytrvale odpíráno znova a znova opakovaným žádostem konsistoře, aby arcibiskup světil husitské kněží, kteří se jí chtěli spravovati. Proto konsistoř často po několik let nebyvala obnovována, třeba ztratila více než polovinu pravidelného počtu svých členů. Proto strana katolická a zvláště papežští nunciové při dvoře císařském s velikou horlivostí usilovali o to, aby se administrátor pod obojí a konsistoř zřekli svých bludů, které je dosud dělily od církve obecné, a vrátili se v úplnou jednotu s ní a v její naprosté poslušnosti.

Skutečně se již r. 1587 podařilo nunciovi po-
hnouti tehdejšího administrátora Václava Bene-
šovského a jeho soudruhy, že se v přítomnosti
theologů, jezuitů i jiných řeholníků pod přísahou

zřekli vyznání husitského, vyjímaje přijímání pod obojí. Ještě dále pokročila konsistoř v tom směru, když se r. 1590 stal administrátorem Fabián Rezek, muž nízké mravní úrovně. Ten hned r. 1591 odpřisáhl do rukou papežského nuncia náboženství husitské, a jeho příkladu následovalo o půl roku později okolo padesáti kněží husitských, mezi nimi několik členů konsistoře. Slavnou přísahou zavázali se tito kněží k naprostému poslušenství římského papeže i arcibiskupa pražského a slíbili, že se jimi budou spravovati ve všech řádech kostelních, že o Janu Husovi budou smýšleti a učit tak, jak rozhodl koncil kostnický, a že se budou přičiňovati o to, aby jeho svátek vůbec nebyl slaven, dále že upustí od husitského obyčeje podávati svátost oltářní dítkám a konečně i k tomu budou působiti, aby se lid jim svěřený časem naklonil k přijímání pod jednou. Když ještě administrátor toto odvolání jmenem svým i konsistoře slavnostně opakoval v Římě před kongregací svatého oficia, dostalo se roku 1593 jemu i všem odpřisáhnuvším od papeže úplné absoluce.

Po tomto odvolání a absoluci trvání zvláštní konsistoře husitské nemělo vlastně smyslu. Trosky staré církve kališnické byly by měly úplně splynouti s církví římskou a tím zaniknouti. Ale duchovenstvo husitské, které se dosud hlásilo ke konsistoři, a zvláště lid nebyli přece ještě ochotni vzdáti se nadobro své samostatnosti, svých zvláštních řádů a zvyklostí, zřící se památky Husovy a kalicha. A tak ani po r. 1593 nezaniká husitská konsistoř. Jsouc však úplně závislá na arcibiskupovi a vládě královské a zbavena většiny své někdejší pravomoci, živoří žalostně.

Druhá strana náboženská plně uznávaná zákony zemskými, strana katolická, zatím se znenáhla povznášela ze svého úpadku a připravovala se k rozhodnému postupu proti stranám nekatolickým. Uvedením řádu jezuitského do Čech r. 1556 a obnovením pražského arcibiskupství r. 1561 se počíná vnitřní reforma katolické církve v Čechách podle zásad stanovených koncilem tridentským. Od nastoupení cís. Rudolfa II. na trůn český také papežští nunciové, zdržující se trvale při dvoře císařském v Praze, věnují obzvláštní pozornost náboženským poměrům v Čechách. V té době vznikají tu první návrhy soustavné reformace katolické církve zároveň s návrhy na potírání nekatolíků. První takový návrh předložil císaři někdy r. 1577 jezuita Mikuláš Lanoy, pak následovaly podobné návrhy papežských nunciů, pražských arcibiskupů a jiných významných činitelů strany katolické.

Rady, jež tu s rozličných stran dávány císaři, vrhají ostré světlo na záměry strany katolické. Skoro všude se setkáváme s radou, aby císař zreformoval města královská, to jest, aby v nich, pokud možno, dopomohl k vítězství náboženství katolickému vypovídáním nekatolíků, dosazováním katolických úřadů obecních a katolických učitelů. Naléháno také na obnovení mandátů proti Bratrům, na zrušení konsistoře kališnické a podřízení starověrných husitů arcibiskupovi. Radilo se dále, aby osobám nešlechtickým nebylo dovoleno studovati na protestantských universitách v Německu, aby universita pražská, která byla v rukou strany pod obojí, byla osazena novými profesory katolickými, třeba z jezuitů, aby důležité úřady byly zadávány

pouze katolíkům, aby knihy nesměly býti tištěny ani prodávány bez svolení arcibiskupova atd.

Ale z těchto návrhů až do konce XVI. stol. jen málo mohlo býti uskutečněno. Převaha nekatolíků nad katolíky ve šlechtě i v lidu byla tak veliká — na konci XVI. stol. jen asi desetina všeho obyvatelstva v Čechách byla náboženství katolického —, že přes všechnu přízeň dvora nemohli katolíci ve svých rukou udržeti správu země. V posledních letech XVI. stol., když úřady nejv. kancléře a nejv. purkrabí nebyly osazeny, dostala se dokonce správa české kanceláře, a tím vlastně skoro celá správa země, do rukou dvou rozhodných nekatolíků, místokancléře Kryštofa Želinského ze Sebuzína a sekretáře Jana Müllnera z Müllhauzu, kteří měli veliký vliv i na věci církevní a náboženské. Tou dobou i česká komora byla složena skoro výhradně z nekatolíků. K naléhání papežského nuncia učinil v tom císař v srpnu 1599 radikální změnu. Osadil najednou tři nejvyšší úřady zemské, úřad nejv. kancléře, nejv. sudí a nejv. hofmistra, rozhodnými katolíky a také v komoře odstraněním tří rad nekatolických a jmenováním tří katolických zjednal převahu živlu katolickému. Nejdůležitější bylo, že nejvyšším kancléřem jmenován Zdeněk z Lobkovic, který se brzy stal hlavním představitelem a vůdcem nové generace katolické, odchované bojovným duchem jesuitským, zcela oddané Římu a nesmiřitelně nenávidějící všechno kacířství. Místokancléř Želinský den po jmenování Lobkovicově se vzdal úřadu, a brzy za ním následoval i sekretář Müllner. Jejich místa zaujali rozhodní katolíci. Česká kancelář, hlavní orgán zemské vlády v Če-

chách, byla odtud ohniskem všeho protireformačního úsilí strany katolické.

Nekatolické strany brzy pocítily následky změnéné situace. Spojenému naléhání papežského nuncia a nejv. kancléře se podařilo pohnouti císaře, že r. 1602 vydal nový mandát proti Bratřím, zakazující mnohem přísněji a určitěji než podobné starší mandáty z doby Maximiliánovy i Rudolfův mandát z r. 1584 vyznání bratrské a prohlašující o stoupencích tohoto učení, že „k pořadu práva nenáleží“, že pro ně neplatí zákony, že jsou bezprávní. Mandát z r. 1602 byl sice vydán především proti Bratřím, ale nepřímě se obíracel i proti vlastním vyznavačům České konfese, protože se v něm vyslovuje zásada, že toliko kněží ustanovení od arcibiskupa nebo od husitské konsistoře mohou býti dosazováni k farám. Skutečně po vydání mandátu nejen nastalo pronásledování Bratří, nýbrž se děly také pokusy zjednatí platnost oné zásady stíháním kněží pod obojí, kteří nebyli dosazeni od husitské konsistoře a jí se nespřavovali. Jestliže se do té doby protireformační postup strany katolické omezoval na královská města a statky, jakož i na statky vrchností katolických, nedotýkaje se téměř vůbec vrchností nekatolických a jejich poddaných podle zásady také v Čechách uznávané, že na svých gruntech každá vrchnost i ve věcech náboženských smí činiti, co chce, nyní se to patrně mělo změnit.

Společné nebezpečí hrozící odtud oběma nekatolickým stranám českým, které se byly r. 1575 shodly o společné České konfesi, ale v potomních letech nebývaly vždy svorny a jednotny, přimělo je k společnému vystoupení proti mandátu z r. 1602.

Toto společné vystoupení bylo usnadněno také tím, že šlechta bratrská v té době již nepodléhala tolik jako r. 1575 vlivu svých kněží, seniorů, jimž se nedostávalo politického rozhledu, nýbrž o svém postupu rozhodovala samostatně, a že v čele jejím stál muž vzácných schopností, ryzí povahy a při tom upřímně nakloněný shodě Bratří se stranou pod obojí příznávající se k České konfesi, Václav Budovec z Budova. Tak se stalo, že na sněmu r. 1603, když se stavové pod obojí chystali vzepříti se mandátu vydanému rok před tím, byl vůdcem a mluvčím nejen Bratří, nýbrž i stavů novoutrakvistických právě tento znamenitý bratrský šlechtic. Ale na svůj protest, jimž se ohražovali proti mandátu z r. 1602, dovolávající se náboženských koncesí Maximiliánových z r. 1575, stavové pod obojí vůbec nedostali odpovědi, a Budovec stěží ušel trestu za svou opovážlivost. Mandát z r. 1602 sice ani tentokráte nemohl býti důsledně proveden, ale přes to jeho vydáním a marným protestem stavů proti němu nejistota a nejasnost právního postavení nekatolíků v zemi, kde byli ohromnou většinou, stala se ještě větší a zjevnější, než byla do té doby. Je pochopitelné, že stavové nekatolíčtí toužili vymaniti se z tohoto nesnesitelného stavu.

Již r. 1605 se zdálo, že nastává doba k tomu příhodná. Povstání vypuklé v Uhřích koncem r. 1604 hlavně z nespokojenosti s náboženskou politikou vlády Rudolfovy, protestantům nepřátelskou, zasáhlo r. 1605 i Moravu a hrozilo proniknouti až ku Praze. Nebezpečí bylo tím větší, že nekatolické obyvatelstvo ostatních zemí Rudolfových namnoze se sympathiemi vzhlíželo k po-

vstalcům, spatřujíc v jejich vůdci Stěpánu Bočkajovi bojovníka za svobodu náboženskou. I v samé Praze bylo pozorovati v obyvatelstvu vření, které současníkům připomínalo časy Husovy a Žižkovy. Již tehdy se čeští stavové pod obojí chystali podat císaři na sněmu žádost, aby jim potvrzena byla Česká konfese z r. 1575 a vráceno právo voliti si administrátora konsistoře pod obojí i její členy. Nedošlo však k tomu.

Nedlouho potom povstání počalo ochabovati, a následujícího roku 1606 byl uzavřen mír nejen s uherskými povstanci, nýbrž i s Tureckem. Ale záhy se ukázalo, že události roku 1605 byly jen předehtou konfliktu mnohem většího a vážnějšího. Konflikt ten propukl r. 1608, kdy proti Rudolfovi společně povstali stavové rakouští, uherští a moravští, a v jejich čelo se postavil sám jeho bratr arcikníže Matyáš. V květnu r. 1608 vtrhl Matyáš s vojskem spojených stavů do Čech, spoléhaje, že se také stavové čeští připojí k odboji. To se však nestalo. Čechové, ač rovněž byli nespokojeni s vládou Rudolfovou, nepřistoupili k odboji, nýbrž setrvali při Rudolfovi, jemuž tak zachránili aspoň Čechy se Slezskem a Lužicemi.

Za svou věrnost však Čechové žádali odměnu. Na sněmu konaném v květnu 1608, kdy Matyáš s vojskem ležel nedaleko Prahy, předložili své staré požadavky náboženské zformulované jasně v několik článků. Autorem těchto článků byl muž, který již na sněmu r. 1603 byl mluvčím stavovské oposice a který také v potomním jednání o náboženství byl duší stavovského zápasu za svobodu náboženskou, Václav Budovec. V článcích Budovcových, jež stavové předložili králi, se žádá,

aby Česká konfese z r. 1575 byla uznána pro věčné časy a vložena do desk zemských, čímž by schválena byla i připojená ustanovení o církevní organizaci strany pod obojí; dále aby si stavové směli zvoliti ochránce neb defensory, kterým by svěřena byla v opatrování konsistoř i universita, aby mohli svobodně podle České konfese osazovati fary na svých statcích, aby nejen stavové, počítaje v to i města královská, mohli svobodně tuto konfesi vyznávat, nýbrž také lid selský poddaný aby od svých vrchností ať strany pod jednou či pod obojí nebyl nucen k tomu neb onomu náboženství; aby zvonění, pohřby, stavění chrámů nikomu nebylo zbraňováno, a konečně, aby úřady zemské byly osazovány rovným počtem osobami strany pod jednou a pod obojí. Tyto články Budovcovy nejsou, jak viděti, jednostranná formulace požadavků strany pod obojí, je to podrobný a dobře promyšlený program náboženské dohody mezi stranami pod jednou i pod obojí, k jaké pak na jeho základě skutečně došlo. Spravedlivost těchto článků dokazuje nejlépe to, že i stavové pod jednou svolili, aby byly císaři předloženy také jejich jmenem. Nicméně nepodařilo se stavům pohnouti císaře, aby vyhověl jejich náboženským požadavkům. Dostali pouze určitý a závazný slib, že o nich bude rozhodnuto na nejbližším sněmu, který se měl sejíti o sv. Martině r. 1608, ale potom byv odložen, sešel se až v lednu 1609. Tu konečně sveden byl rozhodný zápas o svobodu náboženskou.

Jako již r. 1603 a 1608 postupovali v tomto zápase, jenž byl sveden na sněmu českém r. 1609, pod praporem České konfese společně a přes ně-

kteřé počáteční neshody také svorně stavové novoutrakvističtí a bratrští, a v čele obou spojených stran, k nimž se přidružily i zbytky stavů starokališnických, stál zase Budovec, jemuž hlavně zajisté dlužno přičísti za zásluhu jak svorný postup tak imponující pevnost a důslednost jejich boje za požadavky formulované Budovcem r. 1608. Vedle Budovce vynikli v boji tom jako vůdcové stavů novoutrakvistických hrabata Šlik a Thurn.

Proti spojeným stavům pod obojí v boji o svobodu náboženskou stála strana katolická. Mezi stavy samými měla strana ta jen nepatrnou menšinu — hlásil se k ní sotva desátý díl stavů —, ale její síla záležela v tom, že za ní stál nejen císař, jehož přízní měli katolíci ve svých rukou skoro všechny vyšší úřady zemské a dvorské, nejen arcibiskup a téměř všichni císařovi rádčové, nýbrž i zástupcové dvou zahraničních mocností, které měly nadmíru veliký vliv na politiku císa. Rudolfa, papežský nuncius a vyslanec španělského dvora. Program a snahy této strany byly sice jednotné, ale o taktice, kterou bylo by zachovávat proti nekatolíkům, o míře ústupků, které by jim bylo lze činiti, byly v ní názory nestejně. Kdežto většina katolických stavů českých, vedená umírněným katolíkem, nejv. purkrabím Adamem ze Šternberka, i většina rádčů císařových klonila se k názoru, že žádosti stavů pod obojí pro jejich velikou moc a pro nesnadnost císařova postavení nelze prostě zamítnouti, mělo stanovisko naprosto stejného nesmiřitelného odporu proti těmto žádostem ve straně katolické velmi rozhodné a mocné zastance. Byli to především papežský nuncius a španělský vyslanec, jejichž vlivem a radou se řídil

nejen pražský arcibiskup, nýbrž i nejv. kancléř Zdeněk z Lobkovic se svými přáteli Martinicem a Slavatou. Ti všichni proti umírněným stoupencům své strany, dávajícím se ovládati více ohledy politickými, hájili zásadu, že císař ani nemůže činiti náboženské ústupky bez svolení papežské stolice, jakožto nejvyšší instance v otázkách církevních a náboženských, a snažili se přesvědčiti císaře, že všechna povolnost vedla by nejen k neodvratné zkáze náboženství katolického v zemích českých, nýbrž i k podvrácení moci panovnické, ano i k zničení rodu habsburského.

V tom byla arci celá strana katolická za jedno, že dlužno užití všech prostředků, jimiž by stavové pod obojí mohli býti odvráceni od neústupného hájení svých požadavků. Nejprve učiněn pokus vzkřísiti k novému životu odumírající husitskou konsistoř a užití jí jako zbraně proti stavům pod obojí usilujícím zříditi si konsistoř po svém. Kdežto v předešlých letech nejednou pomýšleno na to, aby tato stará konsistoř, zbavená skoro všeho vlivu ve straně pod obojí a úplně závislá na katolické vládě a arcibiskupovi, docela zanikla, a proto již r. 1604 a potom zase r. 1608 místo administrátora po několik měsíců nebylo osazeno, nyní krátce před počátkem sněmu, v lednu 1609, ustanoven administrátorem Tomáš Soběslavský, muž nepěkné minulosti a ochotný nástroj vládní politiky. Jmenování takového administrátora ovšem neodvrátilo stavů pod obojí od boje za konsistoř; pokus o vzkříšení strany husitské, jíž by se mohlo užití proti stavům přiznávajícím se k České konfesi, se nezdařil. Husitský administrátor a konsistoř v boji za svobodu náboženskou byli takřka úplně

bez významu a přívalem nových poměrů byli posléze odplaveni nadobro.

Také pokusy strany pod jednou způsobiti roztržku mezi oběma hlavními směry náboženskými spojenými ve straně pod obojí, mezi Bratřími a novoutrakvisty, selhaly. Záhy bylo patrné, že toliko mocí mohl by císař zlomiti odpor stavův a odvrátiti je od jejich požadavků, ale moci takové se císaři nedostávalo, a ti, kdo jej vybízeli k nepřikřejší neústupnosti, nedovedli mu ji opatřiti. Počátkem května r. 1609, když zápas se stavy vstupoval do posledního rozhodného stadia, nabídl sice španělský vyslanec císaři všechnu pomoc svého krále a veškeré kapitály vlašských kupců v Praze, odhodlá-li se vystoupiti mocí proti kacířům, ale nabídky nebylo užito, patrně, že se slíbená pomoc španělská nezdála dostatečnou. Cís. Rudolf, který i v tomto boji se stavy osvědčoval svou upřímnou oddanost k věci katolické a skoro půl roku odpíral vyhověti žádostem stavů, konečně, když bylo zjevno, že stavové jsou odhodláni vynutiti jejich splnění třeba zbraní, odhodlal se k ústupu. Dne 9. července 1609 podepsal slavnostní listinu, sepsanou docela podle návrhu stavovského, svůj proslulý Majestát na svobodu náboženskou. Jako všechny královské majestáty měl i tento býti podepsán také nejv. kancléřem a sekretářem české kanceláře. Ale jak nejv. kancléř Zdeněk z Lobkovic, tak sekretář Jan Mencl odepřeli připojiti svůj podpis na listinu, jejíž obsah se protivil jejich náboženskému smýšlení. Byl tedy Majestát podepsán na místě kancléřově nejv. purkrabím Adamem ze Šternberka a na místě Menclově druhým sekretářem

Pavlem Michnou, jenž později smutně proslul svou vynikající účastí v pobělohorské protireformaci.

Stejné datum jako Rudolfův Majestát má jiná listina, která s ním těsně souvisí, jej doplňuje a vysvětluje. Je to památné „Porovnání mezi stavy strany pod obojí a pod jednou“, smlouva upravující dopodrobna poměr mezi těmito stranami a podepsaná třiceti dvěma zástupci strany pod obojí a patnácti osobami ze stavů pod jednou, mezi nimiž arci nenacházíme ani nejv. kancléře Zdeňka z Lobkovic ani jeho přátele Martinice a Slavatu, za to však nejv. purkrabí Adama ze Šternberka. Protože Porovnání stejně jako Majestát bylo vloženo do desk a jeho originál uložen mezi ostatní privilegia zemská na Karlštejn, stalo se stejně jako Majestát zemským zákonem.

Protože Majestát a Porovnání byly právním základem náboženských a církevních poměrů v Čechách na konci doby předbělohorské, je potřebí seznámiti se podrobněji s jejich obsahem. Majestát ustanovuje, že všichni tři stavové, stav panský, rytířský i královská města, se svými poddanými a vůbec všichni, kdo se přiznávají k České konfesi z r. 1575, mohou svobodně a bez překážky provozovati své náboženství podle této konfese a podle porovnání mezi sebou učiněného, nejsouce nuceni spravovati se kompaktáty. K tomuto všeobecnému povolení náboženské svobody podle České konfese se druží další důležité usnesení zvláštní. Především se dává v moc stavů pod obojí stará konsistoř husitská i universita. O konsistoři se ustanovuje výslovně, že ji stavové pod obojí sami mohou obnoviti a že od ní mohou přijímati kněžstvo na své fary bez pře-

kázky pražského arcibiskupa nebo kohokoli jiného. Podobně se přiznává stavům právo, aby universitu sami osazovali muži hodnými a učenými. K ochraně a správě obou těchto ústavů se stavům pod obojí dovoluje zvoliti ze sebe defensory, kteří mají býti závislí na stavích a nikoli na králi. Výslovně se dále svoluje, aby stavové mohli na svých statcích stavěti podle potřeby nové chrámy a školy, a nařizuje se, že v městech královských, kde přebývají společně vyznavači víry pod jednou i pod obojí, obě strany mají svobodně provozovati své náboženství a že nemá jim býti zbraňováno pohřbívání v kostelích a na hřbitovech ani zvonění. Konečně se prohlašuje, že budoucně nikdo jak z vyšších stavů, tak ani města, městečka i také selský lid od vrchností svých ani od koho jiného nemá býti od svého náboženství odtiskován a k náboženství strany druhé přinucován.

Porovnání učiněné mezi stranou pod jednou i pod obojí doplňuje Majestát řadou podrobných ustanovení. Vzájemnou dohodou si tu zaručují strana pod jednou i pod obojí, že každá z nich má býti ponechána bez překážky při všech svých dosavadních kostelích, nadáních, výsadách a důchodech. Dalším článkem pamatováno na příslušníky starověrné strany husitské; králi i stavům strany pod jednou i pod obojí ponecháno na vůli, aby, chtějí-li, na své fary dosazovali kněze pod obojí, kteří byli by svěceni od arcibiskupa, čímž se myslí právě kněží staré víry husitské, a vyznavačům této víry, nemajícím vlastního správce duchovního svého vyznání, vyhrazeno právo obracet se ke kterémukoli knězi od arcibiskupa svěcenému. O pohřbívání mrtvých a zvonění usta-

noveno, že při farách pod jednou mohou býti pohřbívání i lidé pod obojí, jestliže k té faře dávali desátky nebo jiné platy, a naopak. Kdyby však kollátor (patron) nebo někdo jiný překážel takovému pohřbívání, nemají býti povinni odváděti desátek. Konečně Porovnání obsahuje ustanovení, které v českém povstání nabylo tak osudného významu, že totiž v městech a na panstvích královských strana pod obojí může sobě stavěti kostely a zřizovati hřbitovy.

Majestát a Porovnání znamenají, jak patrně, plné a dokonalé vítězství stavů pod obojí. Všem, kdo se přiznávají k České konfesi, zaručuje se tu neobmezená svoboda náboženská a postoupením konsistoře a university v moc stavů pod obojí poskytuje se jim možnost opatřiti si řádnou církevní organizaci a pečovati o vnitřní zvelebení své církve. Postavení strany pod obojí, počítaje v to i Bratří, dostalo tím pevný základ právní. Byl to ohromný pokrok jak proti koncesím Maximiliánovým z r. 1575, tak zvláště proti stanovisku, jež zaujímala vláda Rudolfova v posledních letech před Majestátem. Koncesemi Maximiliánovými, které nebyly učiněny takovou právní formou, aby jejich platnost nemohla býti později uváděna v pochybnost, bylo toliko slíbeno stavům pod obojí, že nebude jim překáženo v jejich náboženství a že jim bude ponecháno právo osazovati své fary, ale slib ten se nevztahoval ani na města královská ani na Bratří. Majestát zaručoval svobodu náboženství nejen všem třem stavům, nýbrž dokonce i poddaným, a to výslovně svobodu podle České konfese z r. 1575, takže nemohla býti upírána ani Bratřím, kteří se k ní slavnostně přiznávali.

Výslovné schválení České kontese, jehož se stavům r. 1575 nebylo podařilo dosáhnouti, znamenalo však dále, že stavům hlásícím se k této konfesi přiznáno právo pro jejich církevní vývoj nadmíru důležité, právo opatřiti si vlastní organizaci církevní podle zásad v konfesi stanovených, právo osazovati úřad administrátorský i konsistoř a voliti k její ochraně defensory. Toto právo se jim potvrzuje ještě také zvláštními články Maještátu. Tak konsistoř, která skoro před půlstoletím byla vyrvána z moci stavů, nyní jim byla navrácena. Konsistoř, která byla od let hlavní baštou strany staroutrakvistické a nakonec pozbyla téměř docela své někdejší samostatnosti, vzdávajíc se krok za krokem svých starých práv a zvláštností a podrobujíc se úplně poslušenství arcibiskupovu, tato konsistoř měla se státi a také se stala nejvyšším úřadem církevním spojených stavů evangelických, novoutrakvistů i Bratrů, úřadem úplně nezávislým jak na císaři a jeho vládě, tak na arcibiskupovi, a poddaným toliko stavům pod obojí. Dobytím konsistoře a jejím přetvořením podle církevního řádu připojeného k České konfesi přestaly stavům evangelickým nesnáze, které do té doby mívali s opatřováním kněží pro své fary a které měly nepříznivý vliv na církevní poměry jejich strany. Možnost zabezpečiti si dostatek řádně vzdělaných kněží zjednána stavům pod obojí tím, že jim dána v ochranu universita. Ačkoli do té doby strana katolická marně se byla pokoušela vyrvati universitu straně pod obojí, přece její postavení bylo velmi nejisté. Tato nejistota nyní přestala, universita byla zachována straně pod obojí a mohla se státí mocnou protiváhou akademie jezuitské.

Majestát Rudolfův z r. 1609 přinesl takto veliké většině českého národa vysvobození z nejistého a nedůstojného postavení, které jej nutilo k neupřímnosti, znemožňovalo jeho zdárný vývoj po stránce církevní a náboženské a ztěžovalo i všechen jeho vývoj mravní a duševní. Tento veliký úspěch nekatolické většiny národa byl tím ryzejší, že neohrožoval nikterak volný rozvoj menšiny katolické. Majestátem a Porovnáním této menšiny zabezpečena všechna její práva a její statky, ponechána i jí naprostá a neomezená svoboda. Marně bychom v tehdejší době jinde hledali zákon, který by poměry mezi stranami náboženskými upravoval způsobem tak spravedlivým ke všem stranám, který by tak jasně a určitě všem stranám a všem jejich příslušníkům bez rozdílu stavů zaručoval možnost svobodného života náboženského. A také marně bychom jinde hledali smlouvu mezi nepřátelskými stranami náboženskými, proniknutou zásadami vzájemné snášelivosti tak jako Porovnání. Možno proto plným právem přisvědčiti krásným slovům francouzského historika Denise, že v boji o Majestát „kacíři čeští jsou opět tím, čím byli na počátku, obhájci práv svědomí“, a že se tu „věc jejich spojuje se vzdělaností a pokrokem“.

Některá ustanovení Majestátu a Porovnání byla doplněna ještě dodatečně usnesením sněmovním. Tak ujednán se schválením císařovým zvláštní artykul o moci defensorské, jímž se stavovským defensorům mimo jiné dává moc vyřizovati a napravovati spory ve straně pod obojí, a kdyby k tomu sami nestačili, obeslati za tím účelem do Prahy nejv. úředníky a soudce zemské, přísedící soudů dvorského a komorního a mimo

to po šesti osobách z každého kraje v rovném počtu ze všech tří stavů pod obojí. Spory mezi příslušníky strany pod jednou a pod obojí a jmenovitě stížnosti do útisků, jichž by se někdo ze strany pod jednou dopustil na někom ze strany pod obojí, měly býti rovněž uvažovány na takovémto sjezdu svolaném od defensorů, ale k jejich rozhodování měl býti od císaře v jednotlivých případech zřízen zvláštní soud, ve kterém by zasedalo dvanáct osob strany pod obojí a dvanáct strany pod jednou, volených od stavů každé strany. Pravomoci tohoto soudu, jenž neměl v ničem vypovídati proti Majestátu a Porovnání, měly býti podřízeny jak osoby světské tak i duchovní a kdyby někdo neposlechl jeho rozsudku, mělo proti němu býti přísně zakročeno.

Majestátem, Porovnáním i pozdějším usnesením sněmovním se upravovaly toliko poměry v království českém, nikoli také ve vedlejších zemích České koruny. Ale i v těchto zemích se tou dobou stavové nekatoličtí domohli vážných úspěchů. Formálního uznání svobody náboženské však dosáhli pouze protestantští stavové slezští. Do Slezska, které se v XV. století tak vášnivě bylo vzpíralo husitskému kacířství, učení Lutherovo proniklo velmi záhy a rychle se tu rozšířilo. Jeho rozvoj byl tu podporován jednak politickou roztržičností Slezska, které se rozpadalo na řadu knížetství jen z části poddaných bezprostředně královské vládě české, většinou však ovládaných vlastními knížaty, z nichž někteří se sami přidali k učení Lutherovu, jednak náboženskou vlažností vrchních duchovních správců Slezska, biskupů vratislavských, kteří až do konce století XVI. nestavěli

se nijak nepřátelsky proti stoupencům luteranismu ve své diecési a naopak dlouho byli od nich uznáváni za vrchní autoritu ve věcech církevních. Protože nebylo konfliktů mezi slezskými luterány a vratislavskými biskupy, neměli čeští králové z rodu habsburského téměř ani příležitosti zasahovati do církevních poměrů slezských a vystupovati důrazněji proti tamním protestantům. Ferdinand I. se sice na konci své vlády pokoušel položit také ve Slezsku základy k restauraci katolicismu — rok před jeho smrtí přišli do Slezska jeho přičiněním první jesuité — a také za vlády Rudolfovy znova o to usilováno, ale vše bez vážnějších úspěchů. Ani jesuité se až do převratu bělohorského neudrželi ve Slezsku trvale.

Ačkoli se tedy luterský protestantismus ve Slezsku šířil a rozvíjel téměř svobodně, přece rozličné pokusy vlády Rudolfovy o proměnu tamních poměrů církevních ve prospěch katolicismu, jmenovitě dosazení arciknížete Karla z bojovně katolické štyrské větve rodu habsburského na biskupství vratislavské, hlavně však příklad stavů českých pohnul protestantské stavy slezské, aby se postarali o formální uznání svobody svého vyznání. Skutečně dostali přispěním stavů českých několik dní po vydání českého Majestátu Rudolfova i oni podobný Majestát na svobodu náboženskou, ovšem nikoli podle České konfese, nýbrž podle konfese augsburské.

Na Moravě, která se r. 1608 byla odtrhla od císaře Rudolfa a poddala jeho bratru Matyášovi, nedošlo k takové zákonné úpravě náboženských poměrů jako v Čechách a ve Slezsku, ač se postavení nekatolíků i tam proti době předchozí

podstatně zlepšilo. I dřívější vývoj náboženských poměrů na Moravě byl značně odchylný od jejich vývoje v Čechách. Na počátku doby habsburské skutečná svoboda náboženská byla tu větší než v Čechách. Ferdinand I. i Maximilián II. před svým přijetím na Moravě byli nuceni stavům slibovati, že je zachovají při svobodě náboženské tak, aby „jedenkaždý mohl pánu Bohu svobodně a pokojně sloužiti podle toho, což by kdo za dobré podle zákona a naučení Páně poznal“. Ale přes tento slib uznávali oba panovníci také na Moravě jen vyznání pod jednou a staré pod obojí a stíhali jiná vyznání svými zákazy, jichž ovšem nebývalo vždy dbáno.

Postavení nekatolických vyznání na Moravě se proti Čechám zlepšilo po r. 1547. Protože se stavové moravští nepřidali k tehdejšímu odboji stavů, nemohli býti po jeho pokoření trestáni jako stavové čeští. Proto na Moravě nebyly vydány mandáty proti Bratrům a Bratří nebyli tu tak pronásledováni jako v Čechách. Král Ferdinand se sice brzy po r. 1547 pokusil začíti i na Moravě rozhodnější politiku náboženskou. Na sněmu v Brně r. 1550 si stěžoval na pokroky kacířů; slíbil prý zachovávatí kompaktáta a svůj slib věrně plní, ale z toho neplyne, že by měl trpěti Luterány, Zvingliány, Kalvinisty, Novokřtěnce a jiné sekty, jimiž byla naplněna Morava. Žádal proto, aby věci byly uvedeny ve stav, jaký byl při jeho nastoupení r. 1526. Leč stavové, vedení zemským hejtmánem Václavem z Ludanic, vzepřeli se této žádosti tak rozhodně, že králi nezbylo leč upustiti od svého úmyslu. Od té doby Morava požívala ve skutečnosti téměř úplné svobody a stala se

takřka zaslíbenou zemí všech vyznání jinde zapovídaných, ačkoli právní postavení vyznání nekatolických bylo tam stejně nejisté jako v Čechách a po r. 1575, kdy se čeští stavové pod obojí domohli aspoň částečného uznání svobody náboženské, ještě nejistější.

Právě větší skutečná svoboda, již požívala ve věcech víry Morava vzdálená přímého dozoru a působení císařského dvora přispěla jistě k tomu, že se nekatoličtí stavové moravští nepostarali včas o její zákonné zajištění a že tam nedošlo k podobnému sjednocení hlavních stran nekatolických jako v Čechách r. 1575. Nepříznivé následky toho se počaly pocítovati, když v druhé polovici XVI. stol. strana katolická na Moravě, která tam měla hlavní oporu v bohatém a mocném biskupovi olomouckém, přešla k soustavné činnosti protireformační, a když na konci toho století a v prvních letech stol. XVII. podobně jako v Čechách všechny nejvyšší zemské úřady moravské octly se v rukou pánů katolických. Výbojný postup strany katolické vedené biskupem olomouckým kardinálem z Dietrichštejna a podporované zemskou vládou moravskou i dvorem pražským přispěl jistě nemálo k tomu, že se stavové moravští r. 1608 odtrhli od Rudolfa a přidali k Matyášovi, který sliboval, že bude šetřiti jejich svobod i v otázce náboženské. Skutečně dosáhli Moravané od Matyáše některých ústupků náboženských, z nichž nejdůležitější byl ten, že polovice úřadů zemských byla osazena nekatolíky a zemským hejtmanem se stal vynikající člen Jednoty bratrské Karel ze Žerotína. Ale zákonného potvrzení svobody náboženské na způsob českého Maje-

státu nedosáhli. Bylo jim spokojiti se neurčitým slibem Matyášovým, že nebude utiskovati stavy pro náboženství.

Není pochyby, že úspěch, jehož stavové čeští dosáhli Majestátem, byl mnohem větší a cennější. Jeho cena však nezáležela jen v tom, že jim bylo právně zajištěno postavení nekatolického obyvatelstva proti vládě i proti straně katolické, nýbrž i ve sjednání obou evangelických stran českých, které jim bylo zpečetěno. Vzájemný poměr těchto stran byl upraven nedlouho po vydání Majestátu zvláštní smlouvou neb „Snesením“ všech tří stavů pod obojí. Tu stanoveno, aby příslušníci stran, které se přiznaly k České konfessi, tedy novoutrakvisté, Bratří i část staroutrakvistů, sluli prostě křesťany pod obojí. Věcně důležitější bylo ustanovení, aby v konsistoři, jež podle Majestátu přešla docela v moc stavů, z vlastní strany pod obojí byl administrátor a pět kněží, z někdejší Jednoty bratrské senior, jenž by měl místo hned po administrátorovi, a dva kněží, dále pak z akademie tři profesoři. Obě strany měly tedy míti společný nejvyšší úřad církevní, ale jinak měly zůstatí při svých řádech a ceremoniích.

„Snesením“ z roku 1609 bylo uskutečněno, oč o několik desetiletí dříve usilovali Mitmánek, Augusta a jiní, co zvláště vypracováním České konfese z roku 1575 bylo připraveno. Od té doby všichni čeští pod obojí, nejen vlastní utrakvisté, nýbrž i Bratří, hlásíce se k České konfesi jako ke společnému pravidlu svého učení, pokládali se za jedinou církev. V této společné církvi Bratřím zůstaveno samostatnější postavení; byli tu užší společností náboženskou se zvláštním církevním

řádem a vlastními formami bohoslužebnými, přece však podléhali společné konsistoři s ostatní církví pod obojí. Kdo zná poměr mezi luterány a kalvinisty v Německu, kdo ví, jaké neshody bývaly také v Čechách mezi českými novoutrakvisty a Bratřími, toho nemůže překvapovati, že i po r. 1609 zase časem vznikaly, hlavně působením zahraničních vlivů náboženských, nové neshody mezi stranami, jež se toho roku spojily v jednu církev. Ale neshody ty nebyly takové, aby se živlům rozváznějším na obou stranách nepodařilo vždy zase je urovnati. Naopak všechny vývoj jejich směřoval zjevně k těsnějšímu jejich sjednocení a konečnému splynutí.

Zatím co vlastní strana pod obojí, užívajíc svobod dobytých r. 1609, jala se zaváděti do církve své pořádek v učení i kultu a starati se o povznesení kázně, Jednota bratrská, vzdavši se dřívější své uzavřenosti proti cizím vlivům, upouštěla od leckterých zvláštností svého učení i od někdejší přísné kázně životní. Tak se znenáhla vyrovnávala propast, která bývala mezi Bratřími a stranou pod obojí hlavně v otázkách církevního řádu a kázně. Tím však také pomíjel vážný důvod pro samostatné postavení Jednoty v církvi pod obojí. Skutečně se na samém sklonku doby předbělohorské počínají ozývati hlasy mezi mladšími kněžími bratrskými, odsuzující dosavadní odlučování se Bratří od ostatní strany pod obojí a přimlouvající se za úplné jejich splynutí s touto stranou. Nesnadno říci, zda by se toto přání mladých kněží bratrských, mezi nimiž byl snad i největší z Bratří, slavný Jan Amos Komenský, bylo splnilo, kdyby hned potom nebylo došlo k násilnému převratu

náboženských poměrů českých. Jistě je vážným dokladem vzmáhající se touhy po úplném splnutí českých stran náboženských, které si r. 1609 svorným úsilím vybojovaly svobodu náboženskou.

Dokazuje-li krátký vývoj českých stran pod obojí od Majestátu až do českého povstání, že svoboda, již dosáhly Majestátem r. 1609, měla prospěšný vliv na jejich vnitřní stav i na jejich vzájemný poměr, není možno pochybovati o tom, že ustanovení Majestátu a Porovnání zajišťovala také straně pod jednou nerušený rozvoj. Útisku nebylo se jí obávati také proto, že ji chránil nejen zákon, nýbrž i vlastní moc a přízeň katolické dynastie. Ke konfliktu se stranou pod obojí nebylo by musilo dojíti, kdyby se strana katolická byla chtěla spokojiti postavením, které jí příslušelo jako nepatrné menšině obyvatelstva, kdyby se byla vzdala snahy býti stranou vládnoucí. Takovým postavením byli by se snad spokojili umírnění katolíci, kteří podepsali Porovnání se stranou pod obojí, nikoli však ti, kdo byli přesvědčeni, že vláda Říma nad světem nesmí utrpěti újmu, že je třeba vším úsilím dobývati církvi posic na čas ztracených. Římu samému a dynastii, která si zvykla stotožňovati téměř zájem věci katolické se zájmem vlastním, více než na jiných zemích záleželo na Čechách. Vždyť Čechy byly jediné světské kurfiřtství říše římsko-německé, v němž vládla dynastie katolická. Jen katolické Čechy zdály se zárukou, že císařská koruna bude zachována katolické dynastii habsburské. Proto ani Řím ani dynastie neuznávaly, že by ustanovení Majestátu měla platiti trvale, že by Čechy měly zůstatí navždy zemí kacířskou. Chtěti, aby se ne-

katolická většina národa dobrovolně vzdala svého úspěchu, nebylo ovšem možné. Český národ, který dvě stě let bojoval proti Římu, mohl býti uveden v jeho poslušenství, v jednotu s obecnou církví toliko mocí. Rozpor mezi společnými zájmy dynastie a Říma a mezi snahami a přesvědčením ohromné většiny českého národa mohl býti rozřešen toliko bojem na život a na smrt. A k němu také došlo dříve, než uplynulo první desetiletí od vydání Majestátu.

ČTVRTÁ PŘEDNÁŠKA.

České povstání. Bitva na Bílé Hoře.

Když se mluvívá o vzniku českého povstání, bývá jako jeho příčina uváděn spor o protestantské kostely ve dvou pomezních městech česko-německých, Broumově a Hrobu, jenž vedl k násilnému zavření kostela broumovského a k rozboření kostela hrobského. Jistě tyto události byly bezprostředním vnějším podnětem k vypuknutí povstání, ale vlastní jeho příčina byla mnohem hlubší. Chceme-li ji stručně vyjádřiti, můžeme říci, že české povstání vyplynulo z nespokojenosti českého národa nebo jeho politických zástupců, českých stavů, s dynastií habsburskou, že bylo takřka nevyhnutelným následkem hlubokého rozporu mezi českým národem a jeho panovnickou dynastií, jež nebylo možno překonati po dobrém. Že ohromná většina národa, jež rozhodovala o osudech země, byla tenkrát hluboce nespokojena s habsburskou dynastií, že mezi národem a dynastií byl takový rozpor, o tom nelze pochybovati, a hlavní příčiny toho osudného zjevu jsou rovněž jasné — již jsme je také poznali —, ale není zbytečno dáti si otázku, byl-li tento rozpor

nevyhnutelný již od počátku, od té chvíle, kdy Habsburkové dosedli na trůn český?

Máme-li na mysli, jaký poměr byl mezi českým národem a habsburskou dynastií na konci doby předbělohorské a vzpomeneme-li, že tato dynastie, která měla být povstáním připravena o trůn český, necelých sto let před tím byla na tento trůn povolána svobodnou volbou Čechů, je na snadě úsudek, že volba z r. 1526 svědčí o naprosté politické neprozíravosti tehdejších stavů českých, že vlastně oni touto neprozíravostí zavinili pozdější srážku českého národa s dynastií a její neblahé následky. Skutečně úsudek takový byl již nejednou vysloven a volba Ferdinanda I. na trůn český r. 1526 byla přímo nazvána naší první „Bílou horou“, kterou zavinila politická neschopnost a nevlastenectví českých stavů. Tento úsudek jistě není správný.

Není pochyby, že při volbě r. 1526 nerozhodovala toliko politická rozvaha a ryzí vlastenectví, že mnozí, a to znamenití a vlivní členové stavů českých volili tenkrát Ferdinanda ne proto, že jej uznávali za panovníka nejschopnějšího a nejvhodnějšího, nýbrž proto, poněvadž proň byli získáni peníze, ale o většině těch, kdo se nejdříve a nejvíce přičiňovali o volbu Ferdinandovu, nic takového tvrditi nelze. Ve prospěch Ferdinandův působily zajisté nejvíce jednak vědomí třeba nepřiznané, ano zapírané, přece však dosti mocné, že jako manžel Anny, dcery českého krále Vladislava, má ne-li právní, aspoň mravní nárok dědický na českou korunu, jednak přesvědčení, že jeho volbou nejsnáze bude čeleno nebezpečí, jež hrozilo tehdy zemím českým od Turků, u ně-

kterých jeho stoupenců nad to i sympathie, které si byla získala sestra Ferdinandova Marie, manželka posledního krále Ludvíka, a konečně snad i naděje, že ve Ferdinandovi dostanou Čechy panovníka, jakého bylo jim potřebí k odstranění nepořádků zaviněných slabou vládou obou posledních králů českých. Ale ať pohnutky této památné volby byly jakékoli, rozhodně se mi zdá nesprávnou vytýkati stavům zvolivším Ferdinanda nedostatek politické prozíravosti proto, že nepředvídali, jaký rozpor se vyvine mezi dynastií a národem. Výtka taková byla by odůvodněna, kdyby bylo jisto, že takový rozpor byl od počátku nevyhnutelný, že musil vzniknouti a že jej tedy stavové čeští r. 1526 mohli a měli předvídati. To však není nikterak jisté.

Dlužno především míti na paměti, že r. 1526 náboženské poměry evropské nebyly ještě nikterak ustáleny. Nebylo ještě rozhodnuto, zda hnutí vzbuzené vystoupením Lutherovým povede k úplné a trvalé roztržce západní církve, nebylo rozhodnuto, na kterou stranu se přikloní jednotliví knížata a jejich země. I mezi těmi, kdo se stavěli zcela rozhodně proti Lutherovi a jeho přívržencům, byli mnozí, kdo se upřímně snažili o reformu staré církve, která by upokojila nespokojené a odvrátila trvalé rozštěpení církve. Víme již, že k těmto katolíkům usilujícím o takovouto reformu církevní patřil jak sám Ferdinand tak i jeho bratr císař Karel. Jestliže si již proto nesmíme oba tyto představitele habsburské dynastie v době okolo r. 1526 představovati jako zástupce tvrdého, bojovného a neústupného katolictví, které se obecněji ujalo teprve v době potridentské a

jímž zachvácení byli skoro všichni členové rodu habsburského na konci století XVI. a na počátku XVII., brání nám v tom také poměr obou bratří k nejvyšší hlavě církve katolické. Poznali jsme, že poměr ten většinou nebýval nijak přátelský, že naopak římstí papežové až do polovice XVI. stol. bývali úhlavními nepřáteli habsburské dynastie a že také při české volbě z r. 1526 tehdejší papež stál na straně jejich odpůrců. Tenkrát nebylo ještě možno předvídat, že se za několik desíletí poměr mezi habsburskou dynastií a papežskou kurií změní tak, že nastane mezi nimi takřka úplná jednota zájmů a snah.

Také v Čechách samých však vývoj náboženských poměrů r. 1526 ještě nedospěl tak daleko, aby většina českých stavů byla bývala ochotna dáti při volbě před Ferdinandem přednost jinému knížeti proto, že byl stoupencem Lutherovým. Od kandidatury luterského vévody lehnického, která se na krátko vynořila, bylo záhy upuštěno a její přívrženci se prohlásili zcela formálně pro volbu Ferdinandovu. Kandidatury luterského kurfiřta saského i jeho syna nenabýly téměř vůbec významu. Vážnými protikandidáty Ferdinandovými zůstali brzy toliko vévodové bavorští, jejichž náboženské stanovisko se málo lišilo od Ferdinandova a jejichž rod se v potomních letech stejně rozhodně přiklonil k směru přísně katolickému jako pozdější Habsburkové. Víme již, že v posledních desíletích století XVI. Bavorsko bylo přední baštou bojovného katolicismu v Německu, a uvidíme ještě, že největší zásluhu o vítězství Ferdinanda II. nad odbojnými stavy českými si získal bavorský vévoda Maximilián. Ale již při volbě

r. 1526 vévodové bavorští mnohem spíše než Ferdinand mohli býti pokládáni za vlastní kandidáty strany katolické, protože byli podporováni jak tehdejším papežem Klementem VII., tak dvěma katolickými panovníky, kteří o volbu českou projevili zájem a původně sami byli počítáni ke kandidátům českého trůnu, králi francouzským a polským, a protože ze stavů českých o jejich zvolení nejvíce usilovali rozhodní stoupenci strany pod jednou. Pro Ferdinanda byli naopak právě stoupenci pokročilejších směrů náboženských, novotrukvisté a Bratří. Zda mohli tušiti, že všechna náboženská politika Ferdinandova a jeho nástupců bude směřovati právě proti nim, že bude nepřátelsky stíhati právě ty, kdo se r. 1526 tak brzy a tak rozhodně přidali na stranu habsburskou a že se hlavně proto mezi habsburskou dynastií a většinou českého národa utvoří propast, která konečně způsobila katastrofu bělohorskou?

Stanovisko jednotlivých stran českých k hlavním kandidaturám při volbě z r. 1526 dokazuje, že o něm nerozhodovaly důvody náboženské, ano lze říci, že skoro ani nemohly rozhodovati, pokud Čechové byli odhodláni hledati si svého krále mezi knížaty zahraničními. Kdyby byli chtěli míti panovníka, jehož smýšlení náboženské by se bylo shodovalo se smýšlením většiny národa, byli by musili voliti jako po smrti Ladislava Pohrobka někoho z české šlechty, ač i tu neustálenost poměrů náboženských byla by působila nesnáze. Je však pochopitelné, že na to nebylo vůbec vážně pomýšleno. O sedmdesát let dříve stavové čeští, zvolivše králem českého pána Jiříka Poděbradského, dali zemím českým panovníka vskutku

znameníteho, ale právě jeho vládou byl podán důkaz, že Čechy za změněných poměrů evropských nemohou dobře obstát samy o sobě, bez spojení s jinými zeměmi. Sám král Jiří, vzdav se myšlenky pojistiti český trůn svým synům, přičinil se o to, aby se jeho nástupcem stal člen cizí dynastie, polský Vladislav. A do r. 1526 vznikem velikých státních útvarů na konci středověku i hrozcím nebezpečím tureckým obecná politická situace evropská se utvořila tak, že přímo nutila Čechy vejíti ve spojení s jinými zeměmi, povolati na trůn cizího knížete. A bylo jen přirozeno, že z cizích knížat zvolili Ferdinandu, manžela královské dcery české, člena panovnického rodu, z něhož byli již před tím vzešli tři králové čeští, vladaře zemí těsně sousedících s Čechami na straně, odkud hrozilo nebezpečí turecké, a bratra císařova.

Nelze-li souhlasiti s názorem, že zásadní rozpor mezi českým národem a dynastií habsburskou byl předem nutný a že proto měl býti předvídan, dlužno naopak přiznati, že skutečně brzy po r. 1526 vznikaly vážné neshody mezi novým králem a českými stavy. R. 1539 velmi otevřeně přiznal to králi samému přední člen české šlechty, zemský hejtman markrabství moravského p. Jan z Pernštejna. Zajímavým dopisem vysvětlil mu příčiny, pro které poddaní Ferdinandovi v zemích českých nemají prý k němu lásky ani důvěry, domnívajíce se, že on rovněž jich nemiluje a jim nevěří. Mezi těmi příčinami uvádí p. z Pernštejna především královo chování v otázce náboženské. Zapomínaje, že víra jest dar boží, a komu není od Boha dána, že od lidí dána býti nemůže, král

prý lidi pro víru obtěžuje, ano prý mnozí od krále i života jsou zbaveni. Nespokojenost s králem prý dále vzbuzuje to, že od stavů vymáhá veliké daně, že nedbá jejich starých práv a omezuje jejich svobody. Odpovídaje na tyto výtky, král popíral, že by někdo pro víru od něho trpěl; stejně prý hájí víru pod jednou i pod obojí, ale bludných sekt že nemůže snášeti. Hojné vymáhání berní král odůvodňoval potřebou chrániti země své od nebezpečí tureckého a na výtku o omezování práv stavovských prohlásil rozhodně, že za předešlých dvou králů Vladislava a Ludvíka, když nebyli v zemi přítomni, mnozí zvykli si nevázanosti, loupení a vraždění, nemajíce králů za pány, nýbrž za soudruhy, což on jako panovník nemůže snášeti.

Z výtek učiněných Ferdinandovi panem z Pernštejna i z odpovědi královy vysvítá velmi jasně, proč stavové čeští byli nespokojeni s králem, jež sami byli zvolili. Zvyknuvše za slabých králů z rodu jagellonského takřka sami vládnouti a nikoho neposlouchati, nelibě pocítovali silnou vládu nového panovníka. Vedle toho pak se jich dotýkalo královo vystupování proti rozhodnějším směrům náboženským. Prýštila tedy nespokojenost stavů českých s Ferdinandem z příčiny náboženské i politické a nesnadno rozhodnouti, která z nich byla mocnější. Že obě tyto příčiny působily také na vznik nezdařeného odboje stavů českých proti Ferdinandovi v r. 1547, dokazuje „přátelské snešení“ odbojných stavů českých, obsahující vedle požadavků náboženských také články, jež směřovaly k omezení královské moci uznáním práv, jichž stavové čeští užívali za předešlých

králů, i jejich rozšířením. Nicméně možno tvrditi, že k zjevnému odboji sotva bylo by došlo, kdyby náboženské sympathie nebyly stavy české pudily na stranu protestantských odpůrců rodu habsburského v říši německé.

Vítězstvím Ferdinandovým nad stavovským odbojem a přísným zakročením proti jeho původcům láska Čechů k jejich králi jistě nevzrostla. Ale přece nelze říci, že by v potomní době napětí mezi stavy českými a dynastií habsburskou bylo větší než před tím; naopak spíše se zdá, že se uvolnilo. Aspoň se od r. 1547 až do konce stol. XVI. nepotkáváme s vážnějšími projevy zásadního nepřátelství mezi dynastií a českými stavy. Jestliže se jich s počátku nelibě dotýkala vladařská energie Ferdinandova i jeho zvýšené požadavky finanční, později přivykli změněným poměrům. Docházelo i později ke konfliktům mezi stavy českými a jejich habsburskými panovníky o vzájemné hranice jejich moci, ale konflikty takové nedostupovaly zvláštní síly a nezkalovaly již vážněji poměr mezi dynastií a národem. Ani známé spiknutí Jiřího z Lobkovic proti Rudolfovi v r. 1593, u něhož jsou vyloučeny pohnutky náboženské, protože jeho strůjcem byl český pán stejného vyznání a stejné horlivosti náboženské jako jeho panovník, nemůže býti pokládáno za projev hlubšího zásadního odporu stavů českých proti moci královské, nebo dokonce proti habsburské dynastií. Lobkovicovi a jeho společníkům, kteří r. 1593 dosáhli toho, že český sněm vůbec odepřel vyhověti požadavkům královským, nešlo o zásadní obhájení stavovských práv, nýbrž o to, aby jejich pomocí zachovali ve svých rukou nejvyšší úřady zemské

a tím i vládu a moc v zemi. Ostatní pak stavové, kteří se k nim připojili, byli pouhou hříčkou v jejich rukou, a snadno byli odvráceni od svého odporu proti králi.

Kdežto politický rozpor mezi českými stavy a dynastií spíše se zmenšoval než vzrůstal, rozpor náboženský se stále více prohluboval, ač i po té stránce napětí mezi národem a dynastií po r. 1547 na čas se uvolnilo. Ano, některou dobu mohlo se zdáti, že pomine nadobro, když totiž vycházelo na jevo, že syn a budoucí nástupce Ferdinanda I. Maximilián II. lne k novému směru náboženskému tak, že byl hotov veřejně se přiznati k vyznání luterskému. Ačkoli k tomu nedošlo, ačkoli Maximilián zůstal katolíkem, přece jeho smířlivé stanovisko náboženské zjednálo mu mnohé sympathie v národě českém. Naděje, že vláda Maximiliánova přinese nekatolické většině národa uskutečnění její snahy o svobodu náboženskou, se sice splnily jen v skrovné míře, Maximilián zásadně v otázce náboženské setrval na stanovisku svého otce, ale ve skutečnosti za jeho vlády pominul útisk náboženský a na konec koncesemi z r. 1575 zaručena stavům pod obojí ne sice plná svoboda, ale přece taková tolerance, která jim poskytovala značnou volnost a ochranu od katolických úřadů světských i církevních.

Nástupce Maximiliánův Rudolf se sice lišil od něho velmi podstatně svým přísně katolickým smýšlením, což se projevovalo od počátku i v jeho náboženské politice, ale protože zprvu ani on nemohl vystupovati rozhodněji proti nekatolíkům, neměli Čechové příčiny k vážnější nespokojenosti s jeho vládou. Naopak jeho trvalý pobyt v Praze,

který zemi české přinášel mnohé výhody hmotné a jejímu hlavnímu městu dodával velikého lesku, sblížil jaksi Rudolfa s Čechy tak, že požíval obliby také u nekatolických stavů českých. Teprve když okolo r. 1600 jeho vláda začala ostřejší a soustavnější činnost protireformační, vzmáhal se mezi obyvatelstvem zemí českých odpor proti ní. Jeho prvním veřejným projevem bylo známé vystoupení stavů českých vedených Budovcem na sněmu r. 1603 proti mandátu, jenž rok před tím byl vydán proti Bratřím, ale ve skutečnosti byl namířen proti veliké většině strany pod obojí a tím celého národa. Toto vystoupení je předzvěstí potomního velikého zápasu stavů českých s mocí královskou, který se skončil na čas vítězstvím stavů, ale posléze vedl k českému povstání a k Bílé Hoře.

V tomto zápase vystupují sice stavové čeští také s požadavky, jejichž splnění bylo by znamenalo, a pokud jim bylo vyhověno, skutečně znamenalo nové zvýšení jejich moci a svobod politických, ale tyto požadavky nestojí tu nikterak v popředí. Vlastním předmětem sporu je stále otázka náboženská, kdežto politické požadavky stavů plynou namnoze jen ze snahy všestranně si pojistiti těžce dobytou svobodu náboženskou. Sledujeme-li bez zaujatosti průběh zápasu mezi králem a stavy českými od počátku stol. XVII. až do vypuknutí českého povstání, nemůžeme býti v pochybnostech o tom, že tento zápas nebyl by nikdy dospěl k takovým koncům, kdyby v něm bylo šlo pouze o otázku moci ve státě, o stavovská práva a svobody, a ne také a především o náboženství. Jenom otázka náboženská dodala roz-

poru mezi panovníkem a stavy takové ostrosti a hloubky, že mohl býti vyrovnán pouze způsobem násilným.

Dříve než v Čechách stal se pokus o takovéto násilné jeho vyrovnání na Moravě, kde si císař Rudolf politickým procesem proti p. Karlovi ze Žerotína způsobil přímo vášnivou nenávist tohoto znamenitého člena Jednoty bratrské. Nespokojenost stavů moravských s vládou Rudolfovou propukla r. 1608, kdy se Moravané přidali k odboji stavů rakouských a uherských proti Rudolfovi. Že tento odboj nesměřoval ještě proti dynastii habsburské vůbec, nýbrž jen proti osobě Rudolfově a proti jeho dvoru, ovládanému stoupenci strany římsko-španělské, je zjevno z toho, že odbojní stavové svým vůdcem učinili jiného člena dynastie, arciknížete Matyáše. A Čechové i tentokráte zachovali věrnost Rudolfovi.

Majestátem Rudolfovým z r. 1609 a náboženskými ústupky učiněnými stavům moravským od Matyáše rozpor mezi národem a dynastií mohl zaniknouti, kdyby náboženské koncese učiněné dynastií byly bývaly upřímné. Toho však nebylo. Ani Rudolf ani Matyáš se nesmířili s ústupky učiněnými stavům nekatolickým, nýbrž snažili se oslabiti je, jak jen bylo možno. Zvláště když Matyáš po smrti Rudolfově upevnil svou vládu nad svými zeměmi, tato jeho snaha se projevovala stále zřetelněji. Patrnou známkou nově vzrůstajícího napětí mezi panovníkem a jeho nekatolickými poddanými bylo odstoupení Karla ze Žerotína z úřadu zemského hejtmana moravského. Přidav se r. 1608 k odboji arciknížete proti Rudolfovi, byl tento bratrský pán od Matyáše jmenován

správcem Moravy a byl na počátku z hlavních sloupů jeho vlády. Doufal, že se Matyáš odmění těm, kdo mu dopomohli k vládě, šetřením jejich svobody náboženské. Poznal však záhy svůj omyl a vida marnost svého odporu proti příkře katolické straně u dvora Matyášova, vzdal se r. 1615 zemského hejtmanství, jež bylo od císaře uděleno horlivému katolíku Ladislavovi z Lobkovic. Jako na Moravě, stavěla se vláda Matyášova i v Čechách v čelo bojovného úsilí protireformačního. Z toho se vzdmáhal mezi stavy odpor proti dynastii, jenž byl zvyšován ještě velmi odůvodněnou obavou, že se po smrti bezdětného Matyáše poměry ještě zhorší, stane-li se jeho nástupcem arcikníže Ferdinand Štýrský, daleko překonávající Matyáše rozhodností svého katolického přesvědčení, kterou tak skvěle osvědčil násilnou protireformační činností ve svých zemích alpských.

Tak se znenáhla mezi stavy zemí českých počala ujímati myšlenka na rozluku s dynastií habsburskou. Již v posledních letech vlády Rudolfovy se počínají důvěrné styky nekatolických stavů českomoravských jednak s luterským Saskem, jednak s kalvínskou Falcí a již se také tu a tam potkáváme s myšlenkou, že by katolická dynastie habsburská v Čechách a na Moravě mohla býti nahrazena dynastií saskou nebo falckou. Určitější podoby tyto snahy nabyly za Matyáše, když počínalo hrozivěji vystupovati nebezpečí vlády Ferdinanda Štýrského. Již r. 1614 někteří lutersky smýšlející členové stavů českých, jmenovitě hrabata Thurn a Šlik, kteří v boji o Majestát r. 1609 byli stále v popředí stavů pod obojí, projevovali vyslanci kurfiřta saského úmysl pū-

sobiti k sesazení dynastie habsburské a nabídnouti českou korunu kurfiřtovi. Oznamuje to svému pánovi, saský vyslanec ujišťoval jej, že takové smýšlení je mezi nekatolickými stavy českými všeobecně rozšířeno. V jakési společnosti české šlechty byl prý svědkem, jak skoro všichni přítomní bez obalu projevovali svůj odpor proti habsburské dynastii a svou náklonnost k dynastii saské. Zatím co část české šlechty, blízka luterství, obracela své zraky do Saska, jiní, zvláště Bratři, vyhledávali s podobnými úmysly styky s kurfiřtem falckým. Když však r. 1617 císař Matyáš předložil sněmu českému žádost, aby arcikníže Ferdinand byl od stavů přijat za krále českého, neodvážili se odepřítí mu její splnění. Někteří se sice pokoušeli dokazovati, že stavům českým náleží právo voliti si krále zcela svobodně, směřující tím patrně proti kandidatuře Ferdinandově, posléze však bylo od sněmu uznáno dědické právo Ferdinandovo na trůn český a Ferdinand byl prostě za krále přijat.

Sotva byla takto uspokojivě pro dynastii rozřešena otázka nástupnická v Čechách, vláda Matyášova a všechna strana katolická jala se ještě bezohledněji a výbojněji vystupovati proti nekatolíkům. Její vzrostlé sebevědomí se projevilo zvláště rázným zasažením do dlouholetého sporu o kostely protestantské v Broumově a Hrobu, na statcích opata břevnovského a pražského arcibiskupa. Kostely ty vystavěli si tamní protestantští poddaní brzy po vydání Majestátu, opírajíce se o „Porovnání“ učiněné tehdy mezi stranou pod jednou a pod obojí, podle něhož poddaným protestantským na statcích královských mělo býti

volno stavěti si kostely. Protože podle názoru v Čechách rozšířeného a také od katolických králů českých zastávaného byly statky ústavů církevních počítány za příslušenství královské komory, byli protestanté broumovští a hrobští zajisté v právu. Ale strana katolická tomu odporovala, tvrdíc, že se Majestát a Porovnání netýkají v té věci statků patřících ústavům duchovním. Spor o to se táhl několik roků; dvůr císařský v něm sice stál na straně katolických vrchností, ale rázného zakročení proti protestantům v Broumově a Hrobu se neodvažoval. Sotva však Ferdinand byl korunován za krále, nařídil císař některé z jejich vůdců potrestati vězením, a z jeho rozkazu dal břevnovský opat kostel v Broumově zavřítí a pražský arcibiskup dal hrobský kostel rozbořit.

Tyto násilné skutky strany katolické pohnuly defensory, volené od stavů pod obojí podle Majestátu na obranu jejich práv náboženských, ke svolání sjezdu strany pod obojí. Ačkoli právo k tomu bylo jim výslovně přiznáno sněmovním artykulem o moci defensorské z r. 1609 schváleným od císaře Rudolfa, přece v kruzích stavům nepřátelských spatřován ve skutku tom takřka počátek odboje. Průběh sjezdu však nebyl nikterak revoluční. Sjezd sešel se 6. března 1618 v budově Karolina a defensoři předložili mu řadu stížností na porušování Majestátu a úmluv z r. 1609 od vlády i strany katolické, jmenovitě na zboření kostela hrobského a uvěznění měšťanů broumovských. Po delších poradách usneseno všechny stížnosti, uvedené ve spis, předložiti císařským místodržícím, a kdyby to nepomohlo, samému císaři. Když se pak od místodržících dostalo sta-

vovské deputaci příkrého odmitnutí, odeslán stížný spis císaři. Vykonav to, sjezd stavů pod obojí se rozešel; měl se však sejítí koncem května, aby pojednal o císařově odpovědi, jež zatím mohla dojíti.

Tato odpověď přišla však mnohem dříve, již 21. března, tedy asi 10 dní po odeslání stavovské stížnosti. Byla sepsána tónem velice rozhodným. Císař tu prohlašoval, že nehodlá trpěti pokračování sjezdu stavovského, protože poznává, že směřuje proti jeho osobě a přesahuje práva přiznaná stavům Majestátem. Jeho shovívavost je prý vyčerpána a je odhodlán původce těchto událostí pohnati před soud. Současně nařizoval císař svým místodržícím, aby předvolali defensory, přiměli je k odvolání ustanoveného sjezdu a všem pozvaným zakázali účastniti se ho. Příkrá odpověď císařova vzbudila mocný rozruch a nevoli mezi stavy pod obojí. Ujala se mezi nimi domněnka, že vlastními původci nemilostivého listu císařského jsou královští místodržící Martinic a Slavata a nejv. kancléř Zdeněk z Lobkovic. Domněnka ta byla nesprávná — list byl sepsán hlavním rádcem Matyášovým, kardinálem Khleslem —, ale pro oba podezříváné místodržící měla osudné následky.

Stavovští defensoři odpověděli na list císařův písemně. Upozorňovali správně, že se dosud přísně řídili zákonem a že mají dobré právo konati ohlášený sjezd. Není prý jim ani možno sjezd ten odvolati, protože jeho konání bylo usneseno na minulém shromáždění stavů pod obojí a jim nesluší usnesení to rušiti.

Ale vláda nepřestala na zákaze stavovského sjezdu, nýbrž užila k jeho zmaření i jiných pro-

středků. Především se snažila pohnouti všelikým nátlakem města královská, aby se odřekla defensorův a veřejným projevem osvědčila svou oddanost císaři. U některých měst se jí to skutečně podařilo, jmenovitě všechna tři města pražská povolila nátlaku vlády, většina se však nedala pohnouti, aby zapřela své přesvědčení. Také učiněn podobně jako na počátku boje o Majestát pokus způsobiti roztržku ve straně pod obojí vzkříšením starého husitství; někteří faráři pražští sice podle vůle vlády jali se zaváděti staré řády husitské, ale hnutí nenabylo většího významu. To vše, ani nový list císařův, zakazující mírnějším tónem, ale přece rozhodně konání sjezdu, neodvrátil defensorův od jejich úmyslu, v němž byli utvrzováni projevy souhlasu z celé země. V duši asi již aspoň někteří z nich byli rozhodnuti užití chystaného sjezdu k ráznému vystoupení proti nenáviděným místodržícím a snad i k zřejmému povstání.

V ustanovený den, v pondělí 21. května 1618, byl zahájen v Karolinu osudný sjezd strany pod obojí, k němuž se sice dostavili zástupcové jen několika měst (Kutná Hora, Kouřim, Chrudim-Beroun, Ml. Boleslav a Slané), za to však valné množství šlechty. Ještě před začátkem jednání přinesen do shromáždění vzkaz královských místodržících, aby se všichni přítomní dostavili na hrad. Stavové se na toto pozvání odebrali hromadně na hrad, kde jim předloženo právě došlé psaní císařské, znova, ale zase jen mírnou formou, zakazující konání sjezdu. Po jeho přečtení stavové se usnesli, že se druhého dne, v úterý, zase shromáždí v Karolinu, aby se uradili o odpovědi.

To se vskutku stalo. Když se v úterý 22. května již rokovalo, počaly do shromáždění pronikati poplašné zvěsti. Hrabě Thurn, přední mezi defensory a vlastní ředitel jejich postupu proti vládě, oznamoval, že v minulých dnech bylo mu přísně nařízeno, aby se vypravil ke dvoru, a hlásil, že je hotov rozkazu poslechnouti. Stavové pak mu připovídali, bude-li kým naň saháno, že se ho svorně zastanou. Potom se pojednou rozšířila pověst, že místodržící s hejtmanem hradu pražského rozmnožili neobyčejně posádku při branách zámeckých. To prý je nastrojeno proti stavům; až přijedou na zámek, bude jejich čeleď zdržena před branami a přednější ze stavů, mezi nimi Thurn, budou pozatýkáni. Ihned vypravena deputace k místodržícím, kteří rozhodně popřeli pravdivost takové zprávy. Aby zaplašili všechny obavy, dovolili stavům na jejich žádost, aby přišli na hrad ozbrojeni. Zatím se mezi obecným lidem roztrušovaly pověsti, že se potáhne na jesuity a kláštery, a hnedle se vyprávělo, že kollej jesuitská je vypleněna a jesuité rozehnáni a pobiti. Všude byl ruch a rozčilení. Kupci, zvláště židovští a katoličtí, rychle zavírali krámy. Ale k násilnostem toho dne přece nedošlo, hlavně zásluhou opatrného a umírněného jednání defensorů, kteří způsobili, že ozbrojená výprava stavů na hrad byla odložena na druhý den.

Leč zatím již sami defensoři byli odhodláni přejíti od vyjednávání ke skutkům. Hrabě Thurn již v úterý dopoledne ve shromáždění stavů mluvil o potřebě provésti nějakou „demonstraci“ proti nepřátelům Majestátu a v soukromí prý vykládal známým, že stavové musí některé své nepřátele

vyhoditi oknem. Určité rozhodnutí se však stalo teprve na schůzi v domě Smiřickém na Malostranském náměstí (u Montágů). Mimo jiné byli tu přítomni zvláště Thurn a Budovec. Všichni se shodovali, že dlužno zakročiti proti místodržícím, ale o způsobu toho zakročení se názory rozcháze-ly. Někteří navrhovali, aby místodržící byli probodeni, většina však se rozhodla pro svržení z oken. Tento způsob náhlého soudu měl v Čechách jaksi historickou oprávněnost. Na počátku bouří husitských r. 1419 vzbouřený lid smetal nenáviděné konšely z oken radnice novoměstské. R. 1608, když se stavové pod obojí dohodli o 25 člancích, jež se měly předložit císaři, připojili k svému usnesení výhrůžku, kdokoli by budoucně chtěl rušiti jejich ujednání, aby jej z okna vyhodili. A v potomních zápasech o náboženství podobná hrozba proti odpůrcům stavů pod obojí se ozvala častěji. Ale také v cizině, na př. v Nizozemí a Španělech, bývalo někdy takovým způsobem zakročováno proti nenáviděným osobám. Myšlenka vyhoditi královské místodržící z oken královského hradu nebyla tedy zcela původní a neodporovala názorům tehdejší doby. Stavové, kteří se k skutku takovému odhodlali, byli zajisté přesvědčeni, že spravedlivě a zaslouženě potrestají své odpůrce.

Když se tedy ve středu 23. května ozbrojení stavové ubírali na hrad, aby dali místodržícím slíbenou odpověď, jejich vůdcové byli již pevně odhodláni způsobiti násilné potrestání místodržících. Shromáždivše se na hradě v hojném počtu — udává se, že toliko ze šlechty bylo asi 150 osob —, odebrali se nejprve do zelené (soud-

ní) světnice, kde podle zvyku, zavedeného vlivem bratrským od r. 1609, jednání bylo zahájeno modlitbou. Po modlitbě čten text dotazu, který měl býti podán místodržícím. Stavové si v něm stěžovali na těžká psaní, která jim byla poslána jménem císařským, a jimiž prý vlastně již byli odsouzeni hrdla a poctivosti. I tázali se místodržících, zda radili k takovým psaním a je schvalovali.

Když text tohoto dotazu byl schválen, stavové se odebrali hromadně k místodržícím do české kanceláře v druhém poschodí hradu. Naplnili celou kancelář mimo kout u okna, kde byli místodržící, a ještě mnoho osob stavovských, hlavně měšťanů, stálo mezi otevřenými dveřmi i venku. Z místodržících byli tou dobou v kanceláři pouze čtyři, nejv. purkrabí Adam ze Šternberka, umírněný katolík, který r. 1609 na místě nejv. kancléře byl podepsal Rudolfův Majestát, dále oba předáci bojovné strany katolické, nejv. sudí Vilém Slavata a karlštejnský purkrabí Jaroslav Bořita z Martinic, a posléze převor řádu maltského Děpold Matouš z Lobkovic. S místodržícími byl přítomen také jejich písař Fabricius.

Jménem stavů p. Pavel z Říčan přednesl místodržícím stížnost před tím od stavů schválenou. Místodržící žádali, aby mohli odpověděti teprve po úradě s nepřítomnými svými kollegy, ale stavové chtěli odpověď ihned. Když se o to vyjednávalo, vůdcové stavů pojednou jali se zasypávati výtkami přímo ty, jimž vlastně platila jejich návštěva, Martinice a Slavatu. Bylo jim vytýkáno, že oba v úřední své činnosti utiskovali protestanty, že jejich vlivem se v české komoře nejednalo

rovnoprávně s oběma stranami. Slavata a Martinic na některé výtky odpovídali stručně, hájíce své jednání, ale stavové nic na to nedbali. Rozhořčení jejich vzrostlo nadmíru, když přišla řeč na poměr obou místodržících k Majestátu na svobodu náboženskou. Nejprve p. Vilém z Lobkovic pověděl, že při sněmu r. 1617 sám slyšel slova Slavatova, že on, Slavata, nestojí o potvrzení Majestátu, jako nestál nikdy o Majestát sám. Potom na žádost náčelníků stavovských p. Pavel z Říčan přečetl prohlášení, které na sněmu r. 1609 po vydání Majestátu byl učinil jménem stavů pod obojí p. Václav Budovec z Budova proti Zdeňkovi z Lobkovic, jenž nepodepsal Majestát, a proti Slavatovi a Martinicovi, kteří odepřeli potvrditi svým podpisem známé Porovnání mezi stranou pod jednou a pod obojí i t. zv. amnestii, listinu, již král zaručoval stavům beztrestnost za vše, co podnikli v boji o Majestát, a kterou stavové pod obojí chtěli míti pro lepší bezpečnost podepsanu také od pánů katolických. Toto prohlášení Budovcovo z r. 1609 se končilo pohrůžkou, dojde-li někdy k porušení Majestátu nebo Porovnání, že stavové vystoupí proti těm, kdo nechtěli podepsati ony listiny, jako proti zjevným nepřátelům pokoje a svornosti. Když přečetl tento protest Budovcův, p. Pavel z Říčan prohlásil jménem stavů, poněvadž prý se přesvědčili, že se Martinic a Slavata provinili proti jejich náboženství a Majestátu, že je za své nepřátele, rušitele pokoje a obecného dobrého drží a vyhlašují.

Hlučný souhlas, jímž stavové provázeli slova pána z Říčan, znamenal již odsouzení místodržících a podle dřívější úmluvy trest měl býti ihned

vykonán. Dříve než k tomu přistoupeno, byli oba místodržící, jimž nebyla přičítána přímá vina, Adam ze Šternberka a Děpold z Lobkovic, vyvedeni z kanceláře. Hned potom — bylo asi po desáté hodině dopoledne — vyhození oknem nejprve Martinic, za ním Slavata a konečně i písař Fabricius, který popudil stavy napomínáním a pohrůžkami, aby byli pamětlivi, kde jsou a s kým jest jim jednati.

Mimo nadání všichni tři při tom pochodili ku podivu dobře. První z vyhozených, Martinic, nedopadl dolů do příkopu, nýbrž pouze na jeho hořejší okraj, přímo pod oknem u zdi hradu. Padl s výše asi 16 metrů sedě a utrpěl jen několik lehčích poranění tím, že při pádu narazil na rukojeť kordu. Mnohem hůře se vedlo Slavatovi. Bráně se zoufale, chytil se Slavata v poslední chvíli pravou rukou okenního rámu a křečovitě se ho držel. Když ranami přes ruku byl přinucen pustiti se, padal příliš blízko zdi, takže hlavou narazil na římsu okenní u prvního patra a prorazil si hlavu až na kost. Odraziv se ode zdi, dopadl až na kraj příkopu, a protože od utrpených ran ztratil vědomí, svalil se ještě o několik metrů hlouběji do příkopu. Při tom se mu hlava zapletla do pláště a krev z rány na hlavě tekla mu do úst, takže počal chroptiti a dusiti se. Písař Fabricius dopadl na zem rovně na nohy a protože nebyl vážně poraněn a viděl, že stavové začínají střílet za shozenými, dal se hned na útěk. Dostal se šťastně za město a vsednuv na kočár, ujel do Vídně.

Zatím Martinic vida, že je Slavata v nebezpečí života, odhodlal se přispěti mu ku pomoci. Aby

stavové v kanceláři nepoznali, že se mu nic nestalo, skoulel se dolů k Slavatovi. Jemuž pomohl z nebezpečné situace. Tu však již někteří z čeledi českých pánů přiběhli na valy nad příkopem a jali se stříleti po obou místodržících. Aby je oklamali, ztišili se Martinic a Slavata a leželi nepohnutě. Když pak se jejich protivníci rozešli, jsouce přesvědčeni, že jsou mrtví, byli od svých služebníků, kteří se k nim šťastně dostali, dopraveni do paláce lobkovického (dnes švarcenberského). Martinic ještě toho večera dal se v přestrojení na útěk z Prahy. Slavata, těžce zraněný, zůstal po celý rok v domě lobkovickém, a stavové, kteří o tom brzy zvéděli, nežádali již jeho života. Spokojili se tím, že podepsal revers, že se stavům nikdy nebude mstít za to, co mu byli učinili.

Zachránění tří osob svržených do hradního příkopu s výše 16 metrů vzbudilo, jak pochopitelno, nemalý rozruch i podiv. Strana katolická brzy se jala vysvětlovati to zázrakem. Jakási žena viděla prý P. Marii zadržující tři nešťastníky v pádu. Později pak se o události té vytvořily celé legendy. Ale jiné zprávy současné vykládaly zachránění místodržících příčinou zcela přirozenou. Shození dopadli měkce na hromadu papíru, smetí a jiných odpadků, jež tam po leta byly vyhazovány z oken obou poschodí. Leč i tak nemohlo býti pochyby, že vyhození měli neobyčejné štěstí.

Když se zpráva o svržení místodržících roznesla po městě, vzbudila všude nesmírné pohnutí. Lid se sbíhal, chystaje se k pomstě nad nenáviděnými odpůrci; zvláště jesuité, před jejichž koleji shromáždil se veliký dav lidu všelijak ozbro-

jeného, obávali se, že se jim zle povede. Nejvíce lidu se hrnulo na Malou Stranu, aby zvědělo, co se děje na hradě. Konečně se stavové objevili před hradem, páni a rytíři na koních, měšťané pěšky. V čele stavů Thurn projel celým městem a domluvami mírnými i přísnými vyzýval shromážděný lid, aby se na nikom nedopouštěl násilností a odebral se po svém zaměstnání. Stavové jsou prý hotovi odpovídati za své jednání. Vlivu Thurnovu se skutečně podařilo zachovati v Praze klid.

Toto rozvážné jednání stavů po defenestraci stejně jako vše, co byli podnikali před tím, ukazuje, že se vyhození místodržících nestalo v okamžitém rozčilení, z nerozumné ukvapenosti, naopak že to byl čin předem dobře uvážený a připravený, k němuž se vůdcové stavů odhodlali s rozvahou, chtějíce tak přinutiti stavy k rozhodnému a svornému postupu proti dvoru. Jak Thurn pověděl, byli přesvědčeni, že stavům nezbývalo nic jiného, než buď se vzdáti Majestátu, t. j. těžce vybojované svobody náboženské, nebo „extrematentire“, pokusiti se o nejzazší. Aby pak strhli všechny stavy k podniknutí tohoto pokusu, bylo potřebí učiniti něco, co by jim znemožnilo ústup. Toho bylo defenestrací vskutku dosaženo.

Vůdcové stavů pod obojí byli si také dobře vědomi, že defenestrace znamená počátek státního převratu. Hned druhého dne ve shromáždění stavů, k němuž se dostavili již také zástupcové měst pražských, učiněna opatření potřebná k zřízení zatímní vlády. Podobně jako byli učinili před sedmi roky za vpádu pasovského, zvolili stavové třicet direktorů, po desíti ze stavu panské.

ho, rytířského a městského. Mezi direktory zvolenými ze stavu panského byli ze známých nám osob hrabě Jáchym Ondřej Šlik, pan Václav Budovec a Pavel z Říčan. Ale vlastním vůdcem této stavovské vlády se stal Václav Vilém z Roupova, muž rozsáhlého vzdělání a hojných zkušeností, který byl vynikl již v bojích stavů českých za svobodu náboženskou na konci vlády Rudolfovy. Velikým nedostatkem této vlády stavovské bylo, že se jejím členům, mužům jinak většinou vzdělaným a nikoli neschopným, nedostávalo praktických znalostí potřebných k řízení země, což bylo zaviněno hlavně tím, že jako nekatolíci byli v předešlých letech soustavně vzdalováni zemských úřadů. Mužů, kteří by silou své vůle a rozhodností svého jednání dovedli ovládnouti své soudruhy a pevnou rukou řídití hnutí vzbuzené defenestrací, mezi nimi ovšem také nebylo.

Že hr. Thurna, který dosud byl duší stavovského hnutí, nenacházíme mezi direktory, vysvětluje se tím, že jemu přikázán úkol jiný, neméně důležitý. Byl zvolen za vrchního velitele českého vojska, které mělo býti postaveno do pole. Toto vojsko mělo se skládati po tehdejšímu způsobu ze žoldnéřů najatých za peníze. Aby si je opatřili, usnesli se stavové, že všechny daně, povolené císaři sněmem z r. 1615 na dobu pěti let, pokud ještě nebyly zaplaceny, mají býti odváděny direktorům, jimž dána plná moc naverbovati vojska podle potřeby. Vedle toho však nařízena sjezdem veřejná hotovost tím způsobem, že měl býti připraven k boji určitý počet domácího lidu pěšího i jízdného — asi 17000 pěších a 2400 jezdců.

Těmito usneseními sjezdu stavů pod obojí, jež měla úplně ráz usnesení sněmovních, byla zcela formálně zřízena revoluční vláda stavovská v Čechách. Direktori jali se hned také vládnouti. Jedním z prvních jejich skutků bylo osvobození uvězněných měšťanů broumovských. Brzy potom vy-povědění jesuité jakožto přední odpůrcové náboženské svobody zaručené stavům Majestátem z r. 1609. Ale největší pozornost věnovali direktori ve spolku se stavovskými generály, jmenovitě s nejvyšším generálem hr. Thurnem, opatření a organizaci vojska. Než uplynul měsíc od defenestrace, stálo pohotově 3000 pěších a 1100 jízdných žoldnéřů, což byl na tehdejší poměry počet dosti značný. V polovici června vytáhl hr. Thurn s vojskem tím z Prahy směrem k rakouským hranicím. Chtěl se zmocniti Krumlova a Budějovic, jež se byly octly v rukou císařských posádek. Krumlov sice donutil ke kapitulaci, ale Budějovice setrvaly v odporu.

Bylo patrné, že vojsko stavovské nestačí k větším podnikům válečným, že je potřebí verbovati dále. K tomu bylo arci třeba peněz. Protože usnesení sjezdu květnového nestačila k jich opatření, svolali direktori koncem června sněm, k němuž se dostavili nejen stavové pod obojí u velickém počtu, nýbrž i někteří z umírněných katolíků. Tu si vyžádali direktori, aby mohli najmouti dalších 6000 pěšího vojska a 2000 jezdců, tak aby celá armáda stavovská vzrostla asi na 12000 pěších a 4000 jezdců. Od vypravení veřejné hotovosti mělo se docela upustiti, za to však sněm měl povolití hotové peníze. Všem těmto požadavkům vlády direktorské bylo vyhověno.

Zatím co stavové čeští horlivě se připravovali k boji, u dvora císařského nebylo ještě rozhodnuto o stanovisku, jež bylo by zaujmouti k českému povstání. Když došly ke dvoru císařskému zprávy o defenestraci a dalších revolučních krocích stavů českých, z nichž bylo patrné, že stavové jsou odhodláni k rozhodnému boji, starý a chorý císař Matyáš byl ochoten dáti se do vyjednávání. Tomu se však vzpíral zvolený král český arcikníže Ferdinand, naléhaje, aby povstání bylo potlačeno mocí. Jeho názor podporovali předáci bojovné strany katolické, jmenovitě nejv. kancléř český Zdeněk z Lobkovic, sekretář Michna a vyslanec krále španělského. Z těchto kruhů vyšel brzy po defenestraci pamětní spis, jasně osvětlující smýšlení této strany. Tu se vykládalo, že v českém povstání dlužno spatřovati vlastně dobrodiní pro císaře, protože se mu jím dává možnost zakročiti rázně proti stavům českým a zkrotiti jejich zpupnost. Cís. Matyáš zprvu váhal poslechnouti těchto rad, když však se Ferdinand uvězněním hlavního rádce Matyášova kard. Khlesla domohl rozhodujícího vlivu u dvora, zvítězilo stanovisko bojovné. Tak po některém otálení i strana císařská počala najímati vojsko, které v srpnu dostoupilo počtu asi 14000 mužů. Vojenská síla obou stran byla tedy na počátku boje v létě 1618 skoro stejná.

Ale od počátku bylo zjevno, že boj nebude vybojován pouze mezi císařem a stavy českými, že v boj ten budou strženy také jiné mocnosti evropské a jeho výsledek že bude záviseti také na tom, jaké spojence si zjednají obě strany. Vskutku záhy na obou stranách zahájeny styky s cizinou.

Nabídl-li hned po vypuknutí odboje španělský vyslanec válečnou pomoc svého pána císaři, zachoval se podobně k Čechům kurfiřt falcký, jenž od let měl důvěrné styky s částí české šlechty. Již v červenci přišel do Prahy zvláštní vyslanec kurfiřtův hrabě Solms, aby jménem svého pána nabídl pomoc nejen jeho, nýbrž i jiných knížat protestantské unie. Jinak většina knížat německých katolických i protestantských chovala se zprvu nerozhodně, nemajíc chuti vměšovati se do zápasu Čechů s císařem. Rovněž Francie, kde od smrti Jindřicha IV. nabyt vrchu směř méně nepřátelský rodu habsburskému, zaujala od počátku stanovisko neutrální, a podobně se choval i král anglický Jakub.

Celkem zahraniční situace na počátku českého povstání byla příznivější císaři než stavům českým, protože pomoc, kterou mohli stavové očekávat od kurfiřta falckého a snad i od některých jiných knížat německých, nerovnála se tomu, čím byli ochotni císaři přispěti mocný král španělský, jakož i správce španělského Nizozemí, arcikníže Albrecht, bratr císařův. Ale tato nevýhoda Čechů mohla býti vyvážena, kdyby se jim bylo podařilo strhnouti na svou stranu ostatní země Matyášovy nespokojené s jeho vládou. Skutečně stavové čeští neopominuli záhy o to usilovati. Poselství vypravené od nich do Uher nedocílilo sice úspěchu, za to však stavové obojích Rakous od počátku stavěli se na jejich stranu, činíce překážky císaři v jeho válečných přípravách proti Čechům.

Nejvíce arci záleželo na vedlejších zemích české koruny, připojí-li se k povstání stavů

českých. Kdežto stavové slezští se chovali jako stavové rakouští, kloníce se stále rozhodněji k Čechům, nejbližší jejich sousedé, Moravané, jednali jinak. Ačkoli není pochyby, že smýšlení veliké většiny stavů moravských bylo příznivě nakloněno věci Čechů, přece právě tu setkali se Čechové s překvapující a sotva od nich předvídanou neochotou. Příčinou toho byl mocný vliv někdejšího zemského hejtmana moravského, slavného p. Karla z Žerotína, který se postavil velmi rozhodně proti spolku Moravanů s odbojnými Čechy. Toto jeho chování bývá velebeno jako důkaz obzvláštní politické prozíravosti a rozvahy, ale jistě neprávem. Myslím naopak, že se Žerotín dopustil chyby přímo neodpustitelné. Neváhal-li r. 1608 postavit se v čelo odboje proti Rudolfovi, který sotva byl více odůvodněn a oprávněn než povstání stavů českých z r. 1618, zajisté ani tentokráte neměl otáletí dát své vzácné síly, své veliké zkušenosti politické a všechnu neobyčejnou autoritu, jíž požíval u svých krajanů, do služeb té strany, s níž jej spojovalo stejné přesvědčení, náboženské, národnostní i politické. Trpělo-li české povstání nejvíce nedostatkem skutečného vůdce, přistoupením Žerotínovým mohlo býti tomu nedostatku odpomoženo. Ale Žerotín se nejen nepřidal k povstání, nýbrž přímo překážel snahám stavů českých nakloniti si stavy moravské. Skutečně se mu podařilo překaziti na čas spojení Moravanů s Čechy a udržovati je v nepřirozeném spolku s císařem. Tím však zdrženo bylo také spojení ostatních zemí Matyášových s Čechy, jež mohlo, kdyby se bylo uskutečnilo v čas, míti veliký vliv na výsledek zápasu. Českému povstání byla tak příči-

něním velikého Moravana zasazena první těžká rána, jedna z těch, jež nejvíce zavinily jeho konečný nezdar.

Zatím docházelo již k prvním válečným operacím obou stran. V čele českého vojska stavovského vedle hr. Thurna stál od července jako druhý generál říšský hrabě Hohenlohe, a v srpnu přibyl k tomu ještě hrabě Mansfeld, který vstoupil jako generál artilerie do služeb stavů českých s pomocným sborem 2000 mužů, najatých vévodou savojským Karlem Emanuelem, a přišed počátkem září do Čech, položil se nedaleko katolické Plzně. Toto ustanovení dvou cizích generálů za velitele vojska stavovského podává zřejmý důkaz, že mezi stavy samými nebylo mužů schopných převzítí tento úkol. Projevil se tu velmi osudně dotčený již úpadek vojenského ducha mezi Čechy. Ale ukázalo se, že vůdcům stavů českých scházely i jiné schopnosti potřebné ke zdaru odvážného jejich podniknutí. Ani v opatřování prostředků pro válku, ve vymáhání berní, ve správě svých financí a svého vojska neosvědčili potřebnou schopnost, ráznost a obětavost. Možno sice uvést na jejich omluvu, že stejnými nedostatky trpělo také skoro všechno finanční a vojenské hospodářství habsburských panovníků již od doby cis. Rudolfa, a ještě také po vypuknutí českého odboje, možno také vzpomenouti toho, co bylo již naznačeno, že totiž náčelníci odbojných stavů, byvše po léta soustavně vzdalováni nejvyšších úřadů zemských, nemohli si získati zkušenosti potřebné ke správě věcí veřejných, tím vším se však neodčiní zarmucující skutečnost, že strůjcové povstání sami svou nezpůsobilostí přispěli velmi podstatně k jeho nezdaru.

Velení nad vojskem císařským svěřeno nejprve lotrinskému hraběti Dampierrovi, který se již byl osvědčil v bojích s Uhry a Benátčany. Později, koncem srpna, ustanoven druhý velitel vojsk císařských, hrabě Buquoy, znamenitý válečník španělské školy.

K prvním srážkám mezi vojskem císařským a stavovským došlo v měsíci září u Čáslavě, kam vojsko Thurnovo ustoupilo od Budějovic, a kde se soustředilo i vojsko císařské pod Dampierrem a Buquoyem. Ale srážky ty neměly většího významu, leda že jimi zpustošeny byly okolní kraje. Je však zajímavé, že se tu vojsko císařské setkávalo s velikými nesnázemi, protože všechno obyvatelstvo bylo zcela oddáno věci stavů. Buquoy aspoň oznamoval císaři, že všichni domácí lidé s nadšením se účastní obrany země a tím ztěžují jeho postavení. Kdežto vojsko císařské z Vídně nedostávalo ani nových posil, ani válečných zásob, české vojsko bylo posíleno 3000 mužů, které jim na pomoc přivedl markrabě Krnovský. Toho příznivého stavu užil Thurn k útoku na císařské vojsko, ležící pod Dampierrem u Pelhřimova, a způsobiv mu počátkem listopadu dosti značnou porážku, přinutil je k ústupu jednak na Jihlavu, jednak na Jindřichův Hradec. Potom se Thurn obrátil proti Buquoyovi, s jehož vojskem se srazil mezi Veselím a Lomnicí a dobyl nad ním rozhodného a dosti významného vítězství (9. listopadu). O několik dní později (21. list.) padlo město Plzeň, do té doby hlavní bašta strany císařské v západních Čechách, do rukou stavovského generála hr. Mansfelda.

Tyto první válečné úspěchy stavů českých mohly býti dovršeny, kdyby se vojska česká byla

mohla celou silou vrhnouti na nepřítele. Zatím však nebezpečí hrozící z toho, že Morava nejen nestála při stavech českých, nýbrž dokonce stranila císaři, dopouštějíc jeho vojskům volně procházeti zemí, a že stavové rakouští, řídíce se příkladem Moravy, váhali se připojiti k odboji, přinutilo Čechy k škodlivému roztržštění vlastních sil. Chtěje učiniti nátlak na Moravany i stavy rakouské, vtrhl Thurn s částí českého vojska do D. Rakous až k Vitorazi, a některá oddělení jeho lidu pronikla až skoro k Vídni. Ačkoli se mezi stavy rakouskými vždy více vznášalo odhodlání přidati se k Čechům, nedošlo k tomu ani tentokráte. Příklad stavů moravských a zvl. jejich vůdce Žerotína, jenž u protestantských stavů rakouských požíval největší vážnosti, stále je zdržoval. A všechno úsilí stavů českých přivést Žerotína na svou stranu bylo marné. Zatím, co Čechové sváděli bitvy s císařskými vojsky, Žerotín trval v nejpřátelštějších stycích s dvorem vídeňským a svým vlivem udržoval Moravu v jeho poslušnosti. Ještě na sněmu brněnském v prosinci 1618 podařilo se Žerotínovi společně s kardinálem z Dietrichštejna a p. Karlem z Lichtenštejna, pozdějším protireformačním místodržitelem českým, odvrátiti Moravany od spolku s Čechy, od nichž se do Brna dostavili zvláštní poslové i sám hr. Thurn. Toto rozhodnutí bylo velmi osudné. Kdyby se vojsko stavů moravských i rakouských bylo spojilo s Thurnem, byl by se octl císař, který měl tehdy po ruce jen asi 2000 mužů, v největší tísní a sotva byl by odolal spojenému nátlaku stavů, nemoha čekati na pomoc z Německa, Italie, Španělska nebo odjinud. Takto však Thurnovi byl znemožněn

důraznější postup proti Vídni. Po celou zimu nepřátelská vojska ležela nečinně ve svých táborech, strádající hrozně zimou i nemocemi, jež zvláště v českém vojsku krutě řádily, působíce mu neuvěřitelné ztráty. Ještě hroznější bylo utrpení obyvatelstva v těch krajinách, kde tábořilo vojsko císařské. Pustošení a pálení vesnic bylo tu provozováno s příšernou soustavností. Počítalo se, že pouze v kraji prácheňském bylo takto zničeno do března 1619 přes 200 vesnic.

V té době se dály poslední pokusy o zjednání smíru mezi císařem a odbojnými stavy českými, k nimž se zatím zcela otevřeně přidali také stavové slezští. Za těchto vyjednávání, která by sotva byla vedla k cíli, protože na žádné straně nebyla upřímná vůle ke smíru, zemřel císař Matyáš 20. března 1619. Na místo churavého a slabošského Matyáše vstoupil mladý a neústupný Ferdinand II. Ačkoli jeho schopnosti byly zcela prostřední, silným a nebezpečným činilo jej jeho hluboké přesvědčení náboženské, jeho názor, že svoboda vyznání nekatolických je stálou urážkou Boha, a že každý ústupek učiněný nekatolíkům je hříchem. Jestliže přece, ujímaje se dědictví Matyášova, smířlivě se obracel k Čechům, slibuje zachovati jejich svobody, nebylo možno věřiti v upřímnost toho slibu. Stavové se jím také nedali odvrátiti od nastoupené cesty.

Povolivše na sněmu, konaném v březnu, novou hotovost a nové peníze na vojsko, přikročili stavové čeští hned potom k důležité akci: k zjednání spolku s vedlejšími zeměmi koruny české. Když některými ústupky politickými pevněji k sobě připoutali stavy slezské a hornolužické,

pokusili se o získání Moravy. V druhé polovici dubna 1619 vtrhl Thurn s vojskem svým do Moravy a jsa ochotně přijímán tamní nekatolickou šlechtou, postupoval na Brno. To působilo. Dne 2. května sešli se nekatoličtí stavové moravští k poradě, jež se konala za velikého shluku lidu. Když se asi hodinu radili, p. Ladislav Velen z Žerotína, příbuzný bývalého zemského hejtmána moravského Karla ze Žerotína, náhle otevřel okno na náměstí a mocným hlasem se tázal lidu, chce-li věrně státi při stavech pod obojí. Když všichni přisvědčili, zazpívána píseň válečná, vojsku stavovskému nařízeno, aby se zmocnilo bran městských, a stavové s měšťany učinili si přísahu věrnosti a vzájemné pomoci. Hned potom zakročeno proti odpůrcům spolku s Čechy. Z nich Lichtenštejn, který siíboval, že chce býti se stavy za jedno a krev i statky své obětovati, ponechán na svobodě, kdežto kardinál z Dietrichštejna, Žerotín a zemský hejtman Ladislav z Lobkovic byli uvězněni, to jest, byli ve svých bytech hlídáni stavovskými vojáky.

Druhého dne (4. května) sjezd stavů moravských sesadil některé neoblíbené úředníky zemské, mezi nimi i zemského hejtmána Ladislava z Lobkovic. Stavové moravští se chopili sami vlády, jali se obnovovati městské magistráty, vypověděli jesuity ze země a po způsobu českém zřídili vládu třiceti direktorů, po 12 ze stavu panského a rytířského a 6 zástupců městských. Současně učinili spolek se stavy českými i rakouskými. Tak se Morava bezmála rok po pražské defenestraci konečně připojila k českému povstání. Byl to veliký úspěch stavů českých, kterým však již nemohlo býti na-

hrazeno to, co bylo ztraceno za uplynulý rok. Tou dobou již také stavové horní- a dolnorakouští zcela rozhodně postavili se na stranu Čechů a vyjednávali otevřeně o spolek s nimi.

Za takových poměrů mohl se Thurn odvážiti nového vpádu do Rakous. Již koncem května se blížil s vojskem asi 10.000 mužů k Vídni. Tam byla tou dobou posádka jen asi 2000 mužů, ale značné posily byly na pochodu a také obyvatelstvo, z polovice katolické, mohlo přispěti k obraně města. Ale naopak postavení císaře Ferdinanda v jeho residenci bylo ohrožováno vnitřním nepřítelem, protestantskými stavy dolnorakouskými. Jeho tíseň dostoupila vrcholu, když se Thurn v prvních dnech června zmocnil předměstí vídeňských, a stavové dolnorakouští, jsouce tím povzbuzeni, počali odhodlaněji vystupovati. Nicméně stav císařův nebyl nikterak beznadějný a zlepšil se docházením nových a nových posil. Nemoha ani pomýšleti na pravidelné dobývání Vídně a vida, že naděje v dostatečnou podporu dolnorakouských protestantů se nesplňuje, rozhodl se Thurn ještě v první polovině června nastoupiti zpáteční pochod do Čech.

Tam zatím druhé oddělení vojska českého, tábořící v jižních Čechách za vedení Hohenloha, octlo se v nepříznivém postavení sesilováním zbrojné moci císařského generála Buquoye. Proto nařídili direktori Mansfeldovi, jehož nebylo již v Plzni potřebí, aby s lidem svým táhl na jih k hlavnímu vojsku českému. Ale Buquoy zvědév o tom, postavil se mu v cestu a porazil jej nadobro u Záblatí (v okrese Hlubockém) a zničil celý jeho sbor 3000 mužů. Byla to těžká ztráta

pro Čechy, jež způsobila velmi nepříznivý obrat válečné situace. Zatím co Thurn kvapem se vzdaloval od Vídně, císařské vojsko vedené Buquoyem postupovalo směrem ku Praze. Ale příchod Thurnova vojska do Čech přinutil Buquoye vrátiti se k Budějovicům, kde se rozložil se svými sbory. Také spojené vojsko pod Thurnem a Hohenlohem — celkem asi 30.000 mužů — položilo se táborem u Lomnice. Jeho stav byl velmi neutěšený. Ukazovalo se stále zjevněji, že žádný z jeho vůdců nemá vlastností potřebných k ovládání tělesa tak nestejnorodého a nespolehlivého, jako bylo tehdejší vojsko žoldnéřské, ani k úspěšnému vedení války. Proto se direktori počali ohlížeti po novém veliteli, a v srpnu 1619 se jim podařilo získati pro ten úkol knížete Kristiána z Anhaltu, který již od let jako vlastní ředitel falcké politiky významně zasahoval do českých poměrů, stýká se přátelsky s vynikajícími předáky evangelických stavů českých. Anhalt měl však i značné zkušenosti válečnické a vynikal li jako vojevůdce nad Thurna i Hohenloha, převyšoval daleko Mansfelda ryzostí povahy i upřímnou oddaností věci, pro kterou Čechové povstali proti rodu habsburskému. Ale Anhalt zatím ještě nezůstal při vojště, nýbrž se vydal do Heidelberka, aby kurfiřta falckého pohnul k přijetí české koruny. Vojsko české, nemajíc schopného velitele, jsouc oslabováno vnitřními nepořádky, plynoucími zvláště z nesprávného vyplácení žoldu, a tísněno císařským vojskem Buquoyovým, zůstávalo nadále v stavu velmi nepříznivém.

Kdežto na poli válečném nedocházelo k rozhodnějším činům, udály se zatím důležité změny

v povšechné situaci politické, jež měly veliký význam pro obě nepřátelské strany. 19. srpna byl král Ferdinand II. jednohlasným usnesením generálního sněmu všech zemí české koruny sesazen s trůnu českého, a již za týden potom vykonána volba nového českého krále.

Tři kandidáti se ucházeli o trůn český: kníže Karel Emanuel Savojský, kurfiřt falcký Fridrich a Jan Jiří kurfiřt saský. Kníže savojský, ačkoli se zavděčil Čechům poskytnutím značné pomoci válečné, nenašel mezi nimi mnoho přívrženců. Za to veliké obliby požíval u mnohých kurfiřt saský, s nímž sbližovalo valnou část stavů českých jeho luterské náboženství. Ale kurfiřt nebyl nikterak ochoten postavit se v čelo odbojných stavů českých. Spatřoval v jejich vystoupení proti císaři zásadní nebezpečí pro autoritu panovnickou a s nelibostí pozoroval, jaké rozšíření a význam mají mezi nimi Bratří a jiné směry náboženské, příčící se jeho orthodoxnímu luterství. Tak se záhy do popředí dostala kandidatura kurfiřta falckého, pro kterou pracoval nejen kníže Kristián z Anhaltu, nýbrž i hlavní vůdcové stavů českých. Jako zeť anglického krále Jakuba I. a ředitel protestantské unie knížat německých zdál se mladý kurfiřt falcký zvláště výhodným kandidátem trůnu pro země české, jimž tolik bylo potřebí podpory zahraničné, a jeho kalvínské smýšlení činilo jej milým zvláště bratrským členům české šlechty. Když kurfiřt Fridrich po některém váhání projevoval ochotu přijmouti českou korunu, zvolen ve dnech 26. a 27. srpna od sněmu českého i od zástupců všech ostatních zemí české

koruny za českého krále. O dva dny později, 28. srpna, zvolen byl sesazený král český Ferdinand císařem německým jednohlasně, protože český hlas kurfiřtský sám vykonával, a ani kurfiřt falcký se neodvážil odepřít mu svůj hlas, vida, že by byl zcela osamocen.

Nový král český, 23letý kurfiřt Fridrich, vydal se v druhé polovině října se svou manželkou a dvorem na cestu do Čech. Dne 31. října ráno dorazil průvod královský, jenž obsahoval přes 500 osob, před Prahu u Hvězdy. Byv tam uvítán od zástupců šlechty i měšťanstva, vjel král slavnostně do Prahy. Již 4. listopadu se vykonala slavná jeho korunovace s velikou nádherou a obvyklými slavnostmi. Hned potom král po dávším způsobu osadil všechny nejvyšší zemské úřady, jež se, jak přirozeno, dostaly vůdcům stavovského hnutí. Důležitý úřad nejv. kancléře dán p. Václavu Vilému z Roupova. Současně vrchním velitelem vojska českého prohlášen kníže Kristián z Anhaltu.

V době, jež byla vyplněna událostmi souvisícími se změnou na trůně českém, nastal na bojišti neočekávaný obrat ve prospěch Čechů. Na jejich stranu se přidal odvážný a dobrodružný kníže sedmihradský Bethlen Gábor a s velikým vojskem táhl jim na pomoc. Zvěst o tom přiměla oba vůdce císařské, Buquoye a Dampierra, aby ustoupili z Čech a Moravy k Vídní. Za nimi postupovalo spojené vojsko stavů českých a moravských, jehož počet pomocným sborem uherským rozmnožen koncem října na 35.000 mužů. Toto veliké vojsko přepravilo se koncem listopadu u Prešpurka přes Dunaj a táhlo na Vídeň. Císař

zdála se hroziti ve Vidni neodvratná katastrofa, ale štěstí bylo mu i tentokráte věrno. Povstáním katolického šlechtice v Uhřích byl Bethlen donucen vrátiti se do Uher a spojené vojsko českomoravské ustoupilo za Dunaj, aby zbytek zimy ztrávilo nečinně v severních krajinách Dolních Rakous.

Pomocí Bethlenovou zlepšilo se tedy na čas postavení vojska českého, tak že zjednána zase celková rovnováha mezi stranami, jež v létě 1619 úspěchy Buquoyovými byla velmi povážlivě porušena v jejich neprospěch. Objevovalo se však stále patrněji, že boj nebude vybojován vlastními silami obou stran, že rozhodnutí bude závislé na zakročení činitelů jiných. Vše záleželo na tom, jaké podpory se dostane stranám od jejich spojenců. Není divu, že obě s největším úsilím pracovaly, aby si získaly spojence a zajistily jejich podporu. Brzy však bylo zjevno, že na tomto poli úspěchy Ferdinandovy jsou daleko větší než úspěchy Čechů.

Hned po volbě Ferdinandově za císaře stala se úmluva mezi císařem, duchovními kurfiřty a vyslancem krále španělského o společný postup proti nepřítelům císařovým. Především smluveno, že spolek katolických knížat, liga vzniklá na konci vlády Rudolfovy, vypraví do pole vojsko jednak na obranu všech účastníků spolku, jednak na pomoc císaři Ferdinandovi proti jeho nepřítelům. Vedení a neomezenou správu tohoto vojska usneseno vložiti do rukou bavorského vévody Maximiliána. Současně se Španělsko zavázalo, že vojskem, jež bude vypraveno ze španělského Nizozemí, vpadne do zad těm nepřítelům císařovým,

kteří by se chtěli chopiti zbraní ve prospěch Čechů. Dalekosáhlými sliby podařilo se císaři v říjnu 1619 získati pro tento plán v é v o d u b a v o r s k é h o M a x i m i l i á n a, jemuž měl připadnouti úkol nejdůležitější. Byl to zisk, jehož nesmírnou cenu objevily pozdější události. Maximilián nebyl vynikající vyjevůdce, za to však vladař silné vůle, bystrého rozumu a podivuhodné energie. V době, kdy byl povolán zasáhnouti tak významně do evropské politiky, měl již za sebou rozsáhlou činnost reformní ve své zemi. Jeho zásluhou se povznesla v Bavorsku moc panovnická a zaveden tu pořádek ve státní správě, jaký v té době byl zjevem nadmíru vzácným. Zvláštní význam mělo, že s neobyčejnou energií provedl velikou reformu vojenského zřízení, již si zjednal stálé vojsko složené z domácího obyvatelstva soustavně cvičeného, tedy stálé vojsko národní, s jakým se v Německu tou dobou jinde ještě nesetkáváme.

Dosáhnuv od Ferdinanda uznání všech svých nároků — císař slíbil Maximiliánovi, že mu nahradí všechny výdaje válečné, a pokud se to nestane, že mu ponechá v zástavě ty země, jichž se ve válce zmocní, dále se mu zavázal, že naň bude přenesena hodnota kurfiřtská, která se měla odnítí Fridrichovi Falckému, — Maximilián se ihned s velkou horlivostí jal činiti přípravy k válce, vyjednávaje s jednotlivými knížaty o výši pomoci, kterou by poskytl. Když na jaře 1620 král španělský, schváliv plán ujednaný s jeho vyslancem, svolil k vypravení armády ze španělského Nizozemí do Německa, když také papež Pavel V. povolil císaři na válku s českými kacíři veliké

pomoci peněžní, když král polský svolil k najímání polských kozáků do služeb císařských, a když se konečně i Francie, která zprvu zachovávala neutralitu, počala kloniti k císaři, bylo jasno, že se císař Ferdinandovi dostane velmi vydatné podpory předních katolických mocností evropských, a žádná z nich že mu nebude překážeti.

Ale tím nebyly diplomatické úspěchy Ferdinandovy nikterak vyčerpány. Bylo konečně přirozeno, že se po bok Ferdinandův v jeho boji s vlastními nekatolickými poddanými a s protestantským králem českým v boji, v němž šlo především o náboženství, postavily mocnosti katolické. Ale téměř neuvěřitelným by se mohlo zdáti, že se k němu připojili i někteří knížata protestantští, především kurfiřt saský Jan Jiří. Vysvětlení tohoto na pohled zarážejícího zjevu podává známý nám již rozpor mezi přívrženci obou hlavních vyznání protestantských, luterského a reformovaného nebo kalvínského. Víme, že Sasko od konce XVI. stol. bylo střediskem příkrého, nesmiřitelného luterství, jež se od kalvinismu odvracelo s hrůzou a nenávisť. V boji proti kalvinismu učil dřívější dvorský kazatel saský Polykarp Leyser, že Luteráni jsou náboženstvím bližší katolíkům než kalvinistům, že ve věcech říšských mohou společně postupovati s katolíky, nikoli však s kalvinisty. Stejný názor hlásal v době, kdy se rozhodovalo o stanovisku Saska k zápasícím stranám, Leyserův nástupce, vášnivý Hoe z Hoeneggu. Toho názoru se ochotně chápali saští státníci, o jejichž sympatie se Čechové docela připravili tím, že si proti kurfiřtovi saskému zvolili za krále kalvínského kurfiřta falckého. Tak

se stalo, že na jaře r. 1620 mohlo dojít k dohodě mezi luterským kurfiřtem saským a přísně katolickým císařem o spolek proti Čechům. Kurfiřt saský slíbil císaři poskytnouti válečnou pomoc proti jeho odpůrcům, když se císař uvolil zastaviti mu od koruny české Horní a Dolní Lužici v náhradu výloh s tím spojených a slíbil přenechat mu některé knížetství, jež by válkou bylo odňato svému dřívějšímu držiteli. V tomto spolku s císařem setrval kurfiřt saský přes odpor vlastních poddaných i spřátelených mocností zahraničních a svým příkladem strhl některá menší knížata německá.

Bylo tedy již v první polovině roku 1620 zjevno, že při císaři Ferdinandovi bude proti Čechům státi více nebo méně rozhodně nejen celá téměř katolická Evropa, nýbrž i značná část německých protestantů. V jakou pomoc mohli naproti tomu doufati Čechové? Po svorné volbě krále Fridricha bylo jisto, že všechny země české koruny budou postupovati společně, a že se k nim připojí také stavové rakouští. Bylo jisto, že také král Fridrich užije v boji s císařem vlastní své moci rodové, která ovšem nebyla valná. V říši německé přirozenými jejich spojenci proti císaři, jehož nepřátelství k protestantům bylo obecně známo, byli by měli býti němečtí knížata protestantští. Z nich však, jak víme, byl pro ně ztracen kurfiřt saský i někteří jiní knížata luterští řídící se jeho příkladem. Ostatní protestantští knížata a stavové říše německé, zvláště ti, kteří byli sdružení v protestantské unii, stáli sice na straně Čechů a jejich krále a jsouce si vědomi náboženského významu jejich boje s císařem, zásadně uznávali potřebu

příspěti jim na pomoc, ale jejich ochota k ráznějšímu vystoupení ve prospěch Čechů a ke skutečným obětem byla velmi nepatrná. Tato váhavost a nerozhodnost protestantské unie působila velmi škodlivě i na ty zahraničné mocnosti, které byly by Čechům mohly poskytnouti vydatnější pomoc. Byly to především generální státy hollandské, jež s Čechy a jejich králem spojovalo stejné smýšlení náboženské a stejný odpor proti rodu habsburskému, a dále Anglie, kde vládl tchán českého krále Fridricha. Hollandané skutečně Čechům přispívali penězi — dávali jim měsíčně 50.000 zlatých —, ale další pomoc činili závislou na tom, zda se král anglický rozhodne podporovati Čechy. Ale král Jakub, nechtěje si znepřáteliti Španělsko, odpíral postaviti se na stranu Čechů a přestával na diplomatickém prostředkování mezi stranami, pro Čechy docela bezvýznamném.

Tyto vážné diplomatické neúspěchy Čechů nemohly býti nahrazeny tím, že se k nim po některém kolísání v létě 1620 zase rozhodně přidal sedmihradský kníže Bethlen Gabor, jenž slíbil vypraviti do Čech pomocný sbor jezdecký a jiným oddílem svého vojska působiti císaři nesnáze v Rakousích. Spolek s Bethlenem, ježž byli nuceni vykoupiti velikými oběťmi peněžními, přivedl Čechy na konec k vyhledávání styků s „odvěkým nepřitelem všeho křesťanstva“ Turky. Aby vyhověli výmince, za které s nimi Bethlen učinil spolek, vypravili na podzim 1620 poselstvo do Cařihradu. Jeho vlastním úkolem bylo zabezpečiti mír s Turky, aby odtud knížeti sedmihradskému nehrozilo nebezpečí. Potom však v dohodě s Beth-

lenem mělo žádati Turky přímo o pomoc. Ale dříve než došlo k úmluvě, byl již nezdar českého povstání zpečetěn porážkou bělohorskou. Tak jednání s Turky, k němuž Čechy dohnalo krajní nebezpečí na ně se valící a jímž pouze následovali příklad některých papežů XVI. stol., nepřineslo jim užitek, ale poskytlo jejich nepřátelům záminku k jejich tupení a snižování.

Výsledek diplomatických vyjednávání vedených na obou stranách v l. 1619—1620 byl tedy svrchovaně nepříznivý pro Čechy a jejich krále. Kdežto proti nim po boku císařově stál mocný a jednotný, energickým vévodou bavorským řízený spolek předních katolických mocností, k němuž se v bezprostředním sousedství Čech družilo i protestantské Sasko, jejich významnějšími spojenci byli pouze nejednotná, nerozhodná a k obětem neochotná unie protestantských knížat německých a nespolehlivý kníže sedmihradský Bethlen Gábor. Za takových poměrů nebylo možno doufat ve vítězství Čechů, ani kdyby vnitřní stav jejich zemí byl býval dobře uspořádán, kdyby jejich králi i jeho osobním rádcům, domácím i cizím, jejich vlastnosti byly propůjčovaly dokonalou způsobilost k velikému úkolu, k němuž byli povoláni, a kdyby konečně vojsko jejich bylo bývalo náležitě vypraveno a řízeno vojevůdci vynikajících schopností. Ale bohužel ani toho všeho se Čechům nedostávalo. Ani vůdcové stavů českých, kteří způsobili povstání proti dynastii habsburské, ani král od nich zvolený, muž dobromyslný, ale bez potřebné energie, nestačili zdolati veliké nesnáze, které vznikly náhlou a radikální proměnou vnitřního ústrojí čes-

kého státu, nedovedli zjednatí pořádek v jeho vnitřních poměrech rozrušených povstáním, zorganizovati všechny jeho síly k důraznému postupu proti mocnému nepříteli a jeho obyvatelstvo strhnouti k ochotnému snášení nezbytných obětí. Téměř od počátku úspěch Čechů mařen byl jednak nedostatkem peněz a špatným hospodářstvím finančním, jednak chatrným stavem jejich vojska, jenž byl ovšem zaviňován především právě nedostatkem prostředků k jeho vydržování, také však špatnou správou záležitostí vojenských a nedostatečnou způsobilostí i nesvorností českých generálů.

Aspoň po této stránce se poměry poněkud zlepšily, když se v únoru 1620 ujal velení nad vojskem českým kníže Kristián z Anhaltu, jehož horlivým působením zaveden lepší pořádek ve vojstě českém. Na jaře 1620 hlavní armáda česká, počtem více než 20.000 mužů, ležela v Dolních Rakousích u Eggenburka a naproti ní stál Buquoy s císařským vojskem asi zhruba stejně silným. K vážnějším srážkám mezi nimi nedocházelo, protože se Buquoy vyhýbal rozhodné bitvě, očekáváje příchod pomocných vojsk, a čeští generálové se k ní rovněž neodvažovali. V této nerozhodné situaci válečné nastal obrat, když v červenci 1620 vévoda bavorský Maximilián vytáhl s pomocným vojskem katolické ligy, obsahujícím více než 30.000 mužů, jehož vrchním velitelem vojenským byl vedle vévody generál Tilly, proti zemím císař. Ferdinanda. Ačkoli vlastním cílem této výpravy byly Čechy, zaměřil Maximilián nejprve do Horních Rakous a přinutiv tamní stavy, aby se mu poddali, opanoval za krátko celou zemi. Odtud jal se kon-

cem srpna postupovati proti Čechám a počátkem září se spojil ještě na půdě rakouské s císařským vojskem Buquoyovým. Spojené jejich vojsko, počtem na 40.000 mužů, přitáhlo 22. září do Budějovic, jež ihned osadilo. Odtud po třech dnech táhli rozděleně na Písek, jehož se zmocnili 30. září, dopouštějíce se všude hrozných ukrutností.

1. října usneseno ve válečné radě zaměřiti přímo na Plzeň, kam se s nevelikým vojskem byl uchýlil hr. Mansfeld, sloužící Čechům. Asi po desíti dnech rozložilo se spojené vojsko císařské a ligistické před Plzní, a jeho vůdcové počali vyjednávat s Mansfeldem. Přijav od nepřátel značnou odměnu peněžní, prohlásil se Mansfeld neutrálním a vstoupil v přátelský styk s nimi. U českého dvora královského toto jednání Mansfeldovo vzbudilo velké zděšení, poněvadž nikdo nevěřil v ryzost jeho povahy. Zdá se skutečně, že se Mansfeld již tehdy chystal přejíti k císařským, ačkoli tento svůj úmysl zastíral. Před Plzní vznikly mezi vrchními veliteli spojených vojsk vážné neshody stran dalšího postupu, a drsné podzimní počasí zle mezi vojskem řádilo. Vévoda bavorský zamýšlel některý čas odejíti z Čech do Bavor, ale posléze neshody byly odstraněny a obě armády se vydaly na pochod ku Praze. 27. října odpoledne narazilo vojsko bavorské nedaleko Rakovníka u Senomat na hlavní armádu českou.

Když se císařské vojsko Buquoyovo počátkem září bylo spojilo s vojskem bavorským, kníže Anhalt s hlavní českou armádou ustoupil ke Znojmu na Moravě, domnívaje se, že vojska nepřátelská budou ho následovati. Když se to nestalo, vrátil se zase do Čech a přes Jindřichův

Hradec dorazil až do Rokycan, kde se položil tábořem. Tam se nějaký čas u vojska zdržoval také český král Fridrich, jenž se však v druhé polovici října zase vrátil do Prahy, aby uvítal vyslance anglické a naléhal na řádné opatrování vojska potravinami. Tou dobou vojsko české ustupovalo od Rokycan na severovýchod k Rakovníku, působíc všude hrozné škody hlavně tím, že na ohně v táboře užívalo dříví ze stavení selských, čímž celé vesnice byly zničeny. Ačkoli se nejvyšší úředníci zemští v těch dnech snažili s největší pílí uspokojiti české vojsko žoldnéřské — každý den napečeno v Praze několik tisíc bochníků a posíláno za vojskem, obilí sváženo z blízka i z daleka a hromaděno ve velkolepých skladištích a především sháněny důrazně peníze zvláště vymáháním nedoplatků daňových —, přece se jim nepodařilo povznésti náladu vojska roztrpčeného nepořádným vyplácením žoldu a všelikými útrapami i stálým ustupováním desorganisovaného.

Přitáhnuv s tímto vojskem k Rakovníku, rozhodl se Anhalt vyčkati tu útoku nepřátelského, protože místo shledával příznivé k obraně. 27. října objevilo se nedaleko R a k o v n í k a vojsko bavorské a hned došlo k menším srážkám. Srážky se opakovaly i v potomních dnech, zvláště 30. října svedena větší bitka, v níž některé oddíly českého vojska, ač se počtem nerovnaly vojsku nepřátelskému, osvědčily velikou statečnost. Hrabata Thurn a Šlik byli by bezmála upadli do rukou nepřátel. Nicméně bitka skončila ústupem českého vojska. Téhož dne přitrhla k Rakovníku císařská armáda Buquoyova a položila se tábo-

rem nedaleko armády bavorské. Ačkoli spojené armády počtem daleko převyšovaly vojsko české, byly proti němu v nevýhodě tím, že kníže Anhalt s českým vojskem zaujal na západ od Rakovníka vyvýšené místo, vojensky velmi příznivé. Přesvědčivše se, že by bylo velmi nebezpečné podniknouti takto útok na Čechy, velitelé spojených vojsk bavorského a císařského se rozhodli obejíti české opevnění a táhnouti ku Praze. Nedostatkem potravin, jímž tato spojená vojska v těch dnech nadmíru trpěla, byli donuceni vyčkati, až přišly nové zásoby z Bavor. Potom teprve, dne 5. listopadu, obě vojska vydala se od Rakovníka na pochod ku Praze.

Když to v českém táboře, kde zase byl přítomen král Fridrich, bylo zpozorováno, vytrhl ještě téhož večera hrabě Thurn se svým plukem ku Praze, a ostatní vojsko vedené Anhaltem ho následovalo hned 6. listopadu ráno. Ačkoli Anhaltovi bylo táhnouti cestami méně schůdnými, než vojskům nepřátelským, která se ubírala hlavní silnicí, podařilo se jeho vskutku nadobyčejnému úsilí předstihnouti nepřítele o půl dne. 7. listopadu odpoledne stanulo jeho vojsko před Unhoštěm. Tu se král Fridrich odloučil od vojska a spěchal napřed do Prahy; podle přání Anhaltova měl se postarati o zřízení naspů na Bílé Hoře, kde Anhalt chtěl vyčkati útok nepřátel. Hned po jeho odchodu bylo zpozorováno, že spojená vojska nepřátelská jsou na blízku, postupující ku Praze. Obě strany se počaly šikovat k boji, a došlo i k malé srážce, ale bitva se z toho nevyvinula.

Když se úplně setmělo, rozhodl se Anhalt táhnouti dále ku Praze. V 8 hodin večer nastoupen

v největší tichosti pochod, a hodinu po půl noci za jasného svitu měsíce české vojsko stanulo na Bílé hoře. Vojáci byli velmi znaveni dlouhým pochodem; mnozí se hned položili na zem a usnuli, V táboře nepřátelském, rozloženém u Unhoště. odchod českého vojska, patrně velmi obratně provedený, byl zpozorován teprve asi o hodinu později, než byl nastoupen. Brzy rozhodnuto vydati se rovněž ku Praze. Předvoj císařského vojska dorazil za svítání 8. listopadu k Ruzyni, kde přepadl klidně odpočívající jízdu uherskou, bojující na straně české, a krutě mezi ní řádil. Ruzyně v boji tom shořela. V českém táboře způsobila událost ta veliký rozruch. Všechno vojsko, asi 21.000 mužů silné, soustředilo se na výšinu Bílé hory a stálo připraveno k boji.

Na úsvitě bavorská armáda vedená Tillym a vévodou Maximiliánem dorazila k Hostivicům a octla se tedy v těsné blízkosti vojska českého. O něco později přiblížila se také císařská armáda Buquoyova. Spojené armády obsahovaly tou dobou asi 26—28 tisíc mužů, byly tedy značně silnější vojska českého. Když Buquoy se svým vojskem položil se západně od Hostivic, vojsko bavorské postoupilo dále na východ. Předvoj bavorský se tak dostal až na 600 kroků od českého vojska a octl se v postavení velmi nebezpečném. Na české straně bylo to zpozorováno, a někteří důstojníci, i sám kníže Anhalt, chtěli toho užiti k útoku na Bavy. Ale upuštěno od toho na radu hr. z Hohenlohe, který doporučoval setrvati v zaujatém postavení. Postavení to bylo vojensky vskutku výhodné. Hr. Thurn, který ráno 8. listopadu s plukem svým přišel na Bílou horu,

prohlásil, kdyby prý s nebes byli měli spadnout na místo nejpříhodnější k šikování, že by se jiné lépe k tomu nehodilo. Od rána pracováno s největším úsilím o jeho opevnění a činěny dispoice stran rozložení vojska. Zatím se shodli generálové spojených vojsk nepřátelských netáhnouti dále ku Praze, jak původně radil cí. generál Buquoy, nýbrž podniknouti útok na české vojsko.

Když potřebné přípravy byly vykonány, začala se krátce po poledni bitva rychlým postupem císařských regimentů proti levému křídlu české armády, kde stál s několika kompaniemi jízdy starý hr. Thurn. První srážka měla výsledek příznivý pro Čechy. V císařské jízdě nastal zmatek, ale když se jí dostalo posily, jaly se české pluky jízdné ustupovati. I jezdcové Thurnovi, nejstarší to regiment armády, dali se zbaběle na útěk, a jejich příkladem stržení ostatní, takže na levém křídle českého vojska nastal hned na začátku bitvy úplný zmatek. A zmatek se počal rozšiřovati na ostatní vojsko, pluk za plukem dával se na útěk, takže po půl hodině zbývalo českého vojska na bojišti sotva třetina. Tu nastal příznivý obrat zásluhou syna Anhaltova, 21letého prince Kristiána, který se svými jezdci s velikou prudkostí a odvahou dorážel na císařské a uvedl pravé jejich křídlo do veliké tísně, jež byla zvyšována tím, že vojsku bavorskému dosud se nebylo podařilo zaujmouti pevné postavení na příkřejším svahu hory. Protože se zatím Anhaltovi s jeho jezdci dostalo posily, nastal kritický okamžik pro vojsko císařské.

Brzy se však situace změnila v neprospěch Čechů. Přestrašení náhlým výpadem polských

jezdců, bojujících ve vojště císařském, jali se nejprve zmateně prchati uherští jezdci pomáhající Čechům. Skoro současně také jízda mladého Anhalta obnoveným útokem nepřátel byla prolomena a obrácena na útěk, když mladý Anhalt, byv dvakráte těžce zraněn, padl ve mdlobách s koně. Zatím i na pravé křídlo českého vojska rozložené nedaleko Hvězdy počali dorážeti postupující pluky bavorské. I tu uherští vojáci projevíli úžasnou zbabělost. Tak i zde nastal ústup. Pluk za plukem opouštěl své stanoviště, pouze moravské vojsko pod mladým Šlikem vydrželo do posledka a bylo porubáno.

Po 2. hodině odpolední bitva, trvavší asi 1½ hodiny, byla skončena. Rozprášené pluky královského vojska českého prchaly v divokém zmatku ku Praze. Vrchní vojevůdce kníže Anhalt s malou družinou jezdců, když všechny jeho pokusy zastaviti prchající byly marny, konečně sám ujel ku Praze. Prodrav se stěží vozy nakupenými před branou strahovskou, dorazil na Hradčany a nedaleko „Zlaté koule“ potkal krále Fridricha odjíždějícího na bojiště s 500 jezdci. Vítězné vojsko císařské postupujíc za prchajícími brzy potom stannulo před Prahou. Nepodniklo však útok na Prahu, nýbrž se rozložilo táborem před hradbami.

PÁTÁ PŘEDNÁŠKA.

Pokoření odboje a trestání přemožených.

Porážkou českého vojska na Bílé hoře osud českého povstání byl rázem a nadobro rozhodnut. Odboj českých stavů proti Ferdinandovi byl již zlomen tak dokonale, že se k dalšímu odporu již neodhodlali. V první chvíli po bitvě ani vítězové ani poražení nebyli si toho zcela jasně vědomi. Stanuvši před branami hlavního města, vítězné vojsko, kterému ani nebyl znám žalostný stav nepřátelské armády, dalo se odstrašiti několika výstřely z děl na hradbách postavených od útoku na město a položilo se táborem opodál. Zatím se nešťastný král český radil s vojevůdci svými Anhaltem, Thurnem, Hohenlohem i s jinými rádci, má-li se brániti v Praze, či ihned odejeti. Názory těchto mužů se příkře rozcházely. Rakouský šlechtic Tschernembl důtklivě nabádal k dalšímu odporu, upozorňuje na nebezpečné následky ukvapeného útěku. Poslední zbytky válečných zásob i všechny poklady na hradě by se vydaly v nebezpečí, válečná moc země byla by úplně podlomena, kdyby se aspoň několik dní neodporovalo, kdyby se nesebralo roztráštěné vojsko a nena-

stoupil spořádaný ústup. Vzpomínaje při tom vítězství, jakých Čechové v době husitské dobyli z Prahy nad přeletnými vojsky křižáckými, Tschernembl navrhoval, aby nepřítel byl v noci přepaden. S radou Tschernemblovou souhlasil téměř jen mladší Thurn, který prohlašoval, že hlavní město musí býti hájeno. Za to prosili též sami předvolaní Pražané, nabízejíce králi některou sumu peněz.

Více než tyto rady a prosby bylo by mohlo krále a jeho vojevůdce pohnouti k obraně Prahy vědomí, že se blíží 8000 mužů čerstvé jízdy uherské vyslané Bethlenem Gaborem, jež mohla již příštího dne doraziti do Prahy. Leč vojevůdcové královští, zvláště kníže Anhalt, soudili jinak. Po smutných zkušenostech, jichž nabyli s vojáky uherskými v bitvě bělohorské, neměli důvěry v blížící se jízdu uherskou, nezdálo se jim jisto, že se nepřidá ke svým prchajícím krajanům. Ani ostatním vojákům nevěřili; vinili je, že v bitvě zbaběle zahazovali zbraň a že by byli schopni dáti se do vyjednávání s nepřítelem. Ukazovali posléze, že ani měšťanstvo není ochotno hájiti město, ano že chová nenávist k vojákům královským, jež by mohla vésti ke krvavým srážkám nebezpečným životu královi. I radili králi, aby uprchl z Prahy, než upadne do rukou nepřátel. Slabý král rád uposlechl této rady a tak ráno po bitvě král se svou rodinou, jeho generálové Anhalt, Thurn a Hohenlohe, všichni vyšší důstojníci i někteří úředníci zemští ve smutném průvodu prchli z Prahy.

Brzy se ukázalo, že nedůvěra vojevůdců ve zbylé vojsko české i v pomoc uherskou nebyla

neoprávněna. Kdežto polovina vojáků uchýlivších se do města po příkladu svých vůdců hledala spásu v útěku, druhá polovina zůstala v Praze, ne však, aby chránila město, nýbrž aby si vymáhala zadržný žold. Marně se pokoušel mladý Thurn pohnouti vojsko zbylé ve městě k dalšímu odporu. Vojáci nechtěli o tom ani slyšet, nýbrž lajice králi i stavům, jevíli mnoho chuti dát se s nepřítelem do vyjednávání o zaplacení žoldu. Ještě hůře se zachovali uherští jezdci, vyslaní na pomoc Čechům. Zvědévše o porážce na Bílé hoře, nechtěli táhnouti dále ku Praze, ač byli již zcela na blízku, nýbrž vrátili se domů se svými prchajícími krajany. Jako již na cestě ku Praze, plenili také na zpátečním pochodu všechna města a vsi, jimiž táhli.

Za takových poměrů bylo těžko pomýšleti na další obranu Prahy proti mocnému a dobře zřízenému vojsku nepřátelskému. Skutečně měšťané pražští ani stavové v Praze přítomní na ni nepomýšleli. Shromáždivše se po odchodu králově k poradě o tom, usnesli se pozdravit vítěze zvláštní deputací a oznámiti jim, že se podrobují. Stavové přece aspoň žádali vévodu bavorského, aby jim povolil tří denní příměří. Leč žádost ta byla příkře zamítnuta. Vévoda prohlásil, že stavům nepopřeje ani tří hodin, aby se tedy podrobili ihned a bez výminky. Ještě před polednem dne 9. listopadu vjel do Prahy beze všeho odporu císařský generál Buquoy a o něco později vévoda Maximilián se svým vojskem. Oba zašli nejprve do kostela kapucínského na náměstí Loretánském, aby tam vykonali pobožnost, a potom se ubytovali ve městě.

Hned odpoledne se dostavila k vévodovi deputace stavů českých vedená nejv. hofmistrem Vilémem z Lobkovic. V přítomnosti císař. generála Buquoye odevzdala mu listinu udávající výminky, za nichž stavové chtěli uznati císaře za svého pána. Žádali všeobecnou amnestii pro všechny obyvatele země bez výjimky, žádali zachování svobod náboženských a politických a ujištění, že majetek jejich nebude zabaven. Připojili také prosbu, aby byli ušetřeni plenění a nemusili přispívati na vydržování vojska císařského. Odpověď Maximiliánova na tyto žádosti byla jasná a rozhodná: Císař se nebude vázati jakýmikoli výminkami, nýbrž žádá podrobení bezvýminečné. Chtěje patrně zmírniti příkrost této odpovědi, vévoda připojil k ní slib, že se u císaře za ně přimluví, a dokonce zaručoval stavům předem, že jejich životů bude ušetřeno. Nesnadno uhodnouti, myslil-li vévoda v tu chvíli slib svůj upřímně; jistě později nic neučinil, aby mu dostál. Upřímněji své mínění projevil hr. Buquoy, když poznamenal k slibu Maximiliánovu, že si stavové všichni bez výjimky zasloužili trest smrti.

Ještě hůře než vyslancům šlechtickým vedlo se zástupcům Starého a Nového města, kteří nabízelí své podrobení za jistých výminek. Dne 10. listopadu ráno bylo jim jménem vévody bavorského oznámeno, že do dvou hodin odpoledne musí se vzdáti bez výminky, sice že bude stříleno na jejich domy. Skutečně byla vytažena děla na Petřín a před hrad královský, a tak Pražanům nezbylo leč podrobiti se úplně. Hned potom také šlechta uznala za dobré vzdáti se původních svých výminek. Mnoho pánů a rytířů vedených zase Vilé-

mem z Lobkovic se znova dostavilo k vévodovi bavorskému. Uznávají prý, že se velice prohřešili proti svému pánu, litují toho srdečně a prosí, aby se vévoda za ně přimluvil u císaře, ježž budou míti za jediného krále a pána svého, aby je zase přijal na milost

Když pan Vilém z Lobkovic se slzami v očích dokončil svou řeč, byli přítomní páni vyzváni, aby vydali všechny listiny, jimiž učinili spolky odbojné proti císaři, a aby zatím holdovali svému králi, jemuž se byli zpronevěřili volbou Fridricha Falckého. To se skutečně stalo hned následujícího dne v přítomnosti hr. Buquoye a p. Karla z Lichtenštejna. Dne 13. listopadu 1620 přes dvě stě odbojných stavů českých, mezi nimi na prvním místě pánové z Říčan, z Roupova, Harant, Budovec a j., vydali slavnostní, svými podpisy a pečetmi potvrzený revers, kde vyznávají, že jim „srdečně lítostivé jest, že se proti J. Mti. cís. jakožto našemu pořádnému, posloupnému, korunovanému, pomazanému a lehenskému králi a pánu pozdvihli“, zříkají se krále Fridricha a přísahají cís. Ferdinandovi II. věrnost a poddanost. Tak panství vítězného Ferdinanda nad zemí českou bylo zcela formálně obnoveno a uznáno. Na některých místech v Čechách se sice i potom ještě udržovaly posádky odporující císaři, a na západě Čech hr. Mansfeld, maje v moci své Plzeň, zaujímal mocné postavení, jež také chebské stavy podněcovalo k odporu proti císaři. Teprve v únoru 1621 Cheb osazen od spojence císařova kurfiřta saského, v dubnu 1621 vojsko katolické ligy vtrhlo do Plzně, a ještě o rok později, v květnu 1622, padlo poslední z míst českých vzdorujících císaři,

hrad Zvíkov. Ale vlastní původcové českého povstání neměli již v tom všem účasti.

Déle než Čechové setrvali v odporu proti císaři stavové vedlejších zemí koruny české, jež nebyly tolik ohrožovány vítěznou armádou katolickou. K zemím těm se také upínaly poslední naděje přemoženého krále českého. Na útěku z Prahy zaměřil do slezské Vratislavě, a přišed tam devět dní po bitvě bělohorské, domlouval městské radě i obyvatelstvu, aby mu zachovali vytrvalou věrnost, že bitvou na Bílé hoře není vše ztraceno. Vypsal dokonce sněm obecný na 2. prosince do Vratislavě. Zval k němu i stavy moravské, jež rovněž nabádal, aby stáli při konfederaci se stavy slezskými a byli připraveni vytrhnouti s hotovostí zemskou kdykoli a kamkoli. Spoléhajíce na pomoc Bethlenovu, který část svého vojska rozložil při hranicích moravských, a jsouce povzbuzování starým Thurnem, jenž se po odchodu z Prahy odebral do Brna, Moravané skutečně ještě několik dní po bitvě bělohorské pokračovali v nepřátelství proti císaři. Oddíly moravského vojska plenily severní Rakousy, a zemský hejtman moravský Ladislav Velen z Žerotína ještě 17. listopadu nařizoval Znojemským, aby přijali do města rakouský pluk, který osvědčil věrnost ke králi Fridrichovi. Také činěny ještě koncem listopadu přípravy k obezlání sněmu vypsaného králem Fridrichem do Vratislavě, ano ještě v první polovici prosince zemský hejtman svolával z nařízení krále Fridricha stavy ke sněmu do Olomouce na den 1. ledna 1621.

Zatím však již v tajnosti někteří ze stavů mo-

ravských vyjednávali s císařem o smíření, dávající mu předkládati výminky, za nichž byli hotovi podrobiti se mu. Žádali, aby císař přijal celou zem na milost a udělil odpuštění náčelníkům odboje. Císař však příkře odpověděl, aby se napřed všichni stavové moravští prostě podrobili, potom teprve že rozhodne o jejich žádostech. Svému generálu Buquoyovi pak nařídil, aby se obrátil proti Moravě. Stavové moravští ani potom neustali vyjednávat s císařem. Na sjezdě konaném v Brně koncem listopadu usnesli se vypravit k císaři poselství a nabídnouti mu své podrobení, budou-li potvrzeny jejich svobody náboženské a politické, jim všem dáno odpuštění, a nebude-li do země povoláno cizí vojsko. Císař však setrval na svém, a stavové byli nuceni ustupovati. Když se v polovici prosince Buquoy s vojskem blížil k Jihlavě, vyslali k němu stavové poselství s žádostí, aby vojsku svému nedopouštěl činiti násilí, že jsou ochotni poskytovat mu potřebné zásoby a s císařem se hodlají úplně smířiti.

Zároveň vypraveno bylo do Vídně poselství s panem Karlem ze Žerotína a kardinálem z Dietrichštejna v čele, aby prosilo císaře na kolenou za milost. Bylo mu uloženo pozdraviti císaře v nejhlubší oddanosti, přáti mu vítězství v dalším jeho boji proti nepřátelům a oznámiti, že stavové těžce litují svého povstání proti němu. Byli prý nejvíce násilím donuceni přidati se k odboji vpádem českého vojska na Moravu r. 1619 a vyhrůžkami činěnými přívržencům dynastie. Sotva tři nebo čtyři osoby prý se přidaly k povstalcům z přesvědčení; ostatní se poddali jen moci, a nižší lid nevěděl, oč je spor. Tím prý však stavové

nechtějí se sebe svaliti vinu, nýbrž upřímně litují svého provinění, uznávají se za vinné a prosí císaře o milosrdenství a smilování. Nechat císař po příkladu Hospodina, který kajícímu hříšníkovi odpustí vinu z pouhé milosti, všem obyvatelům Moravy bez rozdílu, čím se kdo provinil a jakého je stavu, odpustí a slíbí jim, že je ponechá při jich svobodách politických a náboženských...

Moravští poslové vypravení s touto žádostí do Vídně zdrželi se poněkud cestou, byvše přepadeni oddílem vojska císařského u Ivančic. Teprve koncem prosince se dostali do Vídně a mohli pak žádost svou přednésti císaři. Než byli předpuštěni, konala se u dvora porada, má-li se vyslancům uložiti, aby při slyšení poklekli. Císař sám se rozhodl proti tomu, nechtěje, aby vyslanci, až by byli vyzváni povstati, nepokládali to za projev odpuštění císařova. Předepsána jim tedy pouze hluboká poklona. Vyslechnuv s přísnou tváří pokornou žádost vyslanců moravských, císař nepromluvil ani slova. Ale přítomný nejvyšší kancléř království českého jal se prudce vytykáti stavům moravským jejich účast v českém povstání, pro kterou jejich zástupci nejsou ani hodni, aby puštěni byli před tvář císařovu. Vlastní odpověď dostali vyslanci teprve po několika dnech písemně. Byla sepsána kancléřem, a opakovalo se v ní, že císař neměl vlastně vyslanců ani přijmouti a že to učinil jen z neskonale své dobroty. Prohlašovalo se dále, že se císař zachová proti každému podle jeho zásluhy, vinné že potrestá, ale nevinným dopřeje své ochrany. Podrobení se Moravanů bylo tedy přijato bez jakékoli výminky, a nedostalo se jim ani slibu, jaký byl dal vév. Maximilián stavům

českým, že totiž na osoby jejich nebude sáhnuto. Čechům ovšem slib ten nic nepomohl. Stejně jako Moravané byli vydáni císaři na milost i nemilost.

Úkol podrobiti Lužici a Slezsko připadl podle úmluvy s císařem luterskému kurfiřtovi saskému. Již dva měsíce před bitvou bělohorskou kurfiřt saský, když se byl marně pokusil pohnouti Hornolužičany, aby se dobrovolně poddali císaři, vtrhl s vojskem svým do Lužice. V polovici září vojsko saské se položilo před Budyšínem, a po tříne lělním obležení toto přední město hornolužické se vzdalo. Jeho příkladu následovala ještě v září část šlechty hornolužické a o něco později i část šlechty dolnolužické. Po bitvě bělohorské obě ty země záhy se docela octly v moci kurfiřta saského, jemuž dle úmluvy s císařem měly býti ponechány v zástavě, dokud by mu nebyly vynahrazeny válečné výlohy. Tak bylo připraveno trvalé odtržení obojí Lužice od koruny české. Pro obyvatele zemí těch bylo velikým dobrodiním, že nebyli nuceni vrátiti se v poslušenství cís. Ferdinanda, nýbrž zůstali pod panstvím kurfiřta saského. Nejen jejich přesvědčení náboženské, nýbrž i jejich majetek byl ušetřen. Za svůj odboj proti dynastii habsburské byli tedy Lužičané odměněni tím, že dostali dynastii novou, s níž je sbližovalo společné vyznání náboženské.

Také Slezané zásluhou kurfiřta saského šťastně unikli zlým následkům povstání. V zemi té nejdéle se udrželo panství krále Fridricha. Ještě měsíc po bitvě bělohorské, 7. prosince, konán z uložení krále Fridricha sněm ve Vratislavi. Vyzýváje stavy slezské k vytrvalosti v boji a slibuje zjednati jim pomoc Moravy, Lužic, Uher a jiných

knížat, žádal od nich král peníze na další vedení války. A stavové neváhali prohlásiti obranu proti útokům císařským za svou povinnost a vyzývati krále, aby neochaboval ve sbírání sil svých zemí, pokud jsou mu věrny. Nařízeno dokonce, že mají býti zabaveny všechny statky, jež drží ještě odpůrci krále Fridricha, a všem katolíkům že má býti uložena přísaha na konfederaci. Když však hned potom docházely zprávy, že se Morava hledí smířiti s císařem, že na Čechy nelze již vůbec spoléhati, a sám jejich hlavní vůdce hr. Thurn že vyjednává s císařem, nastal rázem obrat ve smýšlení stavů slezských. Těsně před Vánocemi 1620 odejel král Fridrich z Vratislavě, aby již nikdy nevstoupil na půdu zemí, jimž byl tak krátce a neslavně panoval.

Ještě před odchodem z Vratislavě král Fridrich začal vyjednávati s kurfiřtem saským o výminkách míru s císařem. Byl ochoten vzdáti se svých práv ke koruně české, ale žádal, aby zachován byl v zemích českých stav, jaký tu byl až do r. 1618. Císař měl uděliti všeobecnou amnestii a neměl sáhnutí na majetek jednotlivých osob, měl povolit svobodu víry a potvrdit všechna privilegia stavů, ano i jejich spolky s jinými zeměmi, neměl rušiti svobodné volební právo Čechův a měl doplatiti vojsku českému zadržený žold. Není divu, že kurfiřt saský odepřel doporučiti císaři tyto požadavky, jež byly by Ferdinanda připravily o všechno ovoce jeho vítězství. Také jich v dalším vyjednávání vůbec nebylo dbáno.

Zatím však stavové slezští sami vyjednávali s kurfiřtem saským. Rozličné jejich požadavky, jmenovitě žádost, aby jim bylo ponecháno právo

voliti si svobodně krále, i kdyby Čechům právo to bylo odňato, byly sice od kurfiřta rozhodně zamítnuty, za to však jim nabídl, že dostanou úplné odpuštění, že budou zachováni při svých svobodách politických a náboženských, že kurfiřt bude je chrániti ode všech útoků na jich vyznání augsburské. Sliboval také, že ve Slezsku nebude ubytováno vojsko císařské, jestliže Slezané sami rozpustí svůj lid zbrojný. Toto nabídnutí kurfiřtovo bylo počátkem února přijato sněmem slezským. Na tomto základě došlo ještě v únoru 1621 k dohodě mezi stavy slezskými a kurfiřtem saským. Slezané upustili od konfederace se zeměmi českými a s Uhrami a uznali císaře Ferdinanda za svého „pravého, zvoleného, korunovaného a pomazaného krále“. Za to se kurfiřt saský slavnostně zavázal, že všichni budou přijati na milost, a že jejich víry augsburské bude chrániti. Marně vzpírali se této dohodě císař Ferdinand a jeho rádcové, kteří by si chtěli zachovati také proti Slezanům stejnou volnost, jakou si vyhradili v Čechách a na Moravě. Kurfiřt saský dovolává se toho, že mu od císaře byla dána plná moc přimouti na milost každého, kdo se dobrovolně poddá, setrval na úmluvě se stavy slezskými, a císaři, jenž byl kurfiřtovi saskému tolik zavázán za poskytnutou pomoc, nezbylo posléze než úmluvu tu — známý to a k o r d d r á ž ě a n s k ý — potvrditi beze změny. Tak se stalo, že stavové slezští, ač proti císaři Ferdinandovi byli povstali neméně rozhodně než Čechové a Moravané, vrátili se pod jeho panství takřka bez potrestání.

Poddáním se Slezska odboj zemí českých proti Ferdinandovi byl ukončen. Dříve než uplynulo

půl roku od bitvy bělohorské, autorita císařova byla zase uznávána od stavů všech zemí české koruny. Tento rychlý zmar jejich odvážného podniku nebyl zaviněn pouze touto jedinou nešťastnou bitvou. Jeho příčiny byly jistě mnohé a vážné. Většinou jsme je již poznali. Byla to především rozhodná vojenská převaha jejich nepřátel, záležející nejen ve větším množství jejich vojska, nýbrž hlavně v jeho lepší spořádanosti, kázni i v lepším jeho vedení. Proti Čechům, vyčerpaným dvouletou nákladnou válkou tak, že se jim nedostávalo prostředků na udržování vojska, které se pro neplacení žoldu po měsíce stále bouřilo, stávajíc se nebezpečnější zemí, již mělo sloužiti, než nepříteli, proti Čechům, nedostatečně podporovaným od zemí přivtělených a nemohoucím téměř spoléhati na pomoc odjinud, stála krom vojsk vypravených do pole císařem pomoci zemí jemu poddaných, papeže a krále polského armáda bohatých knížat katolické ligy, kteří dosud nebyli utrpěli válkou, a v pozadí ještě pomocné sbory bohatého krále španělského. Tato vojenská převaha nepřátel byla zvyšována ještě tím, že na české straně nebylo nikoho, kdo by byl dovedl přiměti stavy i ostatní vrstvy národa k účinnému vystoupení na obranu společných jejich zájmů, vštípení jim potřebnou obětavost i odvalu. Nedovedl toho ani mladý jejich král, jemuž se nedostávalo ani vladařských zkušeností ani mužné energie ani oddané lásky národa, nedovedli však toho ani vlastní strůjcové povstání, z nichž žádný neosvědčil se způsobilým k řízení odvážného a nesnadného podniku, začatého bez náležitých příprav a rozvahy. Ačkoli obecná situace evropská před vypuknutím čes-

kého povstání, vyznačená rozhodným a všestranným postupem katolicismu a naopak ústupem, ano rozkladem protestantismu, předem mohla vzbuzovati pochybnost o trvalém zdaru odboje podniknutého protestantskými stavy českými proti jejich katolickému králi a císaři, přece snad bylo možno dobýti některých úspěchů rychlým a různým postupem proti císaři v první době povstání, pokud ještě byl odkázán na své vlastní slabé síly. Tehdy mohly býti císaři zasazeny rány tak těžké, že byl by jistě býval přinucen sám vyhledávati smír s Čechy. Víme, že hlavně Moravanům a jejich slavnému vůdci Karlovi ze Žerotína náleží smutná zásluha, že se to nestalo. Leč ani stavů českých nelze ušetřiti výtky, že si podporu stavů z vedlejších zemí české koruny i ze zemí rakouských nezajistili dříve, než se odhodlali podstoupiti rozhodný boj proti svému zákonnému panovníkovi, že ani potom neosvědčili rozvahu, zmužilost, pevnost a obětavost, k nimž sami sebe zavázali tím, že začali odboj. Se stanoviska čistě lidského možno pro ně najíti vysvětlení a tím i omluvu, ale sotva lze popřít, že na ně samy spadá veliká část viny za všechno to strašné utrpení, jež po bitvě bělohorské nahrnulo se na český národ. Vinu tu ovšem sami odpykali nejhorzněji.

První bolestné následky své porážky zakusili Pražané i stavové v Praze přebývající hned v prvních dnech po bitvě. Vojáci vítězných armád oddali se soustavnému plenění a loupění. Nespokojíce se věcmi, jež nacházeli v opuštěných palácích a dvorech, podnikali vpády do znamenitějších domů měštanských i šlechtických a vybíjeli je.

Nejhůře řáděno v domech osob, které měly vynikající účastenství v povstání. Konečně lidé přepadáni na veřejné ulici a strhováni jim šaty s těla. Ale zpupná soldateska nepřestávala na loupení; neostýchala se pokořovat přemožené potupným výsměchem. Jakýsi Francouz jezdil po městě nahý na koni obličejem do zadu, ohon koňův drže v rukou, a za veselé hudby tří hudců, kteří jej provázeli, ohyzdnými nadávkami tupil vypuzeného krále, jeho choť a český národ. Celý týden trvalo hrozné řádění vojáků císařských, než mu byla učiněna přítrž rázným zakročením Buquoyovým.

Ale nové a hroznější útrapy přemožených se již chystaly. Sám vévoda Maximilián, který si do té doby počíнал celkem mírně proti Čechům, neváhal nyní nabádati císaře k jejich přísnému potrestání. Chystaje se odjeti z Čech, psal císaři, aby odklidil, t. j. dal popraviti náčelníky, aby zrušil privilegia, jimiž bylo způsobeno povstání, a aby se v jednáni svém ničím nedal mýliti, ani přímlovou, kterou mu Maximilián byl zaslal, když za ni byl od stavů v Praze požádán. Nemohl prý odřici jim tu přímlovu, ale císař ať jí nedbá, nýbrž „užije času a příležitosti a kuje železo, dokud je žhavé“. Rady té bylo ovšem svědomitě užito.

Plnění a řádění vojska císařského po Čechách nepřestalo ani, když po odchodu vévody Maximiliána z Čech správa země svěřena p. Karlovi z Lichtenštejna. Muž ten, jenž odtud byl předním vykonavatelem pomsty císařovy nad pokorěnými Čechy, pocházel z rodu luterského a byl snad vychován ve škole bratrské. Přestoupiv časné na víru katolickou, zjednal si možnost skvělé kariéry při císařském dvoře Rudolfově. Ale roze-

šel se brzy s císařem a r. 1608 se postavil spolu s p. Karlem ze Žerotína v čelo stavů moravských povstalých proti Rudolfovi. U jeho nástupce Matyáše požíval velké důvěry a vážnosti a po vypuknutí českého povstání patřil zase spolu s Žerotínem, ale také s kardinálem z Dietrichštejna k těm, kdo zdržovali Moravany od spojení s Čechy. Když však mezi nimi nabyl vrchu směr nakloněný ke spolku s Čechy a většina stavů se obracela nepřátelsky proti těm, kdo mu byli odporovali, Lichtenštejn, jak již víme, neváhal vykoupiti bezpečnost své osoby slibem, že s odbojnými stavy bude ve všem za jedno. Slib ovšem nebyl upřímný. Lichtenštejn hned potom se přidal k Ferdinandovi a účastnil se činně jeho akce proti Čechům a zvláště také bitvy bělohorské. Nyní svěřen mu úkol odstraniti ze správy země všechny pozůstatky dřívější vlády, zavésti tu nový pořádek a řídití trestání provinilců.

O trestech, kterými měli býti stiženi, dály se u dvora vídeňského porady hned po bitvě bělohorské. Ano ještě dříve, pět dní před bitvou, pan Vilém Slavata předložil císaři plán hromadných konfiskací všech statků povstaleckých. Po vítězství nad stavy českými od počátku u dvora císařského nebylo pochybnosti o tom, že se nepřestane na zabavování statků, že hlavní vinníci, totiž vynikající účastníci povstání, své provinění zaplatí i životy svými. Již měsíc po bitvě kníže z Lichtenštejna dostal rozkaz, aby dával stříci hlavní původce povstání a zajal ty, kteří by snad chtěli utéci. Opatření takového nebylo však téměř ani potřebí, protože přemožení, spoléhající na sliby vév. Maximiliána, že životů jejich bude

ušetřeno, zůstali v Praze. Lichtenštejn také otálel se zatýkáním provinilců a z výtek, jež mu proto byly z Vídně činěny, se omlouval, že neví, jak by je měl zaříditi; kdyby zajal všechny vinníky najednou, neměl by pro ně dosti vězení, a kdyby se zmocnil jen některých, ostatní by mohli prchnouti. Nicméně navrhoval císaři, které osoby měly býti postaveny před soud. Počátkem února byl mu pak zaslán seznam těch, kdo měli býti hned zatčeni. Byla v něm jména všech direktorů a 32 osoby jiné. Protože někteří z nich již dříve utekli, uloženo knížeti, aby je vyzval k návratu a statky jejich zkonfiskoval, což ostatně již před tím bylo učiněno.

Tento císařský rozkaz byl dodán Lichtenštejnovi 20. února 1621, a ještě toho dne přikročeno k jeho vykonání. Lichtenštejn poslal k pánům a rytířům, kteří měli býti zatčeni, po poslech rozkaz, aby se k němu dostavili o druhé hodině odpolední, že jim má oznámiti jakýsi dekret císařský. Podobně uloženo císařským rychtářům měst pražských, aby na stejnou hodinu za stejnou zámkou předvolali osoby stavu měšťanského. Všichni obeslaní, pokud byli v Praze a nebyli sklíčeni nemocí, uposlechli těchto rozkazů. Když se v určenou hodinu sešli u Lichtenštejna a císařských rychtářů, bylo jim oznámeno, že budou ponecháni ve vazbě pro velezradu. Páni a rytíři byli pak vsazeni do Bílé věže, měšťané byli uvězněni na radnicích. Ti, kdo 20. února nemohli býti zatčeni, protože nebyli v Praze, byli vypátráni, pokud zůstávali v Čechách, dodatečně a dopraveni do vězení. Teprve počátkem května přibyl k zatčeným hrabě Šlik, který se poslední dobou

jako správce Dolních Lužic ustanovený od krále Fridricha zdržoval v Sasku.

Ještě před zatčením předních původců povstání byl sestaven mimořádný soud, který je měl souditi. Byl složen nejen z příslušníků české koruny, nýbrž i z cizích rad císařských. Jeho předsedou se stal kníže z Lichtenštejna a instrukcí jemu danou stanoven způsob soudního řízení. Žalobce, jímž měl býti jeden člen soudu, neměl obšírně dokazovati vinu obžalovaných, nýbrž měl jen vytknouti, že jejich provinění je obecně známo, a žádati odsouzení. Soudcům uloženo, aby postupovali co nejrychleji a také proti uprchlým a zemřelým aby vynesli rozsudky. V polovici března začal mimořádný soud svou činnost. Nejprve vynesl rozsudek nad uprchlými, kteří se nedostavili k soudu; byli odsouzeni života i statků. Potom deset osob zemřelých prohlášeno za bezecné a jejich statky zabaveny. Do konce dubna byl ukončen také výslech uvězněných. Byly jim dávány otázky o sjezdu stavů pod obojí v květnu 1618, o defenestraci, o volbě direktorů, o vypořádání jesuitů, o sesazení Ferdinanda II. a volbě Fridrichově, o spolku s rakouskými stavy a Uhry. Je pochopitelné, že se většinou snažili své provinění upříti neb umenšiti. Ale ničeho tím nedosáhli.

V polovici května byly první návrhy trestů nad uvězněnými odeslány do Vídně. Týkaly se sedmnácti direktorů a slavného profesora Jesenia, který měl v povstání velmi vynikající účast. Z těchto osmnácti osob mělo jich dvanáct býti odsouzeno k smrti, šest ostatních mělo býti potrestáno pouze ztrátou cti a statků. Trest smrti

nad některými z odsouzených měl býti vykonán způsobem zvláště ukrutným; tak panu Budovci měla býti napřed ruka uťata, a potom mělo jeho tělo býti za živa čtvrceno, Jeseniovi měl býti vytržen jazyk, a potom měl býti rovněž za živa čtvrcen. Tyto rozsudky pražského soudu byly ve Vídni jen nepatrně zmírněny, z části dokonce ještě zostřeny. V poradě o to konané jediný hlas přimlouval se za menší přísnost, navrhuje, aby celkem toliko devět osob bylo trestáno smrtí, po třech z každého stavu, ostatní že by mohli býti posláni na galeje. Návrh ten však nebyl přijat. Císař rozhodl, že z osmnácti odsouzených pouze pěti má býti dána milost, t. j. že mají býti toliko ponecháni ve vězení a jejich statky zkonfiskovány. Třináct ostatních mělo býti popraveno. U některých navržený způsob smrti sice zmírněn — tak u Budovce, který měl býti prostě sťat — u jiných však ponechán, tak u Jesenia. Mimo direktory a Jesenia po návrhu pražského soudu ještě tři měšťané odsouzeni k smrti provazem. Brzy potom následovala druhá řada rozsudků, jimiž k smrti odsouzeno dalších jedenáct provinilců, mezi nimi hr. Ondřej Šlik. I tentokráte zmírnil císař některé z navrhovaných trestů. Podle návrhu pražského soudu měla býti hr. Šlikovi nejdříve useknuta pravá ruka, a potom měl býti za živa čtvrcen; císař však ustanovil, aby mu nejprve byla sťata hlava, a potom aby se mu usekla pravice. Rozhodnův o potrestání hlavních původců pokořeného odboje, císař se chystal k pouti do Mariacellu, chtěje tam na poděkovanou věnovati zlatou korunu za 10.000 zlatých.

Jakmile bylo definitivně rozhodnuto o počtu a

způsobu poprav, činěny v Praze rychle přípravy k jejich exekuci. Již 18. června počato se stavbou lešení na náměstí staroměstském. Dne 19. června byly rozsudky slavnostně přečteny odsouzeným, kteří za tím účelem přivedeni do kanceláře říšské rady dvorské na hradě. Potom byli zase odvedeni do vězení, a od té chvíle bylo dovoleno jejich přátelům navštěvovati je. Když se pověst o hrozném osudu, jenž očekával uvězněné, roznesla po Praze, změnilo se smýšlení lidu o nich. Umlkly výčitky, jimiž dosud bývali zahrnováni původcové neblahého povstání, a ustoupily útrpnosti i soucitu s nešťastníky, tak krutě ztrestanými. Někteří kazatelé neváhali doporučovati na kazatelkách den po vyhlášení rozsudků odsouzené modlitbám svých osadníků. Zatím navštěvovali je v jejich vězeních jesuité, aby se podle rozkazu císařova pokoušeli obrátiti je na víru katolickou. Všichni odmítli, žádající duchovní svého vyznání. Byli k nim vpuštěni duchovní vyznání augsburského a českého, nikoli však kněží bratrští, o něž žádal zvláště Budovec. Modlitbami, duchovními zpěvy a zbožným rozjímáním ztrávili nešťastníci poslední chvíle svého života. Večer před popravou, jež byla určena na pondělí 21. června, byli odsouzenci uvěznění na hradě přivezeni na radnici staroměstskou, a časně z rána dopraveni tam i ti, kdo byli chováni na radnici novoměstské.

V pět hodin ráno mocným výstřelem z děla dáno znamení k popravě. Hned potom oznámeno odsouzeným, že se přiblížila jejich poslední hodina, aby byli připraveni, až budou vyvoláni od městského rychtáře. Potom nastala strašlivá exekuce. První vyveden na popravu hrabě Joachim

Ondřej Slik, statný, 53letý muž, provázený čtyřmi kazateli německými a sluhou. Ještě cestou na popraviště pokoušeli se jesuité obrátiti jej na pravou víru, byli však odmítnuti. S pevnou myslí přijal muž, v životě těkavý a nestálý, smrtící ránu. Bez kněze, jen v průvodu staříckého sluhy, vstoupil pak na popraviště 74letý ctihodný stařec Václav Budovec. Zemřel, maje na rtech slova modlitby a díky za čest mučednické koruny, která byla dopřána jeho šedinám. Po něm následoval Kryštof Harant z Polžic, proslulý svými mnohými a dalekými cestami, provázen knězem pod obojí. Mezi vzkazy, jež po něm zanechal své manželce, byl také ten, aby s poddanými nakládala mírně, chudé poddané aby podporovala a roboty jim odpouštěla. Čtvrtý zhynul mečem katovým 86letý kmet Kašpar Kaplír ze Sulevic a za ním jiných 23 pánů, rytířův a měšťanů. Všichni umírali klidně a důstojně. Lidskou jejich slabost překonalo vědomí, že umírají pro víru, která jim byla nade vše drahá. Mučedníky víry spatřovali v nich i ti, jimž v potomní době vítěz bělohorský surovým násilím odnímal náboženské jich přesvědčení zděděné po otcích. A také dnes, kdy víme, že nešťastní popravení sami z valné části zavinili svůj truchlivý konec, nemůžeme neuznat, že svým velikým utrpením a svou strašnou smrtí dokonale smyli své provinění, takže zapomínajíce na jejich chyby, můžeme jich vzpomínati s úctou a soucitem.

Smrti popravených nebyla ukojena pomsta vítězova. Ještě mrtvoly jejich vydány potupě. Hlavy dvanácti mrtvých, mezi nimi hlava Šlikova, Budovcova a Jeseniova, byly přibity na mostecké

věži staroměstské, k hlavě Šlikově připojena jeho uťatá ruka, k hlavě Jeseniově jeho jazyk. Hlava Šlikova byla již po roce na prosby jeho vdovy odtud snata a pochována, ostatní zůstaly na věži do saského vpádu v r. 1631, kdy od přátel popravených byly snaty a pohřbeny.

Popravami staroměstskými nebyla ukončena činnost mimořádné komise soudní. Byl to teprve začátek nekonečné řady pokut a trestů, jimiž byli stíháni ti, kdo se jakkoli zúčastnili povstání. Jediná úleva nastala tím, že se tresty v potomní době již nedotýkaly života provinilců, nýbrž toliko jejich jmění. Počátkem r. 1622 podepsal císař Ferdinand t. zv. generální pardon, jímž se vyhlášovalo, že sice všichni, kdo se zúčastnili ohavné rebelie proti králi, propadli statky, čest i hrdla svá, že však císař chce všem učiniti milost, pokud jde o čest a hrdlo, přiznají-li se sami do šesti neděl k své vině. Kdo by tak neučinil, že bude souzen podle přísnosti práva. Takto se přiznalo několik set osob stavu panského a rytířského, kterým dánò ujištění, že jim císař daruje čest i život a potrestá je toliko na statcích, což také, jak ještě uvidíme, učinil měrou strašlivou.

Zatím došlo již také na stavy moravské. Nedlouho před pražskými popravami zaslal císař kardinálu Dietrichštejnovi, který byl na Moravě jeho místodržícím podobně jako Karel z Lichtenštejna v Čechách, rozkaz, aby dal uvězniti všechny znamenitější povstalce. Ale válečné nebezpečí, jež na Moravě hrozilo císaři od knížete Bethlena, nedovolilo splniti tento rozkaz dříve, než mezi císařem a Bethlenem uzavřen byl mír, což se stalo v moravském Mikulově v prvních dnech r. 1622.

Hned potom dal kardinál Dietrichštejn podle pokynů, jež dostal z Vídně, sestaviti seznam dvou set osob, které se rozličnými způsoby zúčastnily povstání. K rozhodování o jejich vině a trestu zřízen také na Moravě zvláštní soud, jehož předsedou jmenován byl kardinál Dietrichštejn a přísedícími devět soudců, kteří většinou byli působili již v Praze. Svou činnost začal tento soud teprve rok po staroměstských popravách, koncem června roku 1622. Nejprve odsouzení uprchlí povstalci, mezi nimi zvláště bývalý hejtman zemský Ladislav Velen ze Žerotína, jenž byl uprchl s králem Fridrichem, k smrti a ke ztrátě všeho svého majetku. S vyhlášením ostatních rozsudků se nějaký čas otálelo, protože císař byl na vahách, má-li provinilce také trestati na hrdle.

Když se konečně císař rozhodl, že se má upustiti od trestu smrti, byli uvěznění počátkem listopadu 1622 povoláni na radnici brněnskou, aby vyslechli rozsudky. Nejprve předvoláni členové stavu panského, z nichž tři přední prohlášení za odsouzené k smrti, ale tento trest hned jim změněn v doživotní žalář. Několik jiných odsouzeno do vězení buď doživotního nebo několikaletého, všichni bez rozdílu pak prohlášení za zbavené svých statků. Potom vyhlášeny byly rozsudky nad členy stavu rytířského. Také jim trest smrti změněn v doživotní žalář, ale krom toho všichni pokutováni ztrátou svých statků. Posléze došlo na měšťany, kterým rovněž trest smrti změněn ve vězení a nucenou práci, ale na rozdíl od pánův a rytířů skoro všem ponechána část jejich statků. Celkem těmito prvními rozsudky nad uprchlými a uvězněnými bylo pokutováno na pa-

desát osob ztrátou statků. Hned po jejich vyhlášení vydán také na Moravě generální pardon, jímž obyvatelstvo bylo vyzváno, aby samo u soudu brněnského udalo své provinění, a slíbeno mu, že kdo se takto přiznájí, odpykají svou vinu toliko částečnou ztrátou svých statků. Potom r. 1623 se počalo na Moravě hromadné zabavování statků, jež náležely osobám odsouzeným pro účast v povstání proti císaři.

V Čechách takovéto konfiskace byly již zatím v plném proudu. Již od počátku povstání se ve Vídni pomýšlelo na potrestání odbojných stavů tímto způsobem. Snad při tom vzpomínáno také českého odboje z r. 1547, jehož původcové byli rovněž potrestáni zabavením statků. Jisto je, že již v srpnu 1619 bylo usneseno s císařským vojevůdcem hrabětem Buquoyem, že všechny statky odňaté vzbouřencům mají býti nechány císaři, a že se touto zásadou řídili císařští vojevůdové hned při svém prvním vpádu do Čech a Moravy. Již v únoru 1620 byla hr. Buquoyovi od císaře darována tři panství jihočeská, odňatá panu Petrovi ze Švamberka (Nové Hradky, Rožmberk a Libějovice), jež se odhadují asi na milion kop míšenských. Do bitvy bělohorské bylo celkem v jižních Čechách zabaveno odbojným stavům statků asi za čtyry až pět milionů kop míšenských. A pět dní před bitvou pan Vilém Slavata jako president české komory podával na vyzvání císařské podrobnou zprávu o způsobu, jak by tyto statky zatím měly býti spravovány.

Veliké ztráty, které utrpěli přívrženci českého povstání zabráním svých statků od strany protivné i řádění jejich vojsk v jižních Čechách po-

hnuly některé obyvatelé postižených krajů bechynského a prachenského k podání návrhu na sněmu v létě 1619, aby statky těch, kdo se stavěli proti stavům, byly pobrány a z nich nahrazeny škody způsobené císařským vojskem stoupencům odbojných stavů. Stavové se pak skutečně usnesli ujmouti se statků komorních a zabaviti statky některých katolíkův a hlavních protivníkův odboje ušlých ze země, zvláště pak statky duchovní, protože prý z nich nebyly placeny kontribuce a příspěvky na obranu země. Tak zabaveny byly statky nejv. kancléře Zdeňka z Lobkovic, Martinice, Slavaty, Adama ze Šternberka, opatů broumovského a strahovského a pražského arcibiskupa. Statky ty byly jednak rozděny v užívání těm, kdo utrpěli škodu, jednak byly spravovány stavovskými komisaři. Když se však r. 1620 stavům nedostávalo peněz na vojsko, byly prodány některé statky duchovní za celkovou sumu něco přes půl milionu kop míšenských.

Konfiskace, které obě bojující strany, nejprve císařská, potom stavovská, vykonaly před bitvou bělohorskou, byly jen malou předehtou konfiskací, jimiž vítězný císař ztrestal pokořené Čechy po nešťastné té bitvě. Již několik dní po bitvě oznámeno císařským listem presidentovi české komory Vilému Slavatovi, že statky všech rebelů mají býti k ruce císařově konfiskovány a ujaty. Hned pak byli vysláni od knížete z Lichtenštejna do všech krajů komisaři, aby statky účastníkův vzpoury zvláště ze země zběhlých zabavili k ruce císařově, převzali je do správy královské komory, zinventovali a jejich správu svěřili spolehlivým osobám. Když pak na jaře 1621 vyhlášeny byly první roz-

sudky proti rebelům uprchlým a zemřelým, zatím co hlavní původcové vzpoury ve vězení očekávali rozhodnutí o svém osudu, bylo přikročeno k ocenění všech statků náleževších účastníkům povstání uprchlým, zemřelým nebo uvězněným. Statky ty byly oceněny na více než $5\frac{1}{4}$ milionu kop míšenských, ale ve skutečnosti tehdejší cenu jejich možno odhadnouti skoro na 8 milionů kop míšenských, dnes by stály nejméně 160 až 200 milionů korun (podle Bílka). Bylo to celkem 115 panství a statků a 93 domů.

Po staroměstských popravách, když bylo upuštěno od dalších trestů na cti a hrdle, počalo se v ohromných rozměrech prováděti pokutování na statcích a jiném majetku. Zřízena za tím účelem v lednu 1622 zvláštní komise konfiskační, jejímž předsedou byl zase kníže z Lichtenštejna. Královskému prokurátoru Přibíkovi Jeniškovi z Újezda nařízeno zároveň, aby dal vyšetřiti, kteří ze stavů, obyvatelův a obcí zúčastnili se minulého pozdvižení anebo jsou v podezření takového úcastenství; seznamy takových osob aby pak podal cí. komisi, která, vyšetříc provinění jednotlivců, měla vyměřovati pokuty a předkládati rozsudky císaři ke schválení. Hned v únoru 1622 začala komise svou činnost. Podle obžalob zhotovených od král. prokurátora obesílala osoby všech stavů před svůj soud; místo zemřelých obesílání jejich dědicové. Kdo se v ustanovené lhůtě nedostavili, byli pro zatvrzelost odsouzeni hrdla, cti i statku. Ostatní, pokud se jim nepodařilo vyvrátiti žalobu prokurátorovu, odsouzeni buď všeho jmění nebo jeho části. Později nařízeno, aby těm, kdo by měli býti odsouzeni pouze části svého statku, raději

statek byl ponechán, ale ne k plnému vlastnictví, nýbrž jen jako léno neb manství, což znamenalo, že králi zůstala mnohá práva na statku takovém, a že jeho držitel byl povinen odváděti mu každoročně značný stálý plat.

Celkem bylo komisí konfiskační odsouzeno 680 osob, a to 166 osob všeho jmění, 112 k manství, 215 třetiny, 128 polovice, 45 dvou třetin, 11 osob pětiny, 1 pěti šestin, 1 čtyř pětín, 1 tři čtvrtin. Vedle toho však celé řadě měst českých byly zabaveny buď všechny statky nebo jejich část. Úhrnná cena všech statků odňatých městům se odhaduje asi na $2\frac{1}{2}$ milionu kop míš. Ačkoli valná část potrestaných byla odsouzena pouze částí svých statků, přece i jim zabaveny všechny statky, a díly, které jim byly ponechány, byly jim zaplacený hotově ze sumy získané prodejem. Protože však zabavené statky byly obyčejně odhadnuty nesprávně a prodávány za cenu směšně nízkou, dostávali ti, jimž ponechán díl jejich statku, za díl takový náhradu zcela nedostatečnou.

Prodáváním zabavených statků za tak nízké ceny trpěl ovšem škodu i královský fiskus. Ale ještě větší škodu utrpěl fiskus královský i osoby odsouzené části svého statku tím, že kupní cena za statky prodané byla placena špatnými penězi, t. zv. lehkou nebo dlouhou mincí, která se hodnotou nerovнала ani osmině mince dobré. Takovým způsobem královská pokladna i ti, jimž byly vypláceny díly jejich statků hotově, byly připraveny asi o sedm osmin sumy, která jim náležela. A tuto špatnou minci vyráběla zvláštní společnost, již bylo pronajato r. 1622 ražení mince v Čechách, na Moravě a Rakousích, a jejímiž vy-

nikajícími podílníky byli český místodržitel kníže z Lichtenštejna a slavný později vojevůdce Albrecht z Valdštejna. Jak ohromný dosah měl tento úžasný podvod, je patrné z toho, že dědic knížete z Lichtenštejna měl r. 1627 nahraditi královskému fisku přes 10 milionů zlatých, kdežto Albrecht z Valdštejna již roku 1625 dal císaři náhradou za statky zaplacené lehkou mincí dobrovolně 200.000zl. Osobám, jimž lehkou mincí byly zaplaceny podíly statků zabavených, které jim byly ponechány, se za utrpenou škodu takové náhrady nedostalo, naopak zhusta byly zkráceny ještě tím, že peníze jim připadlé byly obráceny na potřeby válečné a po čase jim jen neúplně nahrazeny. Byly tedy potrestány mnohem více, než rozsudkem proti nim vydaným bylo ustanoveno.

Užitek, který by byl měl vyplynouti královské pokladně z českých konfiskací, byl však z největší části mařen prodáváním zabavených statků za ceny směšně nízké a jejich placením lehkou mincí, ztenčoval se také ještě tím, že si hlavní kupci, jimiž byli rozličné „zasloužilé“ a mocné osoby — jako Albrecht z Valdštejna, Lichtenštejn, Martinic, Michna a j. — z kupní ceny beztoho zcela nedostatečné sráželi nebo dávali srážeti značné sumy jako dar z milosti od císaře nebo v náhradu za vytrpěné škody nebo vykonané služby. Všechno toto hanebné hospodaření způsobilo, že ohromné konfiskace, jimiž tak nelítostně byli potrestáni účastníci českého povstání, téměř nic neprospěly císařovým financím, že sloužily jen k obohacení hrabivých jednotlivců, kterým se dostalo bohaté odměny za služby prokázané dynastii a církvi katolické proti národu českému.

Konfiskacemi vykonanými podle návrhů komise konfiskační v l. 1622—3 nebylo zabavování statků v Čechách ukončeno. I v potomních letech bylo zabavováno jmění osob, zvláště měšťanských, které se pro víru vystěhovaly ze země. K nové hromadné konfiskaci pak došlo po saském vpádu do Čech v r. 1631. Byly zabaveny statky všech emigrantů, kteří se s vojskem saským vrátili do Čech, a konfiskace těchto statků, jež měly cenu přes tři miliony zlatých rýnských, byla postoupena Albrechtovi z Valdštejna k zapravení výloh válečných. Po pádu slavného vojevůdce byly sice nejen tyto, ale i všechny ostatní jeho statky a také statky jeho stoupenců, dohromady asi za patnáct milionů zlatých, zabaveny pro císaře, ale skoro všechny tyto statky byly zase rozděny v odměnu generálům, plukovníkům a důstojníkům císařského vojska, takže i z této konfiskace královskému fisku zbylo jen velmi málo.

Všemi těmito konfiskacemi, jimiž zabaveny byly úhrnem skoro tři čtvrtiny českého království, bylo by se mělo dostati královskému fisku na čtyřicet milionů zlatých rýnských, což se rovná hodnotou nejméně 400—600 milionům korun. Krom toho však také na Moravě a z části i ve Slezsku bylo zabaveno veliké množství statků. A to vše vydáno jednak na udržování vojska za války třicetileté, hlavně však na obdarování císařských generálů, důstojníkův a jiných osob duchovních i světských, zvláště cizozemců, takže škody způsobené obyvatelstvu zemí českých pobělohorskými konfiskacemi nebyly ani trochu vyvázeny tím, že by se bylo užilo peněz odtud získaných ve prospěch obecný.

ŠESTÁ PŘEDNÁŠKA.

Převrat v poměrech náboženských, ústavních a národnostních.

Kruté tresty, jimiž byli pokutováni jednotliví účastníci českého povstání, nebyly jediným následkem vítězství Ferdinandova nad odbojem. Také obecných práv a svobod země těžce se dotkla tvrdá ruka vítězova, aby tak dovršila míru útrap a potupy, jimiž bylo jejímu obyvatelstvu odpykávati vinu spáchanou tím, že proti svému králi povstalo na obranu svého náboženského přesvědčení i svých práv, a aby zároveň způsobila hluboký převrat v jeho nejdůležitějších poměrech vnitřních.

Byl-li hlavní příčinou českého povstání náboženský rozpor mezi dynastií habsburskou a ohromnou většinou českého národa, není divu, že vítězný Ferdinand, pokořiv odboj, usiloval především o trvalé odstranění tohoto rozporu, o dosažení jednoty mezi dynastií a národem ve věcech víry a náboženství, a to tak, aby se v tom národ srovnal s dynastií a podřídil se její vůli. To se ovšem mohlo státi jen potlačením nekatolických vyznání v zemích českých a převedením jejich

obyvatelstva na víru katolickou. K tomu skutečně hned po vítězství bělohorském směřovalo hlavní úsilí vlády Ferdinandovy. Ačkoli však předem bylo jisto, že Ferdinand užije svého vítězství k takovéto proměně náboženských poměrů v Čechách, přece zprvu ani on sám asi nevěděl, jak daleko v tom pokročí a jakých prostředků užije. Několik dní po bitvě bělohorské vyžádal si císař dobré zdání některých svých rádců také o otázce, jaké reformy bylo by v Čechách podniknouti v náboženství. I bylo mu navrhováno, aby katolickému duchovenstvu bylo přiznáno právo zemského stavu, s nímž bylo spojeno místo a hlas na sněmu, aby mu byly vráceny všechny statky, o něž bylo připraveno povstáním; aby universita byla odňata dosavadním držitelům a spojena s jesuitskou akademií; aby rychtáři, primasy a písaři ve všech městech byly ustanovovány pouze osoby katolické, a jen od nich aby ve spolku s místními faráři katolickými byli přijímáni a propouštěni správcové škol a kantoři; konečně aby kostely bratrské byly pobořeny, některé z hlavních kostelů pražských aby byly vráceny katolíkům, a jesuitům aby byly opatřeny dostatečné důchody.

Tyto návrhy nestačily bojovným zástupcům katolického duchovenstva. Skoro současně s oním dobrozdáním předložil císaři svá přání pražský arcibiskup Lohelius. Některá se dosti shodovala s návrhy radů císařských, jiná však byla značně radikálnější. Arcibiskup žádal mimo jiné, aby všem městům a všem protestantským statkářům bylo odňato právo osazovati fary jejich patronátu a bylo přeneseno na arcibiskupa, žádal také, aby všechny

fary na statcích královských byly zadány duchovním katolickým. I jinak arcibiskup naléhal na rozhodnější postup proti nekatolíkům.

Kníže Lichtenštejn byl hotov zakročit proti nim, ale soudil, že třeba zprvu postupovati opatrněji. Také podle jeho názoru nemělo býti dále v zemi trpěno vyznání bratrské ani Česká konfese, ale těm, kdo by se smířili s církví a podřídili arcibiskupovi, mělo se dovoliti přijímání pod obojí. Povolením kalicha měli tedy čeští pod obojí znenáhla býti uvedeni v jednotu s církví obecnou. Především učiněn pokus o získání některých kněží, ale s nevalným úspěchem. Pouze šest kněží pod obojí odpřisáhlo v únoru 1621 své bludy, vyznalo římskou víru a vykonalo přísahu poslušnosti arcibiskupovi a papeži. Ale arcibiskupovi ani to nestačilo. Prohlásiv po úradě se svými preláty, že nelze trpěti jakoukoli odchylku od římské víry, žádal, aby se kněží pod obojí ve všem s ní srovnali. V dubnu 1621 byli proto obesláni všichni čeští a němečtí kněží evangeličtí a vyzváni, aby přijali posvěcení od arcibiskupa, srovnali se ve všem s církví římskou a svátost oltářní podávali pod jednou. Ale vyzvání nemělo účinku. Kněží nepovolili a mnozí sami počali se stěhovati do ciziny, zvláště do Slezska a Saska.

Již před tím schválil císař návrh Lichtenštejnův, aby byli vypovědění ze země kněží kalvínské, k nimž se počítali i Bratři. Protože však se všichni pod obojí hlásili k České konfesi, bylo nemožné zjistiti duchovní kalvínské. Proto asi dekrety o kalvinistech nebyly vyhlášeny. Teprve po exekuci staroměstské učiněny rozhodnější kroky. Odeslav v srpnu 1621 do Vídně listinné doklady

náboženské svobody stavů českých, jmenovitě Majestát Rudolfův a Porovnání stavů pod jednou a pod obojí, Lichtenštejn 13. prosince toho roku v y p o v ě d ě l ze země všechny české kazatele evangelické v Praze, protože prý se účastnili vzbouření. Z Prahy měli odejít ve třech, z ostatního království a přivtělených zemí v osmi dnech. Devatenáct kazatelů evangelických odešlo na tento rozkaz z Prahy do ciziny i s administrátorem konsistoře pod obojí Jiřím Dikastem. Ještě před Vánocemi byly některé z jejich kostelů osazeny kněžími přestoupnými na víru katolickou, aby, podávajíce lidu pod obojí, znenáhla jej nakloňovali k jednotě s církví římskou. Německých farářů luterských v Praze vypovídání se hned nedotklo. Bylo jich ušetřeno z obavy, aby jejich vypověděním nebyl popuzen kurfiřt saský. V jejich kostelích se tedy po vyhnání českých kazatelů shromažďovali také čeští evangelici pražští, jimž němečtí kněží česky sloužili svátostmi. Netrvalo to však dlouho. Na podzim 1622 i němečtí faráři luterští vypověděni z Prahy.

Již před tím došlo i na zbytky staroutrakvistů, kteří se krom kalicha již ničím nelišili od katolíků. Bylo jich zprvu užíváno jako zbraně proti rozhodnějším směrům náboženským, když však jich nebylo potřebí, bylo dokročeno i na ně. Před Velikonocemi r. 1622 arcibiskup k nabádání papežského nuncia zakázal kalich v Čechách úplně. A když přední z kněží, kteří rok před tím přestoupili od strany pod obojí ke katolictví s výhradou kalicha, farář Locika, v kostele týnském o Velikonocích posluhoval večeří Páně pod obojí a i na kázání vyzýval lid, aby setrval při kalichu,

byl arcibiskupem zbaven svého úřadu a dán do vězení, kde brzy potom zemřel. Ve vypovídání nekatolických kněží pokračováno i potom. Koncem listopadu 1622 rozeslány po krajích mandáty nařizující, aby se všichni takoví kněží, kdekoli by se v zemi zdržovali, v několika dnech vystěhovali ze země. Podobné mandáty proti nekatolickým kněžím v Čechách a na Moravě vydávány i v letech potomních. Péče o jejich zachovávání, o vypovídání nekatolických kazatelů a dosazování katolických správců duchovních byla od r. 1624 svěřována zvláštním komisím vysílaným do jednotlivých krajů země.

Zatím protireformační činnost vlády zasáhla také pražskou universitu, která vedle konsistoře byla předním ústavem českých pod obojí. V březnu 1622 přišla komise k tomu ustanovená do koleje Karlovy, aby tu se zástupci university sepsali universitní privileje. Násilím otevřena kořaná truhla defensorů pod obojí a nalezená v ní privilegia a spisy strany pod obojí zabaveny. Brzy potom mistři pražské university, dovolávající se generálního pardonu, přiznali se u knížete Lichtenštejna k svým vinám, jichž se dopustili za povstání, a omlouvající se tím, že byli svedeni od stavů, jimž byli podřízeni, prosili úpěnlivě o milost. Odpověď Lichtenštejnova přišla brzy. Mistrům nařízeno, aby se z koleje naprosto vystěhovali, a Karolinum osazeno vojáky. V listopadu 1622 pak universita Karlova odevzdána jesuitům a spojena s jejich akademií v universitu Karlo-Ferdinandovu.

Dotýkalo-li se v první době po vítězství bělohorském protireformační úsilí vlády císařské i ka-

tolických úřadů církevních především jen duchovních správců a vůdců nekatolického obyvatelstva, po čase počalo se obracet i proti nekatolickým laikům. Postrašení porážkou stavů na Bílé Hoře, někteří z nich záhy dobrovolně — ač sotva upřímně — přestupovali ke katolictví, ale veliká většina zachovávala věrnost svému náboženství evangelickému. Bylo zjevno, že i proti nim bude třeba užiti podobných prostředků, jakých se zprvu užívalo jen proti kněžím. Skutečně k tomu došlo. R. 1624 císař nařídil, že v královských městech smějí býti přijímáni za měšťany pouze katolíci. Na základě toho nařízení uloženo královským rychtářům, aby vyloučili ze svazku měšťanského všechny osoby, které do něho byly přijaty buď v době povstání nebo i potom bez svolení císařského. Toto ustanovení zmírněno později v ten smysl, že měšťanům přijatým za povstání mělo býti ponecháno právo měšťanské, stanou-li se katolíky. O něco později vydán dekret, jenž směřoval hlavně proti nekatolické šlechtě. Kacířům nemělo býti budoucně dovoleno užívati zemských desk, což znamenalo, že jim byla odňata možnost právním způsobem statky kupovati, prodávati, děditi, odkazovati atd.

V jednotlivých městech královských a na statcích vrchností katolických zatím již také přikročeno k přímému nátlaku na obyvatelstvo nekatolické. V Kutné Hoře již v r. 1622 mincmistr Vřesovec zahájil násilné obracení nekatolických měšťanů, jež tresty, pokutami, hrozbami nutil k přestoupení. Když to nepomáhalo, povolání do Kutné Hory jesuité, aby poučovali bloudící o pravé víře, a vojáci, aby obtěžovali zatvrzelé. Posléze

docíleno toho, že se všechno obyvatelstvo Kutné Hory přiznalo aspoň na oko k víře katolické; ubylo ho ovšem asi o polovinu. Podobně postupováno i v jiných městech. Jako zbraně zvláště účinné užíváno všude ubytování vojska, o jehož vydržování bylo pečovati zatvrzelým.

Od r. 1626 vydávána pak řada obecných patentů císařských, jejichž účelem bylo přiměti rozmanitým nátlakem nekatolické obyvatelstvo k odstoupení od jeho víry. V lednu toho roku nařízením císařským zakázáno po celé zemi oddávání osob nekatolických. V dubnu pak rozkázal císař pražskému arcibiskupovi kard. Harrachovi i knížeti Lichtenštejnovi, aby měšťanům a ostatnímu lidu dali dvouměsíční lhůtu k přestoupení na víru katolickou, nepřestoupí-li do té doby, aby těm, kdo by se chtěli vystěhovati, bylo dovoleno prodati svůj majetek, při čemž značná část prodejné sumy měla připadnouti fisku královskému. Horlivcům katolickým to vše se zdálo nedostatečným. Okolo Nového roku 1627 arcibiskup pražský v obšírném návrhu další protireformační činnosti navrhoval již také, aby všichni, kdo by zatvrzele odpírali přestoupiti ke katolictví, byli donuceni vystěhovati se ze země. Radové císařští souhlasili s tímto návrhem, a jen žádali, aby vystěhovalcům byla ponechána možnost prodati před odchodem do ciziny svůj majetek, jak bylo stanoveno nedávným patentem císařským. Císař však tento návrh arcibiskupův zároveň s jinými předložil svým dvěma jezuitským rádcům, svému zpovědníku Lamormainovi a vychovateli svého syna Philippimu, aby se o něm vyslovili, oni pak užili této příležitosti k vypracování podrobného programu další

činnosti protireformační, který se potom skutečně stal hlavním vodítkem vlády v jejím postupu proti nekatolíkům.

Tento jesuitský program vrhá tak ostré světlo na ducha, jímž naplnění byli katoličtí vítězové nad českým národem, že třeba uvéstí aspoň hlavní jeho obsah. Prohlašující potlačení kacířství za svatou povinnost císařovu, kterou mu ukládá jeho moc a důstojenství, jesuité radili, jakých prostředků má k tomu užívati. Protože dílo reformy může prý se zdařiti jen svorným působením vrchnosti světské a duchovní, doporučovali oba jesuité, aby k provádění reformace byla ustanovena zvláštní dvoučlenná komise, v níž byl by zástupcem císařovým laik vyššího postavení bezúhonný, bystrý a výmluvný, zástupcem arcibiskupovým vynikající duchovní. Jakmile tato komise přijde do některého místa, nechť světský komisař povolá všechny osadníky té farnosti, oznámí jim rozkaz císařský stran jejich přestoupení, a vyloží jim výhody poslušnosti i zhoubné následky za tvrzlosti, pak nechť stanoví jim lhůtu k přestoupení a oznámí dobu svého návratu. Duchovní komisař ať pojedná toliko o hlavních sporných člancích víry. K dalšímu poučování kacířů měli býti ustanoveni vedle místního faráře ještě jeden nebo dva kněží řeholní, kteří by se snažili pohnouti osadníky k povolnosti. Kdežto oba komisaři měli býti oprávněni užívati asistence vojenské — ovšem vojáci měli býti katolického náboženství —, za jejich nepřítomnosti nemělo býti vojska užíváno. Kdyby však při návratu shledali, že kacíři trvají v zatvrzelosti, měli pouze u nich býti vojáci ubytováni, aby prý útrapy osvětlily

jejich rozum, a tak dlouho měli býti obtěžováni, až by zmoudřeli a povolili. Podle názoru jesuitů nemohlo takové jednání býti pokládáno za hřích proti náboženství, protože císař a jeho komisaři usilují o věc dovolenou, a kacířům by se poskytla dostatečná příležitost seznati pravou víru.

K trvalému upevnění katolické víry doporučovali jesuité dále zřizování školy chlapec-ké a dívčí ve všech městech, upozorňující, že by školy ty mohly býti podřízeny jesuitské universitě. S ničením knih kacířských nemělo se podle návrhů jesuitů prozatím spěchati. Byli přesvědčeni, že se pokrokem protireformace beztoho dostanou do rukou katolických úřadů a budou moci býti spáleny buď tajně nebo i veřejně, svolí-li k tomu ti, kdo budou obráceni na víru katolickou. Odpírati kacířům oddavky nebo křest nezdálo se jesuitům záhodno; ale mínili, že by nikdo neměl býti pohřbíván církevně, kdo by nepřestoupil v ustanovené lhůtě ke katolictví. Konečně se jesuité zabývali otázkou, mají-li býti vypověděni ze země ti, kdo by zatvrzele odpírali přijmouti víru katolickou. O členech stavu panského a rytířského doporučovali císaři, aby k nim byl shovívavý, pokud by neskrývali u sebe kacířské predikanty a nedávali své děti vychovávat v místech kacířských. Ovšem žádali, aby děti jejich byly k dědictví připouštěny, jen pokud by se staly katolíky, jinak aby byly přinuceny prodati své statky a vystěhovati se. O měšťanech vyslovovali sice naději, že dobrovolně přestoupí na víru katolickou, kdyby však někteří z nich odporovali, měli býti bez milosti vypověděni jako rebelové. Sedláci naopak neměli býti trestáni vypořádáním,

nýbrž mocí přinucení k povolnosti a k přijetí víry katolické.

Návrhy jesuitů našly souhlas císařův. Již r. 1627 ustanovení komisaři k provádění reformace, pražský arcibiskup kardinál Harrach, hr. Jaroslav z Martinic a pan Fridrich z Talmberka. Ti pak hned s horlivostí začali protireformační činnost ve smyslu návrhů jezuitských, užívajíce pomoci jesuitů a kapucínů. Ale očekávaný úspěch se nedostavoval, podle názoru nejhorlivějšího z komisařů hr. Martinice pro nedostatek vojenské pomoci a shovívavost prokazovanou nekatolické šlechtě. Bylo tedy třeba zakročiti znova a rázněji. Novým přísným patentem císařským vydaným počátkem května 1627 napomenuti všichni obyvatelé, aby neopouštěli svých příbytků, nýbrž se dali poučiti a poddali se vůli císařově. Kdo by se nechtěl podrobiti, ať se vystěhuje; kdo by však zatvrzele trval na svých bludech a přece se nechtěl vzdáliti ze země, nýbrž se tajně v ní zdržoval, tomu nikdo neměl poskytnouti útulek. Zvláště všechny vrchnosti měly bdíti nad takovými podezřelými osobami a vydati je, jakmile by k tomu byly vyzyvány.

Ale ani tento patent nepomohl. Komisaři proti-reformační si stěžovali a znovu naléhali, aby se zakročilo také proti nekatolické šlechtě. S tím souhlasili též vídeňští radové císařovi, mezi nimiž kancléř Lobkovic a Slavata. Podle jejich názoru se nemělo čekat, až kacíři zmenáhla vymrou a na jich místo nastoupí mladší generace katolicky vychovaná. Radili, aby i ve šlechtě bylo kacířství rázem vyplněno. Císař ať stanoví nekatolickým šlechticům šestiměsíční lhůtu k poučení a pře-

stoupení na víru katolickou, potom však ať bez milosti jsou vypověděni, nepodrobí-li se. Císař schválil tyto návrhy a patentem z 26. července 1627 nařídil, že budoucně nemá býti v zemi trpěn nikdo, ať muž či žena, šlechtic, měšťan nebo sedlák, kdo by se nepřiznával k víře katolické. Šlechtě povolena šestiměsíční lhůta k přestoupení. Po jejím uplynutí všichni zatvrdeli členové šlechty měli býti vypověděni ze země, ale k prodeji jejich statků byla jim povolena lhůta dalších šesti měsíců. I tato lhůta byla sice později prodloužena, ale jinak ustanovení patentu zůstala již v platnosti. Tak patentem z 26. července 1627 jasně a určitě prohlášena zásada, že v Čechách mimo víru katolickou jakékoli jiné vyznání náboženské nikomu není dovoleno. Zásada ta je však obsažena již také v Obnoveném zřízení zemském, vydaném o dva měsíce dříve. Jedním z jeho článků se prohlašuje náboženství katolické za jediné náboženství v zemi uznané, za náboženství státní, a každý, kdo by se pokoušel o návrat starých řádů náboženských, za škůdce míru i země, kterýž trestán bude ztrátou cti, života i statku.

Jestliže již před rokem 1627 útisk náboženský nastalý po bitvě bělohorské pudil do ciziny ty, kdo se nedovedli smířiti s novými poměry, nyní od r. 1627 stěhování nekatolické šlechty i měšťanstva z Čech za hranice nabylo rozměrů ohromných. Počet těchto vystěhovalců pro víru se udává rozličně, a bezpečně nelze jej zjistiti. Slavata udává, že 185 českých rodů šlechtických odešlo takto do ciziny, nověji bylo napočteno 369 pánův a rytířů, kteří po r. 1627 se svými rodinami opustili svou vlast. Úhrnný počet ztrát

odhadují někteří na 30.000, jiní dokonce na 36.000 rodin, což by znamenalo 100—150 tisíc osob. A zprávy o jednotlivých městech ukazují, že tyto číslce ještě snad plně nevystihují skutečnost. Z Prahy samé v l. 1621—1630 odešlo asi 400 měšťanů. Žatec, který r. 1618 měl 460 měšťanů, o deset let později má jich méně než polovici, jen 205. V Kutné Hoře protireformace náboženská způsobila, že ze 600 domů celá třetina zpusťla. A podobné poměry nacházíme také v jiných městech. Kdežto nekatolickým členům stavu panského, rytířského a městského, nechtějícím vzdáti se svého náboženství, bylo dovoleno vyprodati se a vystěhovati ze země, lidu poddanému ani toto „dobrodiní“ (beneficium emigrandi) nebylo dopřáno. Poddaní měli zůstatí a podrobiti se, přijmouti víru katolickou. Aby se to stalo, o to se zvláště po r. 1627 přičiňovaly horlivě a soustavně reformační komise s pomocí misionářů jesuitských a jiných. Ale jejich působení se potkávalo zvláště v některých krajinách s tuhým odporem lidu selského. Nechtějíce zapřítí svou víru po otcích zděděnou, prchali mnozí tajně do ciziny a statky své, jež nemohli prodati, nechávali doma pusté. Tak se k emigrantům šlechtickým a měšťanským družili i tajní uprchlíci selští, jichž arci nemohlo býti tolik.

Odcházejíce z vlasti, tito čeští emigranti obra- celí se na rozličné strany. Ti, kdo byli z Jednoty bratrské, odcházeli hlavně do Uher, Slezska, do Polska. Tu se jejich útočištěm stalo zvláště Lešno, kde se usadil i slavný Jan Amos Komenský, kdežto někdejší zemský hejtman moravský Karel ze Žerotína našel útulek ve slezské Vratislavi.

Ostatní evangelíci čeští obračeli se do sousedních zemí protestantských, zvláště do Saska, Míšně, Horní a Dolní Lužice, Slezska, Pruska, na Slovensko a do Uher. Nejvíce emigrantů českých se odebralo do Perna, Žitavy, Drážďan, Freiberga, Zhořelce. Někteří se uchýlili do Pruska a usadili se v Berlíně. Ale ani v těchto zemích protestantských nenašli čeští emigranti hledaný pokoj a svobodu. Stejně jako císař Ferdinand protestanští panovníci nechtěli ve svých zemích trpěti nikoho, kdo by se s nimi nesrovnával úplně v náboženství. A tu se ukázalo, že náboženské vyznání většiny českých vystěhovalců není docela shodné s oficiální naukou zemí, do nichž se uchýlovali. Platilo to zvláště o Sasku, kam se čeští emigranti utíkali nejvíce. V zemi té, která od let byla, jak víme, baštou příkrého, nesmiřitelného luterství, nacházeli bezpečné a klidné útočiště pouze ti, kdo nebyli podezřelí z úchylek od přísně luterského učení. Tak se stávalo, že ti, kdo se klonili k učení reformovanému jako Bratří anebo se rozhodně přidržovali České konfese a nedovedli se přizpůsobiti bohoslužebným řádům a zvyklostem saským, byli nuceni ubírat se dále a hledati pohostinství jinde, v Prusku, Polsku (Toruni), Holandsku a v Anglii. Těm pak, kdo zůstali, bylo zakoušeti mnohých nepříjemností a ústrků od světských i církevních úřadů saských, zvláště pak byli nuceni proti své vůli přiznati se slovem i písmem k luterské konfesi augsburské, a tím se jaksi zřící své konfese České.

Není divu, že čeští emigranti nesnadno přivykali cizímu okolí a nevzdávali se naděje v návrat do vlasti osvobozené od vlády vítěze bělohorského.

Skutečně ještě jednou aspoň na chvíli naděje ta se některým splnila. Když roku 1631 vtrhlo do Čech vojsko kurfiřta saského, vrátili se s ním do vlasti také čeští emigranti. Zástupy českých vystěhovalých kněží evangelických přišly tehdy do Čech a zvláště do Prahy, kde byla zase zřízena evangelická konsistoř. V prosinci 1631 tito kněží zvolili si administrátora — stal se jím M. Martinus z Dražova — i konsistoř, a stavové volbu uznali. Také Bratři se připravovali na nové poměry, snažíce se upravit přátelsky svůj poměr k ostatní české církvi. Ale již po půl letě se rozplynul krásný sen českých emigrantů o novém svobodném životě ve staré vlasti. V květnu 1632 saské vojsko se vzdalo, administrátor Martinus a jiní evangeličtí kněží byli jati, uvrženi do vězení a konečně vypověděni ze země. Od té doby čeští emigranti se vždy více odcizovali domácím tradicím náboženským a později i své národnosti, splývající znenáhla s cizím prostředím své nové vlasti. Jen skrovné trosky jejich se udržely na některých místech jako rozptýlené ostrůvky v moři cizoty, zachovávající si dlouho — z části až po naše dny — svou odlišnost náboženskou i národní. Ač odříznuty od společného národního kmene, nepozbyly přece všeho významu pro jeho vnitřní vývoj, naopak až do počátku nové doby, jež přinesla také zemím monarchie habsburské náboženskou toleranci, mocně působily na tu jeho část, která ve vlasti tajně zachovávala věrnost náboženským tradicím svých předků, na tajné, úřady světskými i církevními pronásledované nekatolíky v zemích českých.

Takových t a j n ý c h n e k a t o l í k ů zůstalo

v Čechách i na Moravě ještě dlouho po roce 1627 množství nemalé. Protože se nekatolická šlechta a měšťanstvo, pokud nepřijaly víru katolickou, vystěhovaly do ciziny, byli tito tajní nekatolíci skoro vesměs lidé poddaní. Úsilné i násilné činnosti protireformačních komisí, misionářů jesuitských i jiných, se časem podařilo zlomiti tvrdý odpor selského lidu proti víře jemu vnucované, který místy hned v prvních letech po převratu bělohorském propukal selskými bouřemi. Počátkem druhé pol. XVII. stol. velická většina poddaného lidu v Čechách a na Moravě, byla obrácena, třeba zhusta jen na oko a povrchně, na víru katolickou. Podle úředních výkazů největší část nekatolíků přijala víru katolickou, zbytek pak se útekem ze země vyhnul změně náboženství. Ale přece i potom ještě bylo mnoho takových, jež teprve bylo třeba obracet. Ještě v době od r. 1661 až 1678 bylo působením jesuitů převedeno k církvi katolické v Čechách na 30.000 osob nekatolických. A také pozdější zprávy o přestupování nekatolíků na víru katolickou jakož i patenty proti kacířům v zemích českých znova a znova vydávané ukazují, že se tu stále udržoval značný počet tajných nekatolíků, nejvíce ve východních Čechách, zvl. v kraji hradeckém, v Moravě na Valašsku.

Tito tajní nekatolíci žili arci bez jakékoli organisace církevní, bez vlastních duchovních správců, a jediným zdrojem poučení o věcech náboženských bývaly jim nemnohé knihy tajně skrývané před slídivými zraky úřadů a misionářů. Není divu, že jejich vědomí náboženské nabývalo časem povahy velmi neurčité, mlhavé, že místy lid, nemaje dů-

věry v katolické duchovní a nemoha čerpati poučení od jiných, upadal v mystické blouznění. Nekatolické smýšlení bylo někde v lidu udržováno působením evangelických kazatelů, kteří časem skrytě přicházeli do Čech ze sousedních zemí protestantských, jmenovitě ze Saska, Slezska a Slovenska, tajným dopravováním náboženských knih českých z těchto zemí a vůbec styky tajných kacířů českých s českými emigranty. Náboženské tradice domácí, rozmanité vlivy zahraniční, působení starých českých knih i rozličných spisů náboženských nově do Čech dopravovaných a konečně vlastní hloubání lidu zbaveného příležitosti k nabytí pravidelného vzdělání náboženského — to vše působilo na trvání i vývoj rozhodně nekatolického, třeba namnoze velmi nejasného, smýšlení náboženského v lidu venkovském některých krajín českých. Tím se vysvětluje, že po vydání tolerančního patentu císaře Josefa II. z r. 1781, jímž dovoleno hlásiti se k vyznání augsburskému nebo reformovanému, objevilo se v Čechách na 45.000 evangelíků, a na Moravě jen o málo méně. Je to počet veliký, máme-li na mysli úsilnou a soustavnou práci věnovanou od převratu bělohorského převedení českého národa na víru katolickou a zvláště všechny hrozné útrapy, jež bylo snášeti všem, kdo se zdráhali přijmouti tuto víru. Ale naopak vzhledem k úhrnnému počtu obyvatelstva v Čechách a na Moravě je to číslo mizivě nepatrné. Je svědectvím, že se dílo protireformace pobělohorské zdařilo dokonale, že se český národ stal ohromnou většinou národem katolickým.

Někteří historikové čeští, pokládajíce patrně naprostou jednotu víry za nezbytnou podmínku

zdárného vývoje národního, prohlásili tuto skutečnost za štěstí pro národ český, protože prý takto bylo napraveno vážné zlo českých poměrů předbělohorských, různice v náboženství, a národu se dostalo „útěchy srdce a mravního posílení potřebného k novému budoucímu obživnutí“. S tímto názorem, tak často opakovaným, sotva bude souhlasiti, kdo je přesvědčen, že různost náboženského smýšlení v národě není a také v minulosti nebyla zlem, kdo ví, že utkvělá představa o náboženském a mravním úpadku českého národa v době náboženského různověrství před Bílou Horou není skutečnými poměry tehdejšími nijak odůvodněna, komu posléze aspoň poněkud je známo, jaká to byla „útěcha srdce a mravní posílení“, jichž se českému lidu dostávalo od jeho nových vůdců duchovních v době pobělohorské. od rozličných těch Koniášů, Axlarů, Náchodských a j. Ale i ten, kdo by snad přece věřil, že násilné sjednocení českého národa ve víře katolické bylo proň štěstím, nemůže neuznati, že toto „štěstí“ bylo nadmíru draze vykoupeno těžkými ztrátami v jiných oborech života národního . . .

Vedle poměrů náboženských nejvíce byly zasaženy převratem bělohorským ústavní poměry zemí českých. Byv r. 1617 zvolen králem Českým, Ferdinand II. zavázal se korunovačním reversem, jenž mu byl předložen od sněmu českého, že potvrdí, jakmile se po smrti Matyášově ujme vlády, všechna práva, svobody, privilegia a zvyklosti království Českého. Skutečně po smrti cis. Matyáše, ačkoli zatím bylo vypuklo české povstání, potvrdil Ferdinand v dubnu 1619 všechna práva a svobody české listem stejného znění, jaký stavům

byl vydal před osmi roky Matyáš. Ačkoli stavové čeští i po tomto potvrzení setrvali ve svém odporu proti králi, Ferdinand neustával veřejně prohlašovati, že nehodlá ani budoucně zkracovati svobodu náboženskou v království Českém, ani v čemkoli jiném jednati proti výsadám a majestátům, jež byly od jeho předků uděleny stavům českým. To dal oznámiti evangelickým knížatům a stavům německým shromážděným v Norimberce v prosinci 1619.

I kdybychom věřili v upřímnost všech těchto slibů a závazků Ferdinandových, kdybychom byli přesvědčeni, že Ferdinand, když je činil, byl vskutku odhodlán jim dostáti, nemůžeme nikterak pochybovati o tom, že se k zachovávání práv a svobod českých zavazoval jen nerad a takřka z donucení, protože tato práva a svobody byly svrchovaně protivny nejen jemu, nýbrž i hlavním jeho rádcům a důvěrníkům. Jaké smýšlení o těchto věcech vládlo u dvora Ferdinandova, velmi zřetelně vysvítá z výroku kteréhosi rádce Ferdinandova jenž byl učiněn hned po vypuknutí českého povstání. Když se zvěst o tom donesla tehdejšímu králi Ferdinandovi, onen rádce, přimlouvaje se za násilné potlačení českého odboje, poznamenal, že ani porážkou královou by se jeho postavení nezhoršilo, protože prý království české nemá proň ceny, pokud není odstraněno otroctví, v němž je tu král udržován od stavů. Není pochyby, že Ferdinand sám smýšlel podobně, že v právech stavů, jimiž byla omezována královská moc v Čechách, spatřoval její zotročení. A v tomto smýšlení byl utvrzován rozmanitými vlivy.

Zvláště mocný byl vliv dvora španělského,

který si na základě tajných smluv s rakouskou větví rodu habsburského činil dědický nárok také na země české koruny a měl tudy přímý zájem o to, aby se tu moc královská povznesla na podobný stupeň, na jakém byla ve Španělsku, a jmenovitě aby dědičnost trůnu byla tu zákonně stanovena. O působení vyslanců španělských na císaře Ferdinanda máme určité zprávy vyslanců benátských z r. 1621. Vyslancové ti chválí císaře, že sám sebou je povahy vlídné a mírné; jeví-li se to méně v jeho skutcích, dlužno vinu toho přičísti Španělům, kteří prý povahu jeho proměnili téměř v opak. Zejména prý jej štvali proti Čechům, tvrdíce, že vzpourou pozbyli svých privilegií a jmenovitě práva voliti si krále po vymření dynastie, a naléhajíce na zničení svobod českých. A sám vyslanec španělský při dvoře Ferdinandově se přiznává k tomuto stanovisku. Píše r. 1623, že císař jest pln nejlepších úmyslů, ale že při uspořádání těch zemí naráží na mnohé překážky; z nich pak uvádí jmenovitě to, že prý se v Čechách a na Moravě „neustavilo dosud patrimonium, které mají míti králové“, t. j. že tu není uznávána neomezená moc královská. Ale císař prý ji může stanovit, protože dobytím těch zemí zanikla všechna jejich privilegia.

V podobném smyslu působili na Ferdinanda i zástupcové papežské kurie. Papežský nuncius Carafa, který od r. 1621 dlel u dvora císařského, vytýkal později Ferdinandovi, že svého vítězství nad Čechy hned na počátku neužil k tomu, aby do hrobu zapomenutí pochoval všechny svobody Čechů a Moravanů, zvláště ty, jež omezovaly moc královskou, a že dobyv oněch zemí mečem, neza-

vedl tu vládu absolutní, která patrně také nunciiovi byla nejvyšším ideálem.

Proti těmto mocným vlivům málo platily námitky některých českých pánů katolických, kteří za odboje zachovali věrnost Ferdinandovi, a nyní sice souhlasili s potrestáním povstalců i s reformou české ústavy, nechtěli však připustiti zničení všech práv a svobod českých. Již v květnu 1620, tedy ještě před bitvou bělohorskou, stěžoval si Martinic nejv. kancléři Zdeňkovi z Lobkovic, že se císař neradí se svými věrnými Čechy, nýbrž i v otázkách, jež se týkaly výhradně zemí českých, užívá jen rady cizincův. Ostatně, jak uvidíme, někteří z těchto českých radů Ferdinandových svým stanoviskem v otázce českých svobod nemnoho se lišili od Ferdinandových rádců německých, vlášských a španělských.

Není tedy divu, že císař Ferdinand, jakmile potlačil české povstání, jal se pomýšleti na radikální proměnu české ústavy, na vyvrácení nejen náboženských, nýbrž i politických svobod českých. Hned po bitvě bělohorské předložil některým ze svých nejdůvěrnějších radů a zároveň též vévodovi bavorskému mimo jiné také otázku, zdali, kdy a která privilegia mají se odníti stavům českým, též s jakou záminkou, a jakým způsobem by se to mělo státi; neboť prý Čechové právem války pozbyli všech svých privilegií. Tajní radové císařští ve své odpovědi navrhovali, aby císař především hleděl upevniti dědičnost trůnu, aby zmenšil moc nejvyšších úředníků českých a dal zrevidovati všechna privilegia českých stavů, aby ta, jež odporují svrchované moci královské, byla zrušena, ostatní pak nově stavům propůjčena.

O všech těchto otázkách konaly se odtud téměř neustále porady u dvora císařského. Někdy ke sklonku první poloviny r. 1621 vzniklo tak nové obšírné dobrozdání vídeňských rad císařských, které nás velmi názorně poučuje o úmyslech dvora Ferdinandova vzhledem k českým svobodám ústavním. V dobrozdání tom, které je odpovědí na otázky císařovy o způsobu, jak by měla býti upravena zemská správa v Čechách, se především projevuje názor, že je zajisté úmyslem císařovým zavést v Čechách řádnou monarchii dědičnou a odstraniti vše, co se s ní nesrovnává, a po té se vytýkají rozličné vady české ústavy odporující takové pravé monarchii. Tak prý dosud král bez rady nejvyšších úředníkův a soudců zemských nemohl nic nařizovati o věcech českých a nemohl se ani o nich raditi s cizozemci. Pojmu koruny české prý dáván takový smysl, že se korunou rozumějí i za života krále také stavové; z toho pak plyne, že si stavové osobují i taková práva, jež patří pouze králi, že si na př. osobují svrchovanost nad vedlejšími zeměmi koruny české, nebo právo dovolávati se proti samému králi pomoci zahraničních panovníků, kteří s korunou českou byli uzavřeli dědičné smlouvy obranné. Mnohé úřady v Čechách se pokládají za zemské, nikoli za královské, a platí tu pravidlo, že král nemá dosazovati zemské úředníky jinak než s radou zemskou, že nikoho nesmí zbaviti úřadu bez řádného zjištění jeho viny, že vyšší i nižší úředníci zemští jsou přísahou zavázáni netoliko králi, nýbrž i veškeré obci zemské, a král sám že přísahá stavům i vši obci království českého. Tak prý v oboru moci výkonné jsou králi ruce svázány

radou zemskou, a v nejdůležitějších věcech, při odcizování statků korunních a vydávání zákonů že král nic nemůže učiniti bez svolení sněmovního. Na posledních sněmích prý dokonce moc královská byla omezena tak, že ani nesmí zabavovati statky pro urážku Veličenstva, což prý v monarchii je věc neslýchaná. Velikou vadu české ústavy spatřovali vídeňští rádcové Ferdinandovi také v tom, že král bez svolení sněmovního nesmí začínati válku a vydržovati vojsko v zemi, a že se z rozsudku soudu zemského, jenž byl úplně v moci stavů, nepřipouští odvolání ke králi.

Vytknuvše takto hlavní vady české ústavy, rádcové císařští podali svému pánovi žádané návrhy na úpravu zemské správy v Čechách. Tu nacházíme také zajímavý návod, jak odstraniti práva stavů českých a založiti trvale silnou moc královskou v Čechách. Podle názoru rádců neměla se ústava česká změnití rázem a hned při prvním příchodu císařově do země, aby nebyli příliš dotčeni ti, kdo v království českém zachovali věrnost císaři. Nechtě prý se král snaží upevniti svou moc skutečným jejím vykonáváním, *via facti*, spíše než zákonným ustanovením. Protože pak dosud sněm byl hlavním zdrojem a základem moci národní, je třeba zlomiti jeho moc. Proto ať se nesvolává k holdování sněm, nýbrž jen jednotliví stavové. Při tom by se jim mohlo naříditi, aby předložili svoje privilegia k přehlédnutí, ale s poznamenáním, poněvadž se těžce provinili, že císař vyhrazuje svému rozhodnutí, pokud jim privilegia ta, až budou přehlédnuta, mají býti vrácena. Dále ať se císař nedává omezovati nejvyš-

šími úředníky zemskými, ať důležité věci, o nichž jednávali a rozhodují, vyhrazuje svému rozhodnutí a zvláště při osazování úřadů ať se neváže jejich radou. Takovým způsobem prý se znenáhla zapomene na staré zvyklosti, snáze se ujme to, co po přehlídce zemského zřízení bude třeba vyhlásiti veřejnými zákony, a když se zavede všude dobrý pořádek, bude prý větší spokojenost se spořádanou samovládou, než byla se zhoubnou svobodou někdejší vlády stavovské.

Původcové tohoto dobrozdání, mezi nimiž patrně nebyl žádný z českých katolických rádců císařových, doporučovali císaři, aby si o těch věcech vyžádal také dobré zdání nejvyšších úředníků zemských král. českého, zejména pánů Adama ze Šternberka, Slavaty, Martinice a Zdeňka z Lobkovic, a to od každého zvláště v největší tajnosti. Zdá se, že to císař skutečně učinil. Jistě byl od něho vyzván Slavata, aby se v největší tajnosti, neradě se s nikým, vyslovil o otázkách, jichž se týkalo dobré zdání vídeňských rádců císařových. Slavata uposlechl toho vyzvání a vyložil svoje stanovisko ve spise zajímavě osvětlujícím názory tohoto katolického pána českého. Podle jeho přesvědčení šlo při nové úpravě poměrů českých o dvojí věc, o rozšíření a upěvnění náboženství katolického, a dále o povznesení moci královské. Na těchto dvou sloupech prý spočívá vše ostatní, a pouze jimi lze zjednatí v království českém pokoj a blahobyť. K obnově a rozkvětu katolického náboženství je prý potřebí, aby duchovenstvu katolickému bylo přiznáno v Čechách takové postavení, jaké má v jiných katolických zemích. Jmenovitě mělo se pražskému arcibiskupu dostatí na

soudě zemském prvního místa, jaké mívali dříve pánové z Rožmberka. Na úřady královské a zemské necht jsou dosazováni pouze katolíci.

K povznesení moci královské bylo podle mínění Slavatova třeba odstraniti hlavně dva zlořády. První záležel v tom, že úředníci zemští a přísedící zemských soudů v Čechách, nastupující své úřady, přísahali netoliko králi, nýbrž i stavům. Z toho se vyvinul názor, že král nemá absolutní, samostatnou moc, nýbrž závisí na stavích, kteří se s ním dělí o vládu. Ano pokládalo se za pravidlo, že královský rozkaz nebo zákaz, který se stal bez vědomí a vůle stavů, nic neplatí, a že král bez sněmovního usnesení stavů nesmí zaváděti jakékoli změny nebo novoty. A protože většina stavů byla oddána kacířství, vznikly takto mnohé zákony a řády odporující královské autoritě i katolické víře. Také se stalo, že úředníci zemští odepřeli poslechnouti krále a hájiti jeho zájmů proti stavům, tvrdíce, že jsou zavázáni nejen králi, nýbrž i stavům a musí proto dbáti nejen zájmů králových, nýbrž i prospěchu stavů. Aby se tento zlý stav napravil, měla podle Slavaty přestati dosavadní zvyklost, že úředníci zemští přísahali také stavům; měli budoucně přísahati toliko králi a jeho potomstvu. Jiný zlořád české ústavy spatřoval Slavata v tom, že od rozsudků zemského soudu, kde rozhodovali stavové, bylo pod trestem smrti zakázáno odvolání ke králi. To mělo přestati, odvolání od zemského soudu se měla připouštěti a měla býti vyřizována soudci od krále k tomu ustanovenými. Také se měly rozsudky zemského soudu vydávati budoucně nejen jménem pánů a rytířů na soudě tom zase-

dajících, nýbrž také a především jménem královým. Posléze navrhoval Slavata všeobecně, aby byla zřízena zvláštní komise z českých úředníků zemských, teologů a právníků, která by bedlivě prozkoumala všechna psaná práva, zákony a zřízení zemská, jakož i obyčeje a zvyklosti království českého, a vyhledala vše, co v nich odporuje cti boží, svobodě a privilegiím církevních ústavů, královské moci i obecnému dobrému. Po opravě toho všeho nechť se česká práva dají vytisknouti a vyhlásí se císařským nařízením tak, aby v nich nic nemohlo býti měněno, a v království českém se mohlo vládnouti v míru a pokoji.

Jako Slavata také jiní katoičtí pánové čeští předkládali císaři svoje zdání o úpravě českých poměrů, a všichni nepochybně souhlasili v tom, že je potřebí omeziti práva stavů českých, upevniti postavení církve katolické a povznésti moc panovnickou v Čechách. Ale žádný, pokud víme, nezašel tak daleko jako Slavata, který přiznával králi právo měniti českou ústavu, zákony a zvyklosti království českého, zcela svobodně bez ohledu na platné právo a dosavadní svobody stavů. Smýšlení Slavatovo došlo arci plného uznání u dvora císařského. K titulu hraběcímu, který jemu i Martinicovi byl udělen již r. 1621, a k úřadu nejv. sudí zemského, ježž byl již dříve zastával přidán mu úřad presidenta české komory a místo v tajné radě císařské. Vedle cti se mu však dostalo i velikých odměn hmotných.

Zatím císař v duchu zásady, vyslovené v dobrém zdání jeho vídeňských rádců, vládl v Čechách svým místodržícím knížetem z Lichtenštejna docela absolutisticky, nedbaje předpisů české ústavy ani

práv země. O vině a trestu účastníků českého povstání rozhodoval mimořádný soud, jehož neznalo české zřízení zemské. Mince byla zhoršována zcela libovolně a daně ukládány a vybírány bez svolení stavů. Na Moravě, kde místodržícím byl kardinál z Ditrichštejna, byly podobné poměry. Patrně měly tím myslí Čechů znenáhla býti připravovány na chystanou radikální změnu české ústavy. Ale všeobecná bída, která se v Čechách rozmáhala libovůlí úřadů nikým nekontrolovaných, zhoršováním mince a nesčíslnými konfiskacemi, způsobila, že se konečně přece začalo pracovati o zákonné úpravě českých poměrů.

Na jaře 1623 radila se o tom z rozkazu císařova zvláštní komise, složená většinou ze známých katolických pánů českých. Tu zase Slavata zastával své stanovisko, známé z jeho dřívějšího výkladu písemního. Navrhoval znova, aby k přehlédnutí zemského zřízení českého byla zvolena komise, jež by podrobně prozkoumala všechny zákony a učinila císaři návrhy na jejich změnu. Císař ať pak nové zákony prostě dá vyhlásiti na sněmu, bez jakéhokoli vyjednávání se stavy. Sněmy měly sice býti ponechány, ale nemělo se na nich jednati o ničem jiném, než o královských předlohách. Nikomu nemělo býti dovoleno podávati samostatně jakýkoli návrh nebo žádost ať jménem svým či jménem stavů. Chtěl-li někdo přednésti něco důležitého nebo prospěšného obecnému dobru, měl to kancléřem oznámiti králi, na jehož dobré vůli mělo záviseti, chtěl-li by se navrhované věci ujmouti. Martinic hájil v komisi hlavně zájmy stavu duchovního a církve katolické. Chtěl, aby církevní statky nebyly již pokládány za příslušenství krá-

lovské komory, za královský majetek, aby duchovenstvu bylo přiznáno právo zemského stavu t. j. místo a hlas na sněmu. Naopak měla se odbojná města královská státi úplným vlastnictvím královým a pozbyti zastoupení na sněmu; toliko šest měst (Praha, Plzeň, Budějovice, Most, Kadaň a Ústí) mělo budoucně vysílati na sněm své zástupce. Posléze Martinic žádal, aby královská koruna česká byla ponechána v zemi a se zápallem se přimlouval, aby se Praha zase stala královskou residencí. V Praze a nikoli ve Vídni měl císař přebývati, protože město je veliké, živobyť v něm laciné, vzduch zdravý a barbarské národy — patrně především Turci — jsou odtud vzdálenější. Také Slavata radil, aby císař aspoň časem přebýval v Praze.

Konečná usnesení této komise nejsou známa. Víme jen, že se shodla v tom, že udělení práva obyvatelského cizincům mělo býti odňato stavům a vyhrazeno pouze králi, jakož i v názoru, že v opraveném zřízení zemském dědičnost trůnu českého neměla býti obmezena pouze na mužské a přímé potomstvo. Také nevíme, jak byly od císaře přijaty návrhy této poradní komise. Jen v jedné věci, o níž se v komisi jednalo, stalo se brzy potom rozhodnutí ukazující, že příměluvy Martinicovy nebylo dbáno. Císař totiž nařídil, aby česká koruna královská a korunovační klenoty byly z Karlštejna vzaty, a odjížděje z Prahy, odvezl je s sebou do Vídně. Dobyv mocí království českého, pokládal císař českou korunu za svůj majetek. Hrad a panství karlštejnské daroval císař později císařovně, která je r. 1626 zastavila s jeho svolením p. Janu Kavkovi z Říčan.

Zatím co se konaly přípravy k vydání nového zřízení zemského, byly ve správě země české zaváděny pravidelnější poměry. Na jaře 1623 obnovil sice Ferdinand Lichtenštejnovi místodržitelský úřad s dosavadní zcela výjimečnou pravomocí, podle české ústavy nepřípustnou, a úmysl svolati na podzim toho roku český sněm také se nestal skutkem, za to však obnovena byla pravidelná činnost zemského soudu. Před tím ovšem byly vymazány z desk zemských všechny vklady zapsané do nich za povstání a za vlády krále Fridricha Falckého. Bylo to nařízeno královským listem Ferdinandovým zajímavého znění (z 20 září 1623). Vykládá se tu nejprve, kterak po zkrocení rebelie způsobené „od některých obyvatelův království českého“ císař vždy pilně o to pečoval, aby napravil vše, co za vlády Fridrichovy v zemi bylo nepořádně zřízeno, „jakož pak v správě obecní, zemské i při vyšších soudech království našeho českého znamenitých spletekův od výš dotčených bouřlivých lidí v tom čase zdělaných již k způsobu předešlému, chvalitebným obyčejným zvyklostem, řádům a právům téhož království našeho dědičného jsme milostivě přivésti pominouti neráčili“. Protože pak král Ferdinand byl zpraven, že v čas rebelie bylo jménem nepořádného krále Fridricha i zemského soudu souzeno a vkládáno do desk, čímž desky zemské byly poškvrněny, a protože nemá v úmyslu stavům království českého „práva jejich rušiti anebo je zmenšovati“, nýbrž chce, „aby s vejhradou vrchnosti a moci naší královské bez ubližování práva našeho dědičného všichni stavové téhož království našeho při svých právech a spravedlnostech chráněni byli“, očisťuje Ferdinand

soud zemský ode všech takových nepořádků a poškrvn, maří, ruší a v nic obracuje všechny nálezy, vklady i jiné zápisy v deskách zapsané tam od počátku povstání až do jeho vítězství, tak že má z desk zemských býti vymazáno vše, co do nich oylo vloženo v této době nepořádné vlády. Podobné očištění desk zemských, jako bylo provedeno v Čechách na podzim 1623, dal Ferdinand v létě roku následujícího vykonati také na Moravě. O něco později (v březnu 1625) nařídil na dotaz moravského místodržitele, že se do desk zemských mají vpisovati také německé listy, když by si někdo nemohl dát je přeložit na česko. Do té doby se v Čechách i na Moravě přijímaly jen české vklady.

Prohlašoval-li Ferdinand na podzim r. 1623 slavnostně, že nechce rušiti ani zmenšovati práva stavů českých, srovnávalo se to špatně se současným jednáním o základní proměnu české ústavy, jež měla býti uskutečněna bez spolupůsobení stavů. Zdá se proto, že prohlášení Ferdinandovo nebylo myšleno upřímně, a že jeho hlavním účelem bylo ukonejšiti české stavy, aby se nedali strhnouti k novému povstání knížetem Bethlenem, který se tehdy strojil k útoku na císaře. Jakmile koncem r. 1623 a počátkem následujícího pominulo toto nebezpečí, měl císař zase ruce volné. Strašlivý nepořádek v Čechách, zaviněný nejen wojnou, nýbrž i hanebným finančním hospodářstvím vlády, vzbuzoval zatím obecně přesvědčení, že by se měl svolati sněm český, jenž by přispěl k obnovení pořádku. Skutečně byl sněm několikrát slibován, ale jeho svolání bylo stále odkládáno hlavně asi proto, poněvadž hned prvnímu sněmu mělo býti předlo-

ženo opravené zřízení zemské, jež dosud nebylo hotovo. Tak byly zcela proti staré ústavě české ukládány v Čechách daně bez svolení sněmovního z pouhé moci královské. Když však r. 1624 zase byly na Čechy uvaleny nové daně nezvyklého způsobu, nejvyšší úředníci a soudcové zemští ohradili se proti tomu jménem všech stavů království českého listem zaslaným císaři v říjnu 1624, dovozuje, že takové berně nemohou podle zemských privilegií býti ukládány jinak než usnesením sněmu. Za to dostalo se jim ostré důtky od císaře, že jako jeho radové v království českém mluví za všechny stavy a nedbají tak jeho autority a užitku, jako spíše prospěchu obyvatelů, opírajíce se o „domnělá“ jejich privilegia. Všichni úředníci zemští a radové spěchali omlouvati svůj čin, ujišťující, že nenáležitou formu jejich protestu zavinil sekretář a že nebylo jejich úmyslem mluvit jménem všech stavů. Přece však žádali za potvrzení svých privilegií, aby prý se důvěra vrátila do země. Ukazovali, že již všichni nevěrní a rebelové byli potrestáni, tak že království je osazeno pouze věrnými obyvateli, kteří nezasluhují, aby jejich svobody byly zkracovány. Potom sice Ferdinand některé z uložených daní odvolal, ale jiné ponechal, trváje na svém právu ukládati daně takové ze své moci. Přece však se císař od té doby rád díval aspoň s úředníky a soudci zemskými o vyřizování nových daní.

Za to v dalším jednání o revisi zemského zřízení pominul jich úplně. Když na jaře 1625 zřízena byla k tomu úkolu nová komise, byli do ní vedle šesti radů německých, k nimž třeba počítati i německého místokancléře král. českého Ottu Nostice,

z německého rodu šlechtického v Lužici, povolání pouze dva členové českých stavů, kníže Lichtenštejn a Albrecht z Valdštejna, oba téměř docela odcizení českému životu. Ani nejv. kancléř Zdeněk z Lobkovic ani Slavata ani Martinic se nestali členy této komise, ačkoli přece všichni osvědčili tolik povolnosti a ochoty k podporování absolutistických choutek vídeňského dvora. Patrně se ani tito mužové nezdáli již dosti spolehliví, když se chtělo přikročiti ke konečnému okleštění českých svobod ústavních. Komise od císaře dosazená vyhovovala v tom zajisté dokonale snahám dvora císařského. Při všem svém jednání se řídila zjevně zásadou, kterou byl Ferdinand vyslovil několik dní po bitvě bělohorské, že totiž království české právem válečným pozbylo všech svých svobod. Ve všech jejích usneseních se obráží názor, že vítězstvím nad českým odbojem pominuly všechny závazky Ferdinandovy tak, že jen z milosti mohou býti Čechům některá práva obnovena aneb spíše nově udělena, že tím vítězstvím nabyl král moci neomezené, ze které může stavům něco dobrovolně postoupiti, uzná-li za dobré. Podle názoru komise ovšem také budoucí zřízení zemské nemělo býti vydáno se svolením sněmu, nýbrž prostě vyhlášeno z pouhé moci královské.

Když nejdůležitější část zemského zřízení, ustanovení o právě veřejném, byla již nejen touto komisí probrána, nýbrž její návrhy také přehlednuty zvláštní komisí užší, v níž zasedal sám císař a jeho nejstarší syn, z českých pánů pak hrabě Slavata, a když navrhované změny od císaře byly schváleny, zaslali také nejvyšší úředníci zemští v Čechách císaři první část svého návrhu na nové

zřízení zemské, k jehož vypracování patrně jen na oko byli vyzváni. Návrh ten se sice nezachoval, ale z dopisu, kterým jej Martinic provázal, když jej v dubnu 1625 odesílal do Vídně kanceléři Lobkovicovi, vysvítá, že se tento návrh velmi podstatně lišil od elaborátu komise vídeňské. Dovidáme se odtud, že podle toho návrhu některé články českého zřízení zemského měly býti ponechány beze změny, jiné pozměněny nebo docela vynechány, a některé z minulých sněmů nově připsány. Martinic byl by si přál, aby císaři mohly býti vyloženy důvody všech těch článků, aby poznal, že to vše směřuje ke cti a chvále boží, k povznesení jeho církve svaté, k zabezpečení a rozmnožení moci a vážnosti rodu habsburského i k dobru jeho dědičného království, a že tak bylo ustanoveno za zákon společným svolením předšlých králů a stavů českých. I žádal Martinic Lobkovice a Slavatu, aby, prodlévající na blízku osoby císařovy, jako dobří vlastenci účinkovali k tomu, aby se méně osekávala, ale spíše rozmnožila dobrá práva a privilegia česká, aspoň těch obyvatelů, kteří zachovali stálou věrnost císaři, tak aby neutrpěli škodu s nevinnými dědici svými, nýbrž spíše byli odměněni. Je patrné, že Martinic a jeho čeští soudruhové představovali si nové zřízení zemské docela jinak než císař Ferdinand a jeho vídeňští rádcové, že by byli chtěli zachovati stavům českým jejich stará práva, pokud se nedotýkala výhradního panství náboženství katolického a dědičnosti trůnu v rodě habsburském.

Ale hlasu Martinicova a jeho přátel nebylo vůbec dbáno. Byli sice i potom z Vídně pobízeni, aby pokračovali ve své práci, ale jistě nebylo tu

upřímného úmyslu užítí ji skutečně. Martinic a jeho soudruhové se arci nepřestávali oddávat naději, že jejich návrh bude prostě od císaře schválen. Ještě na podzim 1625, posílajíce císaři konec svého elaborátu, psali mu v tom smyslu. Ale brzy potom byli dokonale vyvedeni ze svého klamu, když jim r. 1626 bylo oznámeno nové zřízení zemské ujednané ve Vídni bez jejich účasti a nedbající jejich návrhů a přání. Užívaje neobyčejně příznivé situace válečné, která nastala hlavně zásluhou českého pána Albrechta z Valdštejna, dal císař Ferdinand v květnu 1627 veřejně vyhlásiti toto „Obnovené právo a zřízení zemské dědičného království českého“. O rok později než v Čechách, r. 1628, bylo podle českého vzoru vydáno rovněž z pouhé moci panovníkovy „Obnovené zřízení zemské markrabství moravského“.

Toto „Obnovené zřízení“ je zřejmě založeno na názoru, že království české jako celek (in forma universitatis) odbojem proti Ferdinandovi pozbylo všech svých práv a zasloužilo si trest. Nejen patent, jímž bylo 10. května 1627 vyhlášeno, nýbrž zákoník sám několikráte vzpomíná ohavné rebelie české a jejího potření a vytýká potřebu dáti Čechám ústavu, kterou by zabezpečena byla úcta a poslušnost poddaných. Z toho názoru plyne přesvědčení, že král toto „Obnovené zřízení“ mohl dáti království českému ze své moci a milosti bez svolení stavů českých, kteréžto přesvědčení se projevilo nejen způsobem jeho vydání, nýbrž i výhradou v něm obsaženou, že králi přísluší právo rozmnožovati a opravovati toto Zemské zřízení novými zákony.

Příkře zamítavé stanovisko „Obnoveného zřízení“ k dřívějším právům a svobodám království českého bylo poněkud zmírněno zvláštní listinou císařskou, vydanou několik dní po jeho vyhlášení (29. května 1627). I tu se sice opakuje, že se království české pozdvihlo proti svému králi jako celek, a že by mu proto mohla býti odňata všechna jeho privilegia, ale pak se přece obnovují a potvrzují království českému obecně všechna jeho stará privilegia, svobody, práva a zvyklosti, pokud nečelí proti Obnovenému zřízení zemskému a v něm již zrušeny nejsou. Která privilegia tím třeba rozuměti, vysvítá ze seznamu jejich, jenž byl připojen k podobnému všeobecnému potvrzení starých privilegií moravských danému Moravanům po vydání tamního Obnoveného zřízení. Podle toho uznána výslovně platnost všech privilegií stanovících státní samostatnost a jednotu koruny České. Státoprávní poměr vedlejších zemí České koruny ke království českému, ani její poměr k ostatním dědičným zemím habsburským jakož i k říši německé nebyl Obnoveným zřízením nijak dotčen. I budoucně měli tu Habsburkové vládnouti jen jako králové čeští, z královské moci české, což se mělo projevovati zvláštní korunovací na království české.

Ale povaha této královské moci české vzhledem k zemi a jejímu obyvatelstvu se změnila velmi podstatně. Stalo se to především stanovením absolutní dědičnosti českého trůnu v rodě habsburském. Zásada, jež platila v Čechách v době předbělohorské, že totiž zákonitý dědic trůnu, pokud nebyl od stavů přijat za krále, není králem a nemá vládní moci v zemi, byla odstraněna a místo ní stanoveno za právo, že hned při smrti krále jeho

dědic nabývá sám sebou všech práv královských, tak že není potřebí účastenství země, aby dědic zemřelého krále se stal skutečným panovníkem. Starodávne přijímání nového krále od stavů tím mělo zaniknouti a staré právo jejich rozhodovati o českém trůně mělo nabýti významu teprve úplným vymřením dynastie.

Tím se arci postavení dynastie naproti stavům českým velice povzneslo. Ještě více pak moc její byla rozmnožena vážným omezením práv stavovských, která jim zjednávala mocný vliv na správu země a na záležitosti zemské vůbec. Po té stránce velmi důležitá byla proměna nastalá Obnoveným zřízením v povaze nejvyšších úřadů a soudů zemských. Dřívější povinnost králova, že se při osazování úřadů zemských má řídití radou nejvyšších úředníků a soudců zemských, byla změněna v ten smysl, že se král toliko zavázal opatřiti si o kandidátech těchto úřadů „dostatečnou zprávu“, patrně od českých úředníků zemských, a že bude k nim dosazovati osoby způsobilé a v zemi osedlé. Ve skutečnosti se král v potomní době nijak nevázal dobrým zdáním nejvyšších úředníků zemských při osazování úřadů, nýbrž si při tom počíнал zcela samostatně. Kdežto dříve nejvyšší úřady zemské zadávány byly doživotně, a jejich držitelé byli nesesaditelní, „Obnoveným zřízením“ uloženo jim za povinnost, aby se vždy po pěti letech vzdali svého úřadu. Konečně změněna byla přísaha nejvyšších úředníků i soudců zemských a jiných rad královských tak, že přísahati měli toliko králi a jeho dědicům, a ne, jako dříve, zemi, t. j. stavům. Tím vším nejvyšší úředníci v Čechách přestali býti služebníky země odpovědnými stavům a měli

se státi výhradně zřízení královými, odpovědnými toliko jemu. Z někdejších úředníků zemských se stali úředníky královskými.

Rovněž soudy zemské v Čechách i na Moravě Obnoveným zřízením ztratily svou někdejší svrchovanost a podřízeny moci královské. Kdežto dříve z rozsudků těchto stavovských soudů nebylo pod přísnými tresty dovoleno odvolání ke králi, bylo nyní nařízeno, že jejich rozsudky, pokud se jimi stanoví ztráta hrdla nebo cti, mají býti předkládány králi ku potvrzení, z ostatních pak skoro všech připuštěno odvolání ke králi ve způsobě žádosti za revisi. Úplně zrušeno dosavadní právo soudů zemských stanoviti nová pravidla právní, nové zákony, tam, kde by nestačila starší ustanovení právní; naopak vyhrazeno právo takové králi. Na znamení, že se soud zemský ze soudu stavovského stal soudem královským, nařízeno, aby se jeho rozsudky vydávaly budoucně toliko jménem královým.

Nejdůležitější orgán moci stavovské, sněm, Obnoveným zřízením zemským nebyl odstraněn, ale změnilo se jeho složení i pravomoc. Ke třem stavům dřívějším, panskému, rytířskému a městskému, připojen stav duchovní, a stav ten, k němuž náležel arcibiskup, biskupové a infulovaní preláti držící statky deskové, učiněn prvním stavem zemským. Na Moravě, kde již dříve byli tito čtyři stavové, změněno jen to, že stavu duchovnímu, který dříve měl druhé místo mezi stavy, přiznáno místo první před stavem panským. Účastenství měst na sněmích pozbylo dřívějšího významu. Kdežto před bitvou bělohorskou při důležitém jednání a hlasování každý ze tří tehdejších stavů,

jež se radily odděleně, měl jeden hlas a k platnému usnesení se požadoval souhlas všech tří stavů, po Obnoveném zřízení, když přestalo oddělené rokování jednotlivých stavů a stavům nařízeno rokovati pohromadě, každý člen stavu duchovního, panského a rytířského měl sám o sobě jeden hlas, a celý stav městský dohromady měl také jeden hlas, ježž pravidelně odevzdával některý z Pražanů.

Pravomoc sněmu omezena byla hlavně stanovením zásady, že všechna moc zákonodárná přísluší toliko králi. Zvláštními články Obnoveného zřízení se nařizovalo, že se sněm smí usnášeti pouze o tom, co mu jménem královým bude předloženo, že nikdo mimo krále nesmí činiti na sněmu jakékoli návrhy ústní nebo písemní. Chce-li kdo při sněmu oznámiti něco, co by bylo k dobrému krále neb země, nechť to přednese sněmovním komisařům královským, a ti o tom podají zprávu na vyšší místa. Tím veškerá působnost sněmu omezena téměř jen na povolování berní. Toto důležité právo bylo mu Obnoveným zřízením výslovně přiznáno, připojen však k tomu zákaz činiti při povolování berní „neslušné vejminky, které by se proti královské mocnosti, vyvýšenosti a důstojenství vztahovati mohly“, anebo domáhati se při té příležitosti nových privilegií a svobod. Ale přísné ustanovení, že se sněm nesmí usnášeti o ničem jiném než o tom, co mu předloží král, bylo po několika letech změněno. V dodatcích k Obnovenému zřízení, jež byly vydány r. 1640 s názvem „Královské deklaratorie a novelty k Obnovenému zřízení zemskému království českého“, je obsaženo také ustanovení, že stavové na sněmu shromáždění, když uspokojivě vyřídí královskou předlohu,

mohou se raditi o menších věcech, které by se nedotýkaly osoby a práv královských. Kdo by však něco takového chtěl navrhnouti, měl si k tomu opatřiti svolení od královských komisařů při sněmu, a na čem by se stavové usnesli, mělo teprve královským potvrzením nabýti zákonné platnosti. Tak sněmu českému zase vráceno právo zákonodárné iniciativy ve věcech, které se nedotýkaly moci královské, t. j. hlavně v otázkách hospodářských a sociálních. Svého někdejšího významu v oboru zákonodárném tím ovšem již nenabyl.

Celkem byla Obnoveným zřízením zemským zjednána moci královské veliká a rozhodná převaha nad mocí stavů, jež byla připravena o většinu svého dřívějšího významu. To znamená, že dřívější veliký a namnoze zcela samostatný vliv šlechty na obecné záležitosti zemské z valné části pominul nebo se stal závislým na vůli panovníkově, a že měšťanstvo, jehož vliv na tyto záležitosti již před tím byl daleko menší, bylo stlačeno téměř k úplné bezvýznamnosti politické. Tento zásadní převrat v poměru mezi mocí královskou a mocí stavů, jenž ve státě českém byl způsoben porážkou bělohorskou a Obnoveným zřízením zemským, byl však ještě zvyšován a utvrzován skutečnou proměnou nastalou v samé povaze stavů českých, v jejich stavu hmotném i mravním, ano v jejich veškeré bytosti a podstatě.

Protireformační činnost vítězné vlády Ferdinandy, která pudila do ciziny ty, kdo se nechtěli a nedovedli zřici své víry otcovské, jakož i ohromné konfiskace, jimiž tak krutě byli pokutováni všichni účastníci odboje, způsobila hluboký převrat především v povaze české šlechty. Ze starých

rodů šlechtických valná část buď se vystěhovala do ciziny a tam zanikla nebo ochuzením ztratila, svůj někdejší význam. Ostatní rody šlechtické se vždy více odcizovaly starým tradicím českých stavů předbělohorských, nejen náboženským, nýbrž i národním a politickým, sbližovaly se s dynastií a přizpůsobovaly se jí. K nim přistoupilo množství rodů cizích, jimž arci od počátku scházelo porozumění pro tyto staré tradice. Česká šlechta předbělohorská byla skutečně národní, nejen jazykem, nýbrž i svým smýšlením, svými tradicemi. Šlechta pobělohorská byla šlechta dvorská, dynastická. Je pochopitelné, že tato šlechta nemohla býti ani zdaleka tak významným a samostatným činitelem politickým v zemi, jako byla šlechta předbělohorská. Její politická působnost záležela hlavně jen v tom, že sloužila dynastií, zastávajíc z její milosti rozličné úřady.

Podobně jako šlechta byl převratem bělohorským zasažen také stav městský. Ochuzením měst a měšťanstva pobělohorskými konfiskacemi i útrapami potomní války, vystěhováním se právě té jeho části, která byla nejprobudilejší a měla nejvíce povahové pevnosti, okleštěním politických práv stavu městského podlomen byl na dlouho všecken hmotný i duchovní rozvoj českého měšťanstva. Místo rušného života doby předbělohorské, který sice nebyl prost stínů, ale naopak měl mnoho stránek dobrých a skvělých, nacházíme v českých městech po Bílé Hoře mrtvý klid; dřívější živá účast měšťanstva v životě veřejném a ve snahách vzdělavacích ustoupila tupé ochablosti. A tak i na sněmích českých doby pobělohorské zástupcové stavu městského, kteří v dřívější době

zhusta účinně a významně zasahovali do jednání sněmovního, jsou o málo více než trpní diváci, pouzí statisté.

Hluboká proměna v povaze zemských stavů českých, kteří před Bílou Horou mívali tak mocný vliv na věci zemské, umožnila takto, že absolutismus, stanovený zásadně Obnoveným zřízením, byl skutkem uveden v život, že odtud v Čechách králové z rodu habsburského vládli téměř neomezeně, dbajíce vždy méně i těch práv, která stavům zůstala po Obnoveném zřízení. Toto vítězství absolutismu nad mocí stavovskou nemusilo — jak ukazují příklady jiných zemí — býti pro země české a jejich obyvatelstvo neštěstím. Předbělohorská ústava česká měla jistě některé stinné stránky. Hlavní byla ta, že přiznávala příliš velikou moc privilegovaným třídám obyvatelstva, především šlechtě, a tyto privilegované třídy že jí užívaly, jak přirozeno, především ve svůj prospěch na újmu nižších tříd národa, nedbajíce vždy dostatečně obecných zájmů národního nebo státního celku. Tato nepopíratelná skutečnost svedla některé historiky k tvrzení, že by Čechy, nebýti převratu bělohorského, byl nepochybně stihl osud Polska, jehož žalostný pád byl zaviněn hlavně přílišným vzrůstem moci šlechtické a nerozumnou politikou stavů polských. Proti tomu však třeba uvážiti, že v Čechách ani před Bílou Horou moc šlechty nikdy nebyla tak veliká jako v Polsku, že tu byla vždy udržována v mezích slušnosti jak vahou hospodářsky i kulturně silného stavu městského, jakého Polsko nemělo, tak mocí královskou, která u nás nikdy nepoklesla tak jako v Polsku. Jestliže již tato úvaha vzbuzuje pochybnost o správnosti

onoho tvrzení, jeho bezdůvodnost ještě více vynikne, vzpomeneme-li poměrů uherských. V Uhřích stavové, zvláště šlechta, měli stejnou, ano větší moc než čeští stavové doby předbělohorské, jejich šlechta jistě ani mravně ani duševně nevynikala nad šlechtu českou, a přece, ač Uhři byli ušetřeni Bílé Hory, nepotkal je osud Polska, naopak právě to, že si u nich stavové zachovali valnou část svých práv až do nové doby, stalo se základem jejich dnešní politické moci.

Ač tedy nelze souhlasiti s názorem, že trvání stavovské ústavy předbělohorské bylo by český národ nezbytně přivedlo do záhuby, přece možno připustiti, že vítězství absolutismu nad stavovskou mocí bylo by mohlo národu českému přinésti některý prospěch. Silná moc panovnická byla by mohla zjednati zdravou rovnováhu mezi stavy, byla by mohla na př. městům zjednati větší vliv na věci zemské a tak omeziti nemírně vzrostlou moc šlechty, byla by mohla přispěti k vymanění lidu poddaného z veliké závislosti na vrchnostech a k zlepšení jeho hmotného i právního postavení. Ale pobělohorský absolutismus nic takového neučinil. Naopak města oslabil hospodářsky a politicky téměř zničil, lid poddaný pak vydal docela na milost a nemilost vrchností, aniž dovedl zabrániti tomu, aby platy a povinnosti poddaných v době potomní proti starým smlouvám i zvyklostem doby předbělohorské mnohonásobně nebyly zvyšovány. Ano, absolutismus pobělohorský sám nejvíce přispěl k zhoršení poměrů selského lidu. Zmařiv hanebným a hříšně nesvědomitým hospodářstvím finančním, daleko převyšujícím všechny nepořádky, jichž se kdy dopustili čeští sta-

vové v dobách své největší zbujnělosti, všechen užitek, který mohl mít z hromadných konfiskací pobělohorských, tak že finančně byl stejně bezmocný jako dřívější královská moc stavy omezovaná, byl nucen vymáhati veliké daně a trpěti, aby byly uvalovány na nižší třídy, zvl. na lid poddaný. Právě berní politikou absolutismu pobělohorského zhoršil se nejvíce stav lidu poddaného.

Vidíme tedy škody způsobené u nás vítězstvím absolutismu, ale marně se ohlížíme po užtku, jež byl by přinesl českému národu. Trvalo téměř půldruhého století, než se absolutismus rozpomenul na své úkoly a počal pracovati o nápravě poměrů ústavních a společenských, nebyl však to již absolutismus, který zvítězil na Bílé Hoře, nýbrž absolutismus naplněný jiným duchem, osvícený absolutismus Marie Terezie a Josefa II.

Absolutismus pobělohorský tedy nezlepšil ústavních poměrů v Čechách, nezavedl lepší pořádek do správy zemské, jeho vítězství nad stavy privilegovanými neprospělo nižším vrstvám národa, naopak zhoršilo jejich stav. Ale tento absolutismus nejen nepřinesl českému národu užitek tam, kde by mu byl mohl prospěti, nýbrž mu nad to způsobil mnohé těžké škody. Myšlenku náboženské svobody a snášlivosti, k jejímuž vítězství čeští stavové předbělohorští tolik byli přispěli, nahradil nejomezenějším fanatismem náboženským a zavinil tak žalostný duševní úpadek českého národa, po stránce jazykové a národnostní rovněž mu připravil, jak ještě uvidíme, těžkou pohromu, konečně pak vytvořil velmi nepříznivé podmínky pro další jeho vývoj politický.

Řekl jsem již, že se Obnovené zřízení nedotklo

přímo státní samostatnosti zemí českých, že Čechy nepřestaly ani potom býti státem samostatným a svéprávným, ale není pochyby, že převrat bělohorský, jehož právním výrazem je toto Obnovené zřízení zemské, přece nepřímou podkopával základy české státní samostatnosti, českého státního práva. Tím, že po Bílé Hoře dynastie sama téměř neomezeně rozhodovala o osudech zemí českých, byla dána možnost, že tu vládla stejným způsobem a podle stejných zásad jako v jiných svých zemích dědičných, kde měla stejnou moc, t. j. v zemích německo-rakouských, tím se také mocně povznese význam centrálních úřadů, společných všem zemím ovládaných rakouskými Habsburky, kdežto domácí úřady a ústavy, především sněm, pozbývaly svého dřívějšího významu. Tak nastávalo faktické sjednocování, těsnější svazek zemí českých a německo-rakouských, zatím co si Uhry, kde po bitvě bělohorské dynastie nenabyla stejné moci jako v Čechách — teprve na konci XVII. stol. se i tu upevnila její moc, ač ani potom ne tak jako u nás a v zemích rakouských — zachovávaly stále značnou odlišnost a skutečnou, nejen formální, samostatnost. Stačí vzpomenouti jen toho, že Uhři v době, kdy u nás a v zemích rakouských nekatolíci byli nejkrutěji potíráni, požívali téměř úplné svobody náboženské.

Leč tím, že se u nás a v zemích německo-rakouských po Bílé Hoře vládlo stejně, ač byly to i po Obnoveném zřízení dva samostatné státy, připravovalo se i jejich sjednocování státoprávní. Teprve zrušením zvláštní kanceláře české, která měla význam samostatného ministerstva českého, a zřízením společné kanceláře českorakouské,

k němuž došlo za Marie Terezie, byla formálně porušena státní samostatnost česká, ale toto formální porušení bylo umožněno a připraveno skutečným vývojem doby předchozí, oním faktickým sjednocováním zemí českých a německorakouských, jehož základem byla naše porážka na Bílé Hoře. A protože se tento sjednocovací proces netýkal Uher, kde se nepřestávalo vládnouti jinak než u nás a v zemích rakouských, počaly se na místě dřívějších tří státních skupin, z nichž byla složena habsburská monarchie, tvořiti fakticky skupiny dvě, českorakouská a uherská, připravoval se dualismus, který arci teprve za naší doby (1867) byl uzákoněn. Hledáme-li příčiny dnešního tak rozdílného postavení Čech a Uher uvnitř této monarchie, nemůžeme nezastaviti se u Bílé Hory jako jeho příčiny hlavní a základní.

S touto stránkou pobělohorského absolutismu a s ním spojené centralisace státní správy v zemích dynastie habsburské, již se všechen státní život vždy více soustřeďoval ve Vídni, souvisí těsně zhoubné hospodářské následky převratu bělohorského pro země české. Z výnosu ohromných a stále rostoucích daní, jež byly na země ty uvalovány vládou vídeňskou, vracel se do nich jen zloemek neuvěřitelně malý. Na politickou, soudní a berní správu země se věnovalo jen velmi málo, na školství nebo jiné obecně prospěšné účely téměř nic. Skoro všechen výnos českých daní byl vydáván jednak na evropskou politiku dynastie, na války, jež více v jejím zájmu, než v zájmu jejích zemí byly vedeny na Rýně, v Itálii nebo v Uhřích, a z nichž trvalý užitek měly vedle dynastie vlastně toliko Uhry, kterým přinesly osvo-

bození od vlády turecké a politické sjednocení, jednak na vydržování vídeňského dvora a vídeňských úřadů centrálních, jež pohlcovalo sumy nad pomyšlení veliké. Zatím co Vídeň rostla a bohatla především na útraty zemí českých, Praha politicky, společensky i hospodářsky chřadla. Sama bohatá šlechta česká, pro kterou Praha opuštěná a odumírající pozbývala přitažlivosti, zvykala si utráceti výtěžky svých statků ve Vídni. Tak Čechy již v době, kdy státoprávní jejich samostatnost byla formálně neporušená, stávaly se ve skutečnosti ubohou, bezohledně vyssávanou provincií, poskytující tak smutný doklad pravdě, že v životě států a národů skutečné poměry mají daleko větší význam než všechna psaná privilegia a zákony.

Podkopali-li absolutismus pobělohorský státní samostatnost zemí českých tím, že je uvedl v těsnější svazek se zeměmi německorakouskými a v hospodářskou i politickou závislost na Vídni, očekávali bychom, že naopak dovedl překonati partikularistické snahy jednotlivých zemí České koruny, vytvořiti z nich jednotný státní celek. To se však nestalo. Vítězství absolutismu nejen bylo vykoupeno ztrátou obojí Lužice a nezadrželo ani pozdější ztrátu skoro celého Slezska, nýbrž nepůsobilo ani to, na čem by nám zvláště záleželo, těsnější politické a kulturní sblížení Moravy s Čechami. Naopak tento absolutismus se přičiňoval, bohužel, s mnohým úspěchem, vždy jen o to, aby se Morava odcizovala Čechám a sblížovala s Vídni.

Porážka bělohorská a co po ní následovalo, měla konečně také veliký vliv na poměry národnostní v Čechách. Obnoveným zřízením zemským z r. 1627 bylo nařízeno, aby ve všech sou-

dech a úřadech zemských, kde do té doby bylo užíváno výhradně jazyka českého, měl jazyk německý rovné právo s českým. Jak se této rovnoprávnosti rozumělo, je patrné již z toho, že samo Obnovené zřízení vydáno bylo nejprve německy jako originál a potom teprve česky. A tak i jinde dávána odtud v praxi přednost němčině. Působením německé dynastie a německých úřadů centrálních nabývala v zemích českých němčina v úředním užívání vždy rozhodněji vrchu nad češtinou, tak že se posléze stala téměř výhradním jazykem úředním nejen při úřadech královských, nýbrž i na sněmu a v úřadech stavovských.

Toto vítězství němčiny nad češtinou v životě veřejném bylo umožněno národnostní proměnou nastalou po Bílé Hoře v obyvatelstvu samém, především ve šlechtě, která i potom, ještě více než v době předbělohorské, byla hlavním, ano téměř jediným politickým reprezentantem národa. Národnostní povaha šlechty se změnila jednak hromadnou emigrací starých rodů šlechtických po bitvě na Bílé Hoře, hlavně však pobělohorskými konfiskacemi, jimiž se statky šlechtických rodů českých dostaly do rukou cizinců. Po té stránce neuškodily české národnosti tolik první konfiskace pobělohorské. I po nich šlechta byla ohromnou většinou tak česká, že by byla ještě mohla udržeti faktické panství českého jazyka, neboť přírůstek Němců, kteří se v l. 1622—6 zakoupili v Čechách, byl téměř vyvážen úbytkem jiných, kteří byli konfiskacemi zbaveni svých statků. Největší ránu české národnosti ve šlechtě zasadila teprve konfiskace valdštejská a trčkovská, provedená po pádu Valdštejnově. Tenkrát velké

množství statků v krásných a úrodných krajinách bylo rozdáno a prodáno ohromnou většinou cizincům. Skoro pětina statků v Čechách byla tehdy zabrána od cizozemců, Němců, Vlachů, Francouzů, Valonů, Irčanů, Španělů a j., tehdy se tu usadili Gallasové, Trautmansdorfové, Thunové, Lichtenštejnové, Dietrichštejnové, Colloredové, Desfoursové, Buquoyové a j. Některé z těchto cizích rodin, jejichž členové sídlili na svých statcích mezi českým lidem, se sice již v XVII. stol. počestily, ale velikou většinou zůstaly v národě živlem cizím, a to tak mocným, že naopak svým příkladem působily na staré české rody šlechtické. Protože za úpadku moci stavovské jediným způsobem veřejné kariéry byla kariéra dvorská, stará česká šlechta, aby si zjedнала možnost této kariéry, která nastěhovalým rodům šlechtickým byla předem otevřena, snažila se vyrovnati se jim znalostí jazyka německého, dávala své děti vychovávat německy, poněmčovala se. Kdežto v době předbělohorské, kdy šlechta česká měla svou vlastní značnou na dynastii nezávislou moc, dynastie byla nucena ve stycích s ní respektovati její národnost a jazyk, po Bílé Hoře poměr byl opačný. Šlechta závislá na dynastii přizpůsobovala se jí jazykově a národnostně a časem se poněmčila skoro docela.

Také ve městech utrpěl český jazyk po Bílé Hoře veliké ztráty. Jestliže již dříve některá města pozbývala svého ryze českého rázu přijímáním německých přistěhovalců za měšťany, nyní vníkaní německého živlu do měst bylo usnadňováno tím, že nebylo domácího obyvatelstva. A tito němečtí přistěhovalci pobělohorští se již nepočestňovali tak jako dříve, naopak nabyvše někde

vrchu, sami poněmčovali české obyvatelstvo. Tak již v XVII. stol. vyrvány národnosti české Žatec, Bílina, Lobosice, Ústěk, Horšův Týn a j., o něco později asi v pol. XVIII. stol. propadly germanisaci Litoměřice a Stříbro.

Také po venkově se místy šířil kolonisační podporovanou cizími vrchnostmi živel německý, nejvíce tam, kde tajnou emigrací, ale i hrůzami třicetileté války zpustly celé vsi a kraje. Zvláště po skončení války byli do takových krajín uváděni Němci z Rakous, Bavor a Švábska. Tak se již v XVII. stol. poněmčilo na př. panství Chotěšovské a Všeruby, a na začátku stol. XVIII. se hranice národnostní shodovaly zhruba s dnešními. Kdežto následky pozdější úmyslné germanisace, jež se počíná za doby josefínské, byly většinou asi odčiněny našim národním probuzením, tyto národnostní ztráty, zaviněné Bílou Horou a ovšem i třicetiletou válkou, byly z největší části trvalé. Že tyto ztráty nebyly mimo šlechtu a města ještě větší, dlužno děkovati tomu, že se poddaný lid nesměl stěhovati, že jemu nebylo dopřáno dobrodiní emigrace. Tak lid venkovský zůstal český a zachoval si i v době největšího úpadku českého národa tolik živelní síly, že dokonce v některých krajinách — zvláště na Moravě — dobýval přirozenou expanzí zpět půdy vyrvané české národnosti.

Je patrné, že Bílá Hora měla pro náš národ následky dalekosáhlé a velmi nepříznivé. Připravila národ český o svobodu náboženskou, které byl tolik obětoval, a která mu byla tak drahá, ochudila jej hmotně i duševně, podkopala základy jeho státní samostatnosti, způsobila mu tak těžké

ztráty národnostní, že byl by málem propadl germanisaci, a odcizila jej na dlouhou dobu tradicím jeho veliké a slavné minulosti, ne sice prosté stínů, ale přece vyplněné velikými a ideálními snahami. Některé z těch následků se obrozenému národu podařilo odčinit, jiné však tíží nás dosud. Všechny napravití není v naší moci. Ale nikdo nemůže nám brániti, abychom, překonávajíce v sobě dílo pobělohorské reakce, nehlásili se zas k velikým tradicím svých dějin předbělohorských, přizpůsobeným arci poměrům přítomnosti, abychom se ne-snažili žiti svým vlastním životem politickým i kulturním, ovládaným upřímnou snahou o obecný pokrok.

Literatura.

K I. kapitole: A. Gindely, Rudolf II. und seine Zeit 1600—1612 (1862—5). — M. Ritter, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des dreissigjährigen Krieges 1555—1648 (I. sv. 1555—1586 vyšel r. 1889, II. sv. 1568—1618 r. 1895). — Vl. Kybal, Jindřich IV. a Evropa v l. 1609—1610. Kritický rozbor pramenův a literatury (1909). — Th. Lindner, Weltgeschichte V. (1907). — J. Šusta, Dějiny nového věku (Všeob. dějepis pro vyšší školy obchodní III. 1905).

K II. kapitole: P. Chlumecký, Karl von Zierotin (1862). — Gindely, Dějiny českého povstání I. (1869). — Gindely, Geschichte der böhmischen Finanzen 1526—1618 (1868). — J. Kalousek, České státní právo (2. vyd. 1892). — J. Čelakovský, Povšechné české dějiny právní. — J. Kapras, Právní dějiny zemí koruny české, II. 1 (1913). — Z. Winter, Kulturní obraz českých měst I. a II. (1890—2). — A. Rezek, Dějiny Čech a Moravy nové doby I. (1892. Úvod.) — A. Denis-J. Vančura, Konec samostatnosti české (1893. Srov. Kybal, Arnošt Denis a Bílá Hora 1912). — F. Rachfahl, Die Organisation der Gesamtstaatsverwaltung Schlesiens vor dem dreissigjährigen Kriege (1894). — K. Kadlec, O poddanství a robotě v zemích českých (1899). — F. Kameníček, Zemské sněmy a sjezdy moravské I.—III. (1900 až 1905). — B. Rieger-K. Kadlec, Říšské dějiny rakouské (1908). — J. Pekař, Kniha o Kostí II. (1910). — J. Teige, O příčinách naší porážky na Bílé Hoře (v publikaci Na Bílé Hoře 1910).

K III. kapitole: A. Gindely, Geschichte der böhmischen Brüder I. a II. (1857—8). — Gindely, Geschichte der Ertheilung

des böhm. Majestätsbriefes (1859). — Denis-Vančura, Konec samostatnosti české (1893). — Z. Winter, Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. stol. (1895). — V. V. Tomek, Dějepis města Prahy XI. a XII. (1897—1901). — V. Novotný, Církevní a náboženský vývoj [zemí českých do r. 1620] (v Laichterově České politice I. 1906). — K. Krofta, Majestát Rudolfa II. (1909). — Krofta, Boj o konsistoř pod obojí v l. 1562—1575 a jeho historický základ (Český časopis historický XVII., 1911). — F. Hrejsa, Česká konfesse z r. 1575 (1912). — J. Glücklich, O pravomoci dané defensorům na sněmu r. 1609 (1913). — Krofta, Nový názor na český vývoj náboženský v době předbělohorské (Česk. čas. hist. XX., 1914).

K IV. kapitole: Gindely, Dějiny českého povstání I.—III. (1869—1878). — J. Krebs, Die Schlacht am Weissen Berge bei Prag (1879). — Denis-Vančura, Konec samostatnosti (1893). — H. Tuskanyová, Francie a české povstání v l. 1618—1620 (Český časopis historický V., 1899). — Kameníček, Zemské sněmy II., 1902. — Frid. Macháček, Defenestrace pražská z r. 1618 (Český čas. hist. XIV., 1908). — H. Kufner, Bělohorská porážka, věrný obraz vojenských poměrů doby (v publikaci Na Bílé Hoře 1910). — A. Markus, Stavovské apologie z r. 1618 (Český čas. hist. XVII., 1911). — J. Müller, Reichstädtische Politik in der letzten Zeit der Union (Mitt. des Inst. für österr. Gesch. XXXIII., 1912). — H. Opočenský, Bílá Hora a česká historiografie (Otisk z Pokrokové revue 1913). — J. Lukášek, Jach. Ondř. hrabě Šlik (1913).

K V. kapitole: Gindely, Dějiny českého povstání III.—IV. (1878 a 1880). — T. Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618 (1882). — A. Denis-J. Vančura, Čechy po Bílé Hoře (1. vyd. 1904; 2. vyd. v Matici lidu 1911). — J. J. Vrabec, Popravy na staroměstském náměstí 21. června 1621 (1908).

K VI. kapitole: A. Rezek, Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách I. (1886). — T. Bílek, Reformace katolická po bitvě bělohorské (1892). — A. Gindely, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen (1894). — F. Hrejsa, Česká konfesse (1912). — Denis-Vančura, Čechy po Bílé Hoře. — Kalousek, České státní právo. — Rieger-Kadlec, Říšské dějiny rakouské. — J. Kaizl-A. Rezek, Vyrovnání s Uhry r. 1866 a 1877 (1886; historický úvod Rezkův). — B. Rieger, Zřízení

· krajské v Čechách I. (1889). — B. Rieger, Z germanisačního úsilí XVIII. věku (Osvěta 1887; nyní též v Drobných spisech Bob. Riegra I., 1914). — A. Sedláček v čl. Čechy v Ottově Slov. Nauč. VI., 255. — Kadlec, O poddanství a robotě v zemích českých. — Pekař, Kniha o Kosti. — Pekař, České katastry 1654—1789 (Český čas. hist. XIX., 1913). — H. Opočenský, Protireformace v Čechách po bitvě na Bílé Hoře (1914).

OBSAH.

	Strana
Úvod	3
I. Politické i náboženské poměry západní Evropy ve stol. XVI. a na počátku stol. XVII.	7
II. Ústavní, společenské a národnostní poměry zemí českých v době předbělohorské	50
III. Církevní a náboženský vývoj zemí českých do Bílé Hory	93
IV. České povstání. Bitva na Bílé Hoře	141
V. Pokoření odboje a trestání přemožených	191
VI. Převrat v poměrech náboženských, ústavních a národnostních	219
Literatura	268

✓ - Corwin, Bald h / 27 /

DB

211

.8

K76

Krofta, Kamil
Bila Hora

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 27 25 08 012 6